

RØDE FANE

Nr. 5/6-89, Kr. 45,-

Tidsskrift for kommunistisk teori og debatt

Electa

MOSKVAPROSESSENE

n y f o r s k n i n g

RØDE FANE

INNHold

Innhold	s.3
LEDER:	
Stalinismen	s.2
MOSKVAPROSESSENE:	
Stalins utrenskinger, av Thorarin Hjartarson	s.4
Småkonger mot staten, av Thorarin Hjartarson	s.7
Terrorens mekanikk, av Thorarin Hjartarson	s.14
KINA:	
Maoismens fallitt?, av William H. Hinton	s.24
Det store spranget, av William H. Hinton	s.31
PERU:	
Kokain og terror, av Melacio Castro	s.34
IRLAND:	
Inez McCormack, av Lars Lilleborgen	s.38
McBride prinsippene, av Lars Lilleborgen	s.41
Fred Olsen avviser McBride prinsippene, av Lars Lilleborgen	s.43
SPRÅKPOLITIKK:	
Nasjonalt og sosialt i norsk målstrid, av Olav Randen	s.45
ØKOLOGI:	
Norske kraftutbyggere i u-land, av Hanne Svarstad	s.57
Marx og økologi, av Pål Steigan	s.57
En skjebne verre enn døden, av Anna Heen	s.60

STALIN

Nyere vestlig sovjet-forskning mener det ikke er fruktbart å betrakte Stalins regime som et despotisk enevelde.

SIDE 4

INEZ

Lars Lilleborgen har intervjuet Irlands eneste kvinnelige forbundsleder, Inez McCormack

SIDE 38

ØKOLOGI

Norske kraftutbyggere i u-land

Pål Steigan framhever Marx' og Engels' moderne økologiske bevissthet, og Hanne Svarstad skriver om norsk kraftindustri i u-land.

SIDE 52 OG 58

RØDE FANE

Utgitt av
Arbeidernes kommunistparti
(marxist-leninistene)

Nr. 5/6 — 1989 — 18.årg.
ABONNEMENT: 180 kr pr. år.

Bestill fra:
Røde Fane,
Gøteborggata 8
0566 Oslo 5

ISSN 0332-7892

Adresse redaksjonen:
Gøteborggata 8
0566 Oslo 5

Postgiro nr. 2 20 84 78
Telefon: 02 / 384250

Redaktør og ansvarlig utgiver:
Trond Christoffersen

Trykt hos A/S Reprografisk
industri

Stalinismen

Opprøret i Øst-Europa, og i Romania spesielt har langt på vei diskreditert marxismen. Selv om det fremdeles er mulig å være sosialist, er det nå nærmest umulig å kalle seg kommunist.

■ ■ Stalinisme var det navn folkene i Øst-Europa satte på de byråkratiske diktaturene som har regjert disse landene i etterkrigstiden. Etter som den norske ml-bevegelsen helt siden 60-tallet har vært blant de mest aktive motstanderne av de byråkratiske diktaturene i Øst-Europa, skulle opprørene i 1989 være en bekreftelse på at våre analyser har vært rett.

Og AKP skulle på ingen måte kunne kalles et stalinistisk parti, men tvert om et anti-stalinistisk parti.

■ ■ Så enkelt er det som kjent ikke. Gjennom sin støtte til den sosialistiske oppbyggingen av Sovjet i mellomkrigstiden, har AKP også blitt oppfattet som et stalinistisk parti. Det er da et spørsmål om en slik generell støtte til oppbyggingen av Sovjet innebærer en absolutt støtte til alle tiltak som ble satt ut i livet under Stalin. Men det er også et spørsmål om etterkrigstidens stalinisme i Øst-Europa er identisk med mellomkrigstidens stalinisme i Sovjet.

■ ■ Er det kanskje mulig å være kommunist uten å støtte Causescu, på samme måte som det er mulig å være både nasjonalist og sosialist uten å støtte Hitlers nasjonal-sosialisme?

■ ■ I en kommentar til opprørene i Øst-Europa i Dagens Næringsliv, uttalte Hermod Skånland at det nå var på tide å gi fornuften en sjans. — Hverken liberalisme eller kommunisme hadde de saliggjørende svarene, og med ismene på sotteseng kunne fornuften få en sjans. Tidsskriftet The Economist pekte på den samme sytemkrisen som både rammer øst og vest, da de framstilte Gorbatsjov balanserende i en haikjeft, i det han ble reddet over i en liten jolle som når som helst kunne gå under, av Bush.

■ ■ Det er vanskelig å ikke gi Skånland rett — fornuften bør få en sjans. Men samtidig er det vanskelig å frigjøre seg helt fra ismene, om en er aldri så fornuftig. Diskusjoner om sosialisme beveger seg gjerne langs to akser: mellom marked og plan, og mellom diktatur og pluralisme. Dette aksesystemet er isme-bestemt, men er det mulig å frigjøre seg fra det? Og gjør dette aksesystemet det umulig å være fornuftig?

■ ■ I dette nummeret retter Røde Fane et spesielt søkelys mot maktproblematikken i Stalins Sovjet. Det har

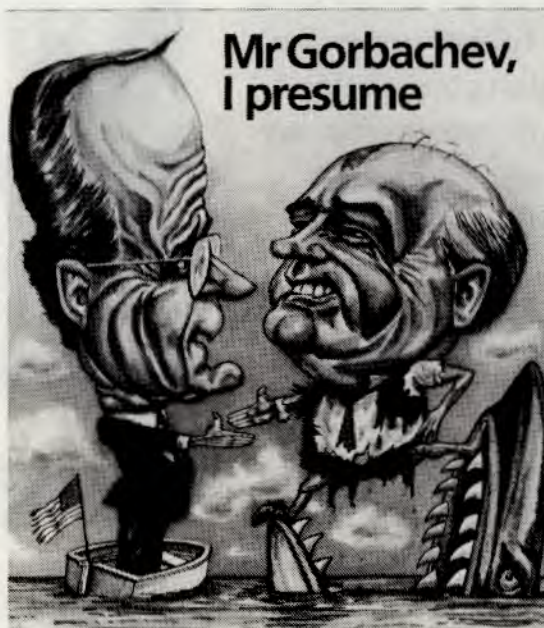
vært vanlig å betrakte Stalins Sovjet som et totalitært diktatur, styrt av en egenrådlig despot. Historikeren Thorarin Hjartarson gjennomgår nyere vestlig sovjetforskning som viser at et slikt bilde på mange måter er feilaktig, og ikke representerer noe godt utgangspunkt for en analyse.

■ ■ Selv om Sovjet manglet mange av de demokratiske institusjonene og rettighetene som vi kjenner fra vesten, var maktkampene høyst reelle og raste på mange plan og mellom mange grupper i Sovjetstaten. I følge historikerne Gabor Rittersporn og Arch Getty kjempet den øverste partiledelsen en kamp mot føydale tendenser i de regionale partiledelsene. De hevder at de regionale ledelsene i partiet samlet rundt seg byråkratiske klikker som nærmest kunne

betraktes som småkongedømmer.

■ ■ I denne kampen allierte den sentrale partiledelsen seg med grunnplanet i partiet. Den blir sammenlignet med kulturrevolusjonen i Kina, og moskvaprosessene var bare et siste desperat forsøk på å vinne den. Både moskvaprosessene og partikampene som gikk før dem var forfeilete, og Rittersporn går så langt som til å hevde at Stalin på slutten av 30-tallet hadde mistet all reell makt og var blitt redusert til en gallionsfigur.

■ ■ Vi gir ikke det endelige svaret om stalinismen, men håper vi kan gi fornuften en liten sjanse.

MOSKVAPROSESSENE

Hva slags fenomen var «Stalins utrenskinger» i 30-åra? Spørsmålet preger mediebildet mer enn de fleste andre 50 år gamle hendelser takket være den åpning mot fortiden som nå finner sted i Sovjet. Og nyere vestlig sovjetforskning slår sprekker i den demoniske Stalinisme-modellen

Av Thorarin Hjartarson

Stalins Sovjet var ingen monolittisk enhet, men et splittet samfunn. I stor grad ble de forskjellige renselsesprosessene i partiet benyttet av partiledere på mellomnivå for å kvitte seg med brysomme kritikere og styrke sin egen makt og innflytelse. Stalins regime var redselsfullt, får en høre. Nylig omtalte Hans Wilhelm Steinfeldt Stalins fatale maktovertakelse i bolsjevikpartiet med «20 til 30 millioner drept som resultat». Når det gjelder årsaksforklaringen på terroren får en mer enn noensinne inntrykk av at den ligger i Stalins hevngjerige, paranoide og maktsyke natur.

Det hendige begrep «stalinisme».

I m-l bevegelsen foregår det en diskusjon om saken. I stor grad forkastes gamle oppfatninger, og det ser ut til at man henger seg nokså ukritisk på noen velkjente vestlige, og etter mitt skjønn, ikke-materialistiske forklaringsmodeller. Bjørgulv Braanen forfekter det syn at Stalin så farlige rivaler i «gammelbolsjevikene» som «tenkte sjølstendig», og «det ble deres bane». Han har videre sluttet seg til ideen om at Kirov ledet en opposisjon mot Stalin rundt 1934 — en opposisjon som måtte tilintetgjøres.

Stalins ut

En viktig årsak til at slike forklaringer får større gjennomslag enn tidligere er et nytt «overveldende bevismateriale» fra Sovjet den siste tida. Man får lett det inntrykk at borgerlige historikere og demonologer a' la Robert Conquest får bekreftet sine fortolkninger av Stalins Sovjet — nå fra Sovjet. Russerne er for tiden svært opptatt av sin nære historie.

De vasser i redselhistorier og heftige følelser er i sving. Det er naturlig at de ønsker å rette stor oppmerksomhet mot fortidas mørke flekker. Det er med sikkerhet mange folk som har fått sin historie etter oktoberrevolusjonen til de grader autorisert, ensrettet og glorifisert. Det er selvfølgelig ytterst viktig for dem å finne ut om bakgrunnen til det samfunnsystem som har undertrykt og plaget folk i lange tider.

Noe som bidrar til å forringe historieskrivningens kvalitet i Sovjet er at den blir brukt i den politiske kampen mellom kjempende fløyer i herskerklassen. Igjen blir begrepet «stalinist» en nyttig etikett som reformatorer

MOSKVAPROSESSENE

Stalin og hans menn. Foto-montasje av El Lisitsky 1937. Øverste rekke fra venstre: Kaganovich, Molotov, Stalin, Voroshilov og Kalinin. Nederste rekke fra venstre: Andreyev, Mikoyan, Postyshev, Kosior, Zhdanov og Yezhov.

enskinger

og reformtilhengere bruker på gamle autoritære makt-mennesker fra Bresjnevtida. Det man egentlig tar et oppgjør med er Bresjnevtidas forstenede postsosialisme og plusser på med Stalintidas GULAG. Da blir resultatet sannelig elendig. Og klarer man å stemple stalinisme som kriminell politikk blir det vanskeligere å vende reformprosessen tilbake. Slik sett kan antistalinisme fungere positivt i Sovjet — uten at den øker forståelsen for den «virkelige stalinismen» fra 30-åra. Men sosialister utenfor Sovjet har utelukkende bruk for forståelse.

Faktum er at når det gjelder historieskriving blant annet om den store terroren, har det ikke kommet så mye nytt fra Sovjet. Det er ikke historikere, men skjønnlitteratur som leder an i oppgjøret med fortida.

Med de vilkår som forfatterne hadde i 30-, 40-åra og Bresnev-tida kan en ikke vente bare nøktern objektivitet i oppgjøret. Men også det vi hører om av historieskriving er svært personalistisk. Ikke minst har den tendens til å forsterke myten om Stalins enorme despotiske rolle.

Et eksempel på det er Roy Medvedev som nå blir trykt i Sovjet. Han anklager Stalin for mordet på Kirov som ledd i en djevelsk plan for å knuse «gammelbolsjevikerne» og terrorisere samfunnet til lydighet. Samme historiefortolkning går for øvrig igjen i romanen «Arbats barn» av Rybakov, som nå er en bestselger i Sovjet og oversatt til norsk.

Men også videnkjente vestlige sovjetologer som Conquest og Deutscher verserer mye i Sovjet for tiden. Både fordi folk ønsker å høre om de «mørke flekkene» som har vært tabu, og fordi egne sovjetiske historiske arbeider fortsatt er få og historisk materiale lite tilgjengelig for forskere.

Vestlig forskning i motsatt retning.

Samtidig med dette har den vestlige sovjetforskningen delvis gått i motsatt retning. Ikke minst i Amerika har mange forskere i 80-åra på en lite personrettet måte tatt for seg de mekanismer i Sovjet-samfunnet som lå til grunn for utrenskingene. De har forsøkt å analysere grunnlaget for hovedkonfliktene i 30-åras Sovjet. Det dreier seg om en ganske innflytelsesrik, ny revisjonistisk retning av i hovedsak unge historikere som Arch Getty, Lynn Viola, Hioraki Kuromiya, Roberta Manning og Sheila Fitzpatrick. Fra England kan nevnes R. W. Davies. S.G. Wheatcroft og fra Frankrike vil jeg nevne Gabor Rittersporn — uten at jeg har full oversikt over feltet.

Tilbakeliggenhetens kjennetegn

I lange tider har analyser av samfunn og utvikling vært dominert av statsvitere som blant annet har laget modeller av den totalitære samfunnsstruktur med klare paral-

MOSKVAPROSESSENE

leller til Nazi-Tyskland. Men fra og med 70-åra har historikerne i økende grad inntatt feltet. Først på 20 års historie og nå også 30-åra, som har vært gjenstand for mye spekulasjon.

Et grunnleggende trekk ved den totalitære stat, ifølge teorien, er at den ikke tillater eksistensen av noen autonome maktsentra, fordi det vil bryte med den prinsipielle sentralismen. Og en sentral statlig sentralisme var det også i Sovjet. I prinsippet var samfunnet en slags «Mono-organisasjon» hvor omtrent all sosial virksomhet skulle styres gjennom hierarkier under en kommandohøyde, uten uavhengige institusjoner.

I prinsippet fulgte en den demokratisk sentralisme. At demokratiet i Sovjet i 30-åra var bristferdig har det vært betydelig enighet om. Et nytt synspunkt fra nyrevisjonistene er at sentralismen heller ikke fungerte. Et trekk som fra starten kjennetegnet administrasjon, både i partiet og i sovjetapparatet var framveksten av maktpersoner og klikker. Det vil si autonome maktsentra på lokal-, distrikts- og regionsnivå. Lokale eller regionale ledere utviklet stor personlig makt og samlet rundt seg «sine menn». Disse praktiserte mest autoritære styreform hvor regimets maktbasis var minst, nemlig på landsbygda. Og når store omveltninger skulle skje, uten tilstrekkelig massegrunnlag ble doms- og straffepolitikk desto viktigere middel for å holde sosial kontroll.

De nye revisjonistene legger vekt på den sosiale tilbakeleggelse som i 1920 årenes Russland var utgangspunktet for Stalins revolusjon. Kjennetegn for det var et underutviklet administrasjon og infrastruktur, svært lavt kulturelt nivå, grådig funksjonærstand arvet fra tsartida, og tradisjonell korrupsjon.

Kanskje det aller største problemet for sentralledelsen i Moskva var gjennomføring av politikken landet rundt slik de hadde tenkt. Dette gjelder spesielt etter 1928 da man satte seg oppgaven å gjennomføre enorme samfunnsomveltninger med svært høy grad av sentralisering samtidig som administrasjonsnett og kulturnivå var nesten like tilbakeleggende som før. En av konsekvensene ble selvfølgelig harde konflikter mellom administrasjon og massene. Men fordi sentralmakten ifølge revisjonistene hadde så liten kontroll over sitt apparat, førte dette til dype sentrum-periferi konflikter. Denne er kjent i alle land, men fikk i Sovjet en særdeles akutt og voldelig form.

Ledere og arbeidere

Den politiske, administrative og tekniske ledelse — «kader», «elite», alt ettersom — er en nøkkelgruppe her. Kravene som ble stilt til den var store. Lederne skulle lede omveltningen av tradisjonsbundne samfunnsforhold. De måtte vise stor dyktighet og handlekraft, ofte uten nevneverdig erfaringsbakgrunn, uten å bli leder-despoter eller korrupte byråkrater som skapte farlige friksjoner i forhold til grunnplanet. Og uten å danne klikker som utgjorde maktsentra med store egeninteresser. Det

er et spørsmål om alt dette i det hele tatt kunne la seg forene i et samfunn på dette utviklingsnivå. Partiledelsens politikk for å få dette «apparatsjikt» til å fungere effektivt var faglige og politiske kriterier i ansettelser (i liten grad sosiale etter 1932). Videre rikelige belønninger og streng overvåking og straff. Etter 1932 var dette sjiktet svært privilegert — og svært utsatt.

Neste forhold som må tas i betraktning er arbeiderklassens stilling. Etter 1932 hadde arbeiderklassen mista mye av den ledende rolle den hadde i perioden 1928-32. Det gjaldt både i arbeidslivet, og som rekrutteringsgrunnlag for sosiale lederstillinger til den nye økonomiske og administrative elite. Mye tyder på at arbeiderne ikke var særlig glade for dette, og at deres degradering til en mer tradisjonell produsentrolle ikke bare gikk stille og fredelig for seg. Den kjente stakhanovbevegelsen i 1935 og 1936 hadde for eksempel en betydelig brodd mot bedriftslederne som blant annet angivelig «hindret arbeiderne i å utfolde kreativitet». Stakhanovbevegelsen kan sees på som en gjenoppvekking av den radikale vøltarisme fra 1929-31. Misnøye i arbeiderklassen var nok også en stor faktor i «den store terroren».

Kildegrunnlag for studier er til stede

Hvorfor ble et partiapparat, betjent av lojale stalinister, halveis likvidert av Stalins hemmelige politi? Og de ledende statsfunksjonærene i stor grad likedan? Tidligere avhandlinger om dette emnet har i stor grad basert seg på memoarer av emigranter og avhoppere fra Sovjet, på fangeberetninger, eller på løse rykter om en hemmelig opposisjon (Kirov?). Alt fra kilder som stod nokså langt fra maktens tinder. Eller på Krustjovs forklaringer med persondyrkelse og Stalins sykelige mistenksomhet. Forklaringene er da også svært utilfredsstillende — og svært politisk farget. En har vekselvis fått inntrykk av et ondskapsfullt regime (ledet av en gal mann) med totalitær makt, eller inntrykk av en slags kollektiv galskap hos den demoniske lederens disipler.

Stort sett har vestlige forskere vært enige om følgende hovedpunkter:

Utrenskingene i 1933-38 utgjør ett helhetlig fenomen. De var planlagt og utført av Stalin og hans klikk med likvidering av gammelboljsjevikene av Stalins generasjon som hovedmål.

De nye historierevisjonistene mener for det første at det er mulig å danne seg et bilde av de mekanismer som har virket, ved å lese sovjetisk presse og tilgjengelige offentlige dokumenter. I tillegg finnes de omfattende partiarkivene fra Smolensk (Russlands vestregion, arkivene som i 1941 kom i tyskernes hender og derfra til amerikanerne). Disse ble omtalt av Stefan Lindgren i anledning av Gettys bok om utrenskingene i Klassekampen 10. juni 1989.

For det andre reviderer de radikalt svært mange andre fortolkninger. I det følgende vil to «nyrevisjonistiske» forfattere bli presentert. ■

Småkonger mot staten

1936-1938 knuste ikke Stalin sine motstandere — han ble selv knust. Stalin hadde store problemer med å få publisert sine taler etter moskvaprosessene og forsvant ut av debatten. Mange påberopte seg imidlertid Stalins støtte, og glorifiseringen av ham hadde til oppgave å dekke over motsigelser i ledelsen. Dette hevder historikeren Rittersporn med stor tyngde etter studier av partidokumenter og Smolenskarkivet.

Av Thorarin Hjartarson

MOSKVAPROSESSENE

Så tidlig som i 1978 og 1979 skrev en ungarsk historiker i Frankrike, Gabor Rittersporn, artikler i det franske tidsskriftet *Libre*, nr. 4 og nr. 6, hvor han framsatte høyst ukonvensjonelle analyser av utrenskingene i 30-åra. I stedet for å si som vanlig er at Stalin i 1936-38 knuste sine motstandere, hevdet Rittersporn at han nettopp da led et avgjørende nederlag. Det var så alvorlig at han sluttet å fungere som politisk leder av partiet, selv om hans stilling som toppfigur ble stadig mer svulstig.

Dette var jo langt på siden av all Stalin-debatt den gang og hørtes egentlig for vilt ut til å vekke oppsikt. Det var derimot uomtvistelig at Rittersporn argumenterte med stor styrke, på grunnlag av omfattende studier av sovjetisk presse fra 30-åra, offentlige partidokumenter og Smolensk-arkivene.

Rittersporn hevder at kollektiviseringen og industrialiseringen, som i navnet var gjennomført av en enhetlig og samordnet administrasjon, i virkeligheten hadde medført stor uorden. Blant annet skapte den kvasifyddale maktsentra som ofte motvirket hverandre. Den lite effektive sentrale kontroll var et stort problem. Spesielt i økonomien var det utstrakt uorden og kaos.

Bedriftenes regnskapsføring var et «system av forfalskinger» for å få best mulig tall i forhold til planmålet. Rittersporn hevder at dette langt på vei var innebygd i systemet fordi kravene til bedrifter og økonomisk kader var overambisjose og uklare på grunn av dårlig målings- og kontrollmekanismer.

Administrasjons-sjiktet hadde begrenset legitimitet i befolkningen. Vilkaarlige, improviserte og ofte brutale administrasjonsmetoder ble en spontan tendens mot stridige undersåtter. Partiet vedtok svært alvorlige resolusjoner mot funksjonærenes overtredelser og manglen på disiplin, men forbedringene lot vente på seg.

Rittersporn mener at det ikke eksisterte en politisk opposisjon av betydning i partiet, men at kaderen i stor grad overtrådte vedtatte handlingsnormer og prinsipper i praksis.

Denne situasjonen, hevder Rittersporn, lå til grunn for de store utrenskingene; «*Utrenskingene var ikke straffetiltak som ble tildelt av suveren myndighet ovenfra. Først og fremst var det en intens indre kamp innenfor statsapparatet som følge av behovet for å få kontroll over det administrative, økonomiske og politiske maskineriets gang. I denne kampen var ulike strategier i gang med maktens sentrum, hvor «genuin stalinisme» bare var en — og faktisk en tapende variant.*» (TELOS nr. 46 s.7)

Denne skarpeantagonisme innenfor Sovjetstaten hadde sosialt grunnlag:

«*Under antagonismen innenfor statsapparatet lå frykten for antagonisme i samfunnet. I all sannsynlighet ble kampene i 1936-1938 utløst av befolkningens misnøye med det herskendes sjikts vilkaarlighet, korrupsjon og ineffektivitet.*»

Straffesystemet

En viktig del av dette ukontrollerte apparatet var doms- og politimyndighetene. Rittersporn har gjort en spesialundersøkelse av deres rolle i 30-åra. Han hevder at straffesystemet kanskje var det viktigste middel sovjetmakten hadde for sosialisering, stabilisering, disiplinering og sosiale kontroll av motvillige bønder og udisiplinerte arbeidere. Dette middel ble delvis en erstatning for incentiver og skikkelig organisering, i et system som satte seg større mål enn det maktet å gjennomføre. I takt med kollektivisering og forsert industrialisering ble straffesystemets virkefelt utvidet, og masseundertrykkingen fikk et høydepunkt i kriseåret 1933.

I utgangspunktet hadde straffepolitikken en sterk instrumentell funksjon. Det kom i tillegg til at lovens definering av forbrytelser kunne være temmelig uklar. Dette ga anledning til svært vilkaellig straffep praksis som lokalt kunne brukes som maktmiddel mot enhver form

MOSKVAPROSESSENE

«Kollektiviseringen og industrialiseringen skapte makt-sentra som motarbeidet hverandre.» Bildet viser bygginga av en ny gruve ved kullfeltet i Kuznetsk i 1934.

mye av problemene lå i selve det sentraliserte plansystemets fundamentale svakheter var en kjetersk tanke og en fallitterklæring som ingen turde tenke høyt.

Konflikten kom til å stå mellom dem som ønsket en radikal opprydding i apparatet, få vekk all kompromitterte lokale og regionale ledere, og få et fast grep og effektiv kontroll fra sentrum — og dem som forsvarte eller representerte de samme ledere i apparatet. Motpolene i ledelsen kaller Rittersporn for «sentralister» eller «radikale», og på den andre sida de «sentrifugale» eller «moderate».

Problemet som oppstod var dette: Hvordan kunne en opprydding gjennomføres? Det kan sees i lys av det som før er nevnt om samfunnet som «mono-organisasjon». Hvem skulle rydde opp i apparatet annet enn apparatet selv? Lokale og regionale ledere hadde for eksempel ofte en viss politimyndighet også, ihvertfall solide kontakter i sikkerhetspolitiet.

Resultatet ble:

Skulle det ryddes opp måtte apparatet slå til mot seg selv, til og med uten noen offentlig analyse av ondets årsak og vesen.

Småkonger skviset

Rittersporn konsentrerer seg om tida fra begynnelsen av året 1936 og utover. Første halvdel av 1936 var en særpreget tid med «sentralistene» på offensiven. Han trekker fram noen aspekter av den pågående diskusjonen i pressa (den sentrale og lokale) og eksempler på samme slags stridigheter i Smolensk-dokumentene. Disse omhandler massenes og spesielt grunnplans-kommunistenes økende misnøye med statens og partiets apparat og apparatsjikt. Og økt oppmerksomhet fra sentrum overfor denne misnøyen.

Det ble etterlyst en «nasjonal diskusjon» om utkastet til en ny konstitusjon, og forslag til endringer. Debatten i pressa ble ganske livlig og det kom fram tildels svært grunnleggende kritikk. Konstitusjonen postulerte man-

for disiplinbrudd og ulydighet. Dette minner om føydalismens desentraliserte domsmyndighet.

Etterhvert ble det et gap mellom den offentlige straffepolitikk og dens praktisering. Fra cirka 1934 kom stadig sterkere kritikk fra sentrum av manglende disiplin og vilkårlig maktbruk, både i domssystemet og apparatet ellers. Et indisium er at 81 prosent av alle domfellelser i 1934 gjaldt embetsforbrytelser, mens tilsvarende tall i 1928 var 7,8 prosent.

Et utgangspunkt for Rittersporn, noe han mener demonstrerer en konflikt i sentrum, er ulike toppledere framstilling av administrasjonens kroniske problemer. Framstillingene av problemenes årsak og kjerne varierer voldsomt dem i mellom. De svinger også enormt og paradoksalt over tid. Lå problemet i funksjonærenes (kaderens) udugelighet, korrupsjon og da eventuelt i deres sosiale bakgrunn, eller kanskje i «undergravende konspirasjoner» fra gamle og nye opposisjonelle? At

MOSKVAPROSESSENE

ge viktige garantier og rettigheter som kunne stå i grell kontrast til folks virkelighet. Diskusjonen avslørte folks store mistillit til rettssystemet. Mange kritiserte tilstanden for den personlige sikkerhet, dommernes korrupsjon og lave faglige nivå. Noen framsatte krav om lokalsamfunnets rett til å avsette dommere. Man foreslo tilleggslover om begrensinger av politiets myndighetsområde, krav om arbeidernes garantier mot vilkårlig behandling fra bedriftsledere, kolkhostbønders krav om samme rettigheter som arbeidere angående arbeidstid, pensjon m.m. Det kom også radikale krav om opposisjonspartier. Lokale ledere gjorde sitt beste for å dempe kritikken og ble skarpt kritisert for det fra folk i sentrum.

Mer generelt påviser Rittersporn at første halvdel av 1936 var preget av en spesiell oppblomstring av brevskriving fra arbeidere og vanlige sovjetborgere med kritikk av maktinstanser og maktpersoner — og stor interesse for dette fra sentrum. Det dreier seg om brev til pressen såvel som til forskjellige instanser i parti- og statsapparatet, blant annet i Smolensk. Tradisjonelt var slike brev blitt tillagt vekt i pressen, men kritikk var blitt reist mot at brevene ofte ble oversett eller slett ikke åpnet av redaksjoner og lokale instanser — eller at de ble sendt videre til maktpersonen kritikken gjaldt, med forfatterens navn.

Fra toppledelsen kom det i 1935 og 1936 i økende grad en skarp kritikk av dette. Klagebrevene gjaldt ikke minst bedrifts-, kolkhos-, sovjet-, og partiledere, og rettet seg mot administrativ vilkårlighet og byråkratiske deformasjoner. Fra sentrum kom det nå dekreter og resolusjoner i rekke og rad:

Fra den Sentrale eksekutivkomite i desember 1935, fra Sentralkomiteen i mars 1936, og den Sentrale Kontrollkomite i mai. Resolusjonene ble etter hvert mer og mer alvorlige med blant annet skarpe fordømmelser av «maktmisbruk hos ledende embedsmenn i statsinstitusjoner». De inneholdt intet mindre enn eksplisitt fordømmelse av apparatsjiktet for stadig å la være å sette i verk gjentatte vedtak og korrigere de forhold som var beskrevet i «brevene».

Utrenskinger

Det hadde en tid pågått utrenskingskampanjer i partiet i tre faser i 1933-36. Dette hadde skapt store frustrasjoner fordi opprydding i den ånd partiledelsen ønsker tydeligvis ikke gikk i praksis. Alt oftere kom den kritikk i avisene om at «feil folk» ble renska ut av partiet — nemlig flest arbeidere og få kadere. Lokale og regionale ledere ble beskyldt for å vende kritikken mot utvalgte syndebukker, gjerne deres overordnede. Disse hadde som sin eneste forbrytelse sin «tilsomme herkomst», tidligere virksomheter eller meninger. At folk fra tidligere partiopposisjoner var perfekte syndebukker virker i denne sammenheng nokså opplagt.

Det er tydelig, hevder Rittersporn, at striden i toppledelsen som skjerpet seg midt på året 1936 sto om hvordan en skulle definere problemenes årsak — og av fiendebildet.

«Den avgjørende historiske faktor her var at ikke engang de mest standhaftige tilhengerne av udelte sentral kontroll var i stand til å nevne de virkelige årsaker til de kroniske misforhold i administrasjonen.» (TELOS nr. 46 s. 7)

Første halvdel det året hadde det vært mange tilløp til realistisk behandling av problemene. I pressen og i erklæringer fra sentrum de månedene var alle antydninger om at landets problemer skyldtes «fiendtlige sammensvergelse» eller «trotskistiske element» totalt fraværende.

Moskvaprocessene som avledningsmanøver

Men dette varte ikke lenge. I løpet av sommeren 1936 ble

MOSKVAPROSESSENE

«De nye historierevisjonistene legger vekt på den sosiale tilbakegangen som i 1920-årenes Russland var utgangspunktet for Stalins revolusjon.» Bildet viser arbeidere og bønder fra Samara med matforsyninger til Petrograd i 1919.

fiendtlige sammensvergelse» plutselig gjenoppgdaget. Rittersporn ser det som et tegn på at «de sentrifugale» har vunnet overtaket i partiledelsen. I august åpnet den første moskvaprosess. Hovedformålet med den sier Rittersporn var å gestalte en forklaring på problemene. Han hevder at prosessen hadde en voldsom symbolsk effekt. Fiendebildet, roten til det onde, ble definert på de «sentrifugale» premisser. Anklagene gjaldt nesten utelukkende «politiske attentater» og «trotskistiske sammensvergelse». De kjente politikerne blant de dømte var folk uten makt som fra før var beseiret, med Zinovjev og Kamenev som de mest kjente. Ingen ledende folk i administrasjonen og økonomi ble anklaget. Problemet rot lå altså utenfor apparatet.

Som tegn på symbolsk effekt nevner Rittersporn brevene fra grasrota som fortsatt rettet seg mot økonomiskadrede og lokale ledere. Disse ble etter første Moskvaprosess krassere i tonen og inneholdt blant annet oftere

anklager om «trotskisme». Men, hevder Rittersporn, «sentralistene» var slettet ikke slått av banen. Etter den plutselige dreining av saken sommeren 1936 forsøkte de ihrdig å gjenvinne kontroll — spesielt over partiet og politiet. Høsten 1936 brukte de en påstått sabotasje i Kamerovo-gruvene i Sibir i en kampanje mot økonomiske ledere, mot «vanstyre» og «sabotasje» i økonomiske organer generelt. Dette førte til den andre Moskvaprosess mot blant annet Pjatakov og Radek, og hvor anklagene for det meste var rettet mot ledere på økonomifronten.

Samtidig forsøkte «sentralistene» framstøt på en ny front. I februar 1937 fikk de gjennom et vedtak i sentralkomiteen om nyvalg av partiets funksjonærer og administratorer på alle plan. Partiaktivistene ble oppfordret til å kritisere og avsette alle kompromitterte kadre og det skulle skje i hemmelige valg, som var noe helt nytt. Rittersporn hevder at dette førte til åpne konflikter mellom partiapparatet og grunnplanet som truet hele partiets stilling. Han hevder at propaganda-kampanjen mot apparatsjiktet da ble avblåst og at lokale og regionale ledere stort sett fikk sikret sitt gjenvalg og beskyttet sine egne. Her har andre historikere en helt annen beskrivelse.

Men «sentralistene» hadde nå gjen vunnet overtaket i partiet og politiet sentralt. Institusjonelle såvel som demokratiske metoder hadde slått feil. Det som gjenstod var politimetodene. Man gikk inn på tanken om «fiendtlige sammensvergelse» som ble autorisert i første prosess, men nå i en utvidet form. Det vil si at slike folk hadde infiltrert den økonomiske og politiske administrasjonen i stor stil.

Det kom ordre fra sentralt hold til alle parti- og statsorganisasjoner om å ekskludere og angi til NKVD (Det hemmelige politi) alle kompromitterte funksjonærer. Rittersporn nevner at dette i tid sammenfaller med den hemmelige prosessen mot en stor gruppe av hærledere i Den Røde Arme med følgende henrettelser (sommeren

MOSKVAPROSESSENE

1937) — uten at han tillegger det særlig betydning for utviklingen (i motsetning til Getty).

Den store terroren

Det som fulgte var den egentlige «store terroren». Rittersporn betoner hvor kannibalske mekanismene var. Plikten om å angi hadde karakter av en utpressing hvor alle som dekket over misforhold ble truet med forfølgelse. Partiembetsmenn som ikke kunne avsløre noen undergravende elementer måtte være «tvisomme» sjøl. Mens sentralistene i nyvalg-taktikken hadde prøvd å mobilisere partiaktivistene på grunnplanet, skjedde nå eksklusjonene på lukkede møter innenfor apparatet. For første gang gikk utrenskingene hardt utover mektige ledere på lokalt og regionalt nivå. Men fortsatt klarte slike for en stor del å snu ilden nedover mot maktesløse syndebukker av «tvisom herkomst» og med tidligere opposisjonssympatier.

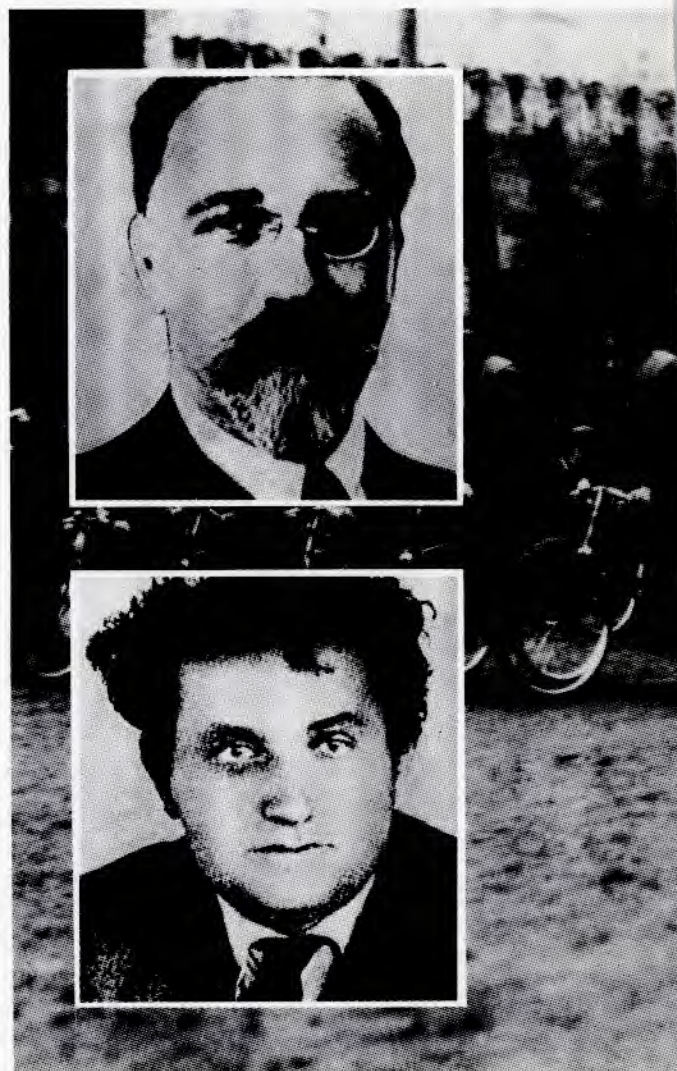
Den atmosfære som oppsto førte selvfølgelig med seg et enormt kaos som truet såvel økonomien som den politiske stabiliteten. Som nevnt tok skriverier fra misfornyede arbeidere, som blant annet er å finne i Smolensk-arkivene, en del farge av de offentlige prosesser og forklaringer.

Anklagene mot korrupte embetsmenn ble grovere, beskyldninger om «skadegjørervirksomhet» og «undergraving» ble vanligere. Og slik bidro misnøyen på grunnplanet i sin tur til å forsterke heksejakten i apparatsjiktet. På den andre sida førte stemplingen av eksempelvis bedriftsledere som potensielle fiender av folket til at arbeidere tok seg økte friheter overfor jobben og arbeidsdisiplinen sank. Det samme førte til at embetsmenn forsøkte å unndra seg et hvert ansvar ut fra logikken: Jo mer ansvar, desto større fare.

At det pågikk en akutt kamp mellom tilhengere og motstandere av «radikal opprydding» i apparatet belegger Rittersporn med at det med kort mellomrom kom flere og vekslende endringer av straffelovgivningen høsten 1937, og at pressen oppviste svært varierende omtale av konspirasjonens omfang. Ettersom kaoset ble verre ble det stadig flere i toppledelsen som uttalte at fienden nå straks var slått og gikk inn for utstrakt amnesti for fengslede. Andre hevdet at fiendene var tallrike, og kampen mot dem var viktig og et varig ledd i kampen for sosialismen.

Totalt feilslått kampanje

Rittersporn hevder at skillelinjene mellom «sentralister» og «sentrifugalister» var uendret hele tiden, mens topplederne skifta mye leir etterhvert. Han hevder blant annet at Stalin og NKVD-sjef Jesjov hele tida tilhørte de «radikale» (sentralistene), mens toppledere som for eksempel Molotov og Kaganovitj gikk over til de

«moderate» i løpet av høsten 1937 — og på slutten av året hadde de fått overtaket.

Overfor faren for et paralyseret samfunnsmaskineri og varig splittelse i partitoppen, følte stadig flere toppledere behov for å slutte rekkene. De måtte etter hvert gi opp kampanjen. Samtidig var det umulig for sentralistene å hevde at utrenskingene hadde slått feil, og at den syndige var den «normale byåkrat» som fortsatt satt og administrerte. Det ville være for farlig for partiets legitimitet. For å gjeninnføre ro og orden måtte da også «sentralistene» offentlig gå inn for et redusert fiendebilde:

Faren for sosialismen i Sovjet kom bare utenfra og fra opposisjonelle forræderne som også var fremmede agenter. Den tredje og siste Moskvaprosess, mot bukharinistene, ser Rittersporn som uttrykk for normalisering i de «sentrifugales» ånd.

MOSKVAPROSESSENE

Militærparade på den Røde Plass, 1. mai 1926. Innfelt: Kamenev (øverst) og Zinovjev. Rittersporn hevder at utrenskningene ikke var straffetiltak ovenfra, men tvert om var uttrykk for en intens indre kamp i statsapparatet. De kjente politiske ofrene var folk uten reell makt som fra før var politisk beseiret, med Zinovjev og Kamenev som de mest kjente. Ingen ledende folk i administrasjon og økonomi ble anklaget.

Etter så drastiske forstyrrelser følte Sovjets elite sterkere behov enn før for å befeste sin stilling:

«Da fiendene var rensket ut tok deres etterfølgere umiddelbart opp de samme vilkårlige og skadelige metoder som deres forgjengere og lot være å ta hensyn til folkets klager. (...) Det virkelige resultat av konfrontasjonene i 1936-38 var utstedelse av en rekke drastiske lover som forsøkte å gjeninnføre arbeidsdisiplin i fabrikkene og tvinge bøndene tilbake til illegalt vunne privatflekker og bruke mer tid på Kolkhos-arbeid.»

Oppryddingsaksjonen som hadde hatt en så høy menneskelig pris var altså totalt mislykket. De «sentrifugale» krefter representerte politisk fare. De motvirket sovjetmaskineriets smurte og samordnete gang, og med sin vilkårlige politiske praksis og maktmisbruk truet de sovjetmaktens legitimitet i befolkningen. Men nå hadde kampen mot dem ført til enda større anarki og oppløs-

ning. De kjempende fløyer på toppen måtte slutte rekkene.

Den «virkelige stalinismen» og tanken om «radikal opprydding» fikk aldri slippe til i partiet igjen. Attpåtil tilfører Rittersporn flere indisier på at Stalin i 1937 og 1938 hadde problemer med å få publisert sine taler, og hevder generelt at han egentlig forsvinner fra de politiske diskusjonene som tross alt fantes etter nederlaget. Men samtidig nådde den systematiske påkallelsen av hans navn toppen. De evige forsikringer om at partiet og folket sto enhetlig bak sin store leder ble mest instendige når konfliktene i toppen var størst. Forskjellige politiske aktører påberopte seg Stalins støtte for å legitimere sin politikk. Dette kunne være to tiltak som gikk i diametralt motsatte retninger. Den rituelle glorifiseringen av Stalin hadde altså den viktige politiske funksjonen å dekke over motsigelser i toppledelsen. ■

MOSKVAPROSESSENE

Terrorens mekanikk

Av de nye «revisjonistiske» sovjetforskerne i USA er det nok Arch Getty som har bidratt mest til forskningen om utrenskningene og sovjetisk politikk i 30-åra. Siden 1978 har han produsert en del avhandlinger om dette emne. I 1985 ga han ut boken «Origins of the great purges» (De store utrenskningenes bakgrunn, Cambridge university press). Getty ser tegn på kraftige stridigheter i partitoppen. De viktigste konfliktområdene er ifølge Getty: Takten i industrialiseringen, forholdet til tidligere opposisjon og sentralledelsens forhold til det territorielle parti- og statsapparat.

Av Thorarin Hjartarson

I kampen mot «byråkratiske misdannelser», korrupsjon og vanstyre fantes det to former for radikalisme: For det første de som la vekt på skjulte fiender og mente at disse var tallrike i apparatet. De tilskrev skadegjørere og konspirasjoner mye av de økonomiske og administrative problemer, og for dem var det også avgjørende viktig å slå ned på aktiv og potensiell opposisjon. Fremste representant for denne retningen var N.I. Jesjov, fra 1936 sjef i det hemmelige politi, NKVD, og kandidatmedlem i politbyrået.

For det andre fantes en radikalisme som ville satse på helbreding og revitalisering av partiet gjennom politisk

og ideologisk skoling. De mente at partiapparatet gjennom å overprioritere økonomiske og administrative oppgaver hadde vanskjøttet «bolsjeviseringen» av sin kader og at byråkratisering var et resultat av dette. Botemiddelet var skoling av kaderen og mobilisering av grunnplanet. Hovedeksponent for denne linja var Kirovs etterfølger i Leningrad, Andrei Zhdanov.

Den 17. partikongress — februar 1934

Getty starter i partitoppen og beveger seg så nedover. Han tar utgangspunkt i den 17. partikongress i januar/

MOSKVA SENE

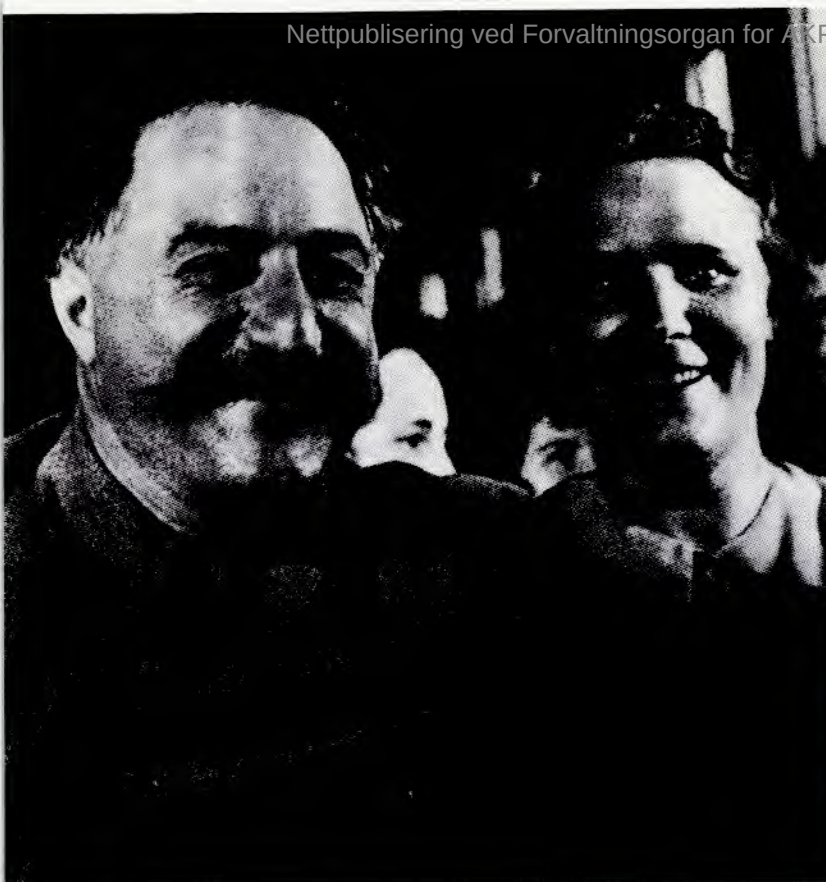

februar 1934. På denne kongressen sto striden om tempoet i industrialiseringen skarpt. Den første femårsplanen, 1928-1932, var blitt ledet av økonomisk radikalisme — med revolusjonær voluntarisme som viktigste drivkraft. Perioden er blitt betegnet som «kulturrevolusjonens» tid, med farvel til det meste av kapitalistiske metoder og borgelige verdier. Målene for årlig vekst ble da satt til 22%. Men fra 1932 hadde en mer moderat tendens tatt ledelsen med politbyråmedlem og tungindustriminister G.K. Ordzhonikidze som den mest fremtredende representant. Etter noen justeringer nedover ble i 1933 målene for årlig vekst satt til 13-14%, framsatt av

Stalin. Den 17. partikongressen skulle likevel sanksjonere planen endelig. Men på kongressen annonserte «maksimalist» og regjeringssjef Molotov en annen og mer ambisiøs plan på 19% vekst. Ordzhonikidze gikk heftig imot dette og la så fram et kompromissforslag på 16,5% vekst. Stalin støttet ham og det siste ble vedtatt.

Styringsproblemer

Det er vanlig blant sovjetologer å hevde at valget av Kirov til partisekretær i 1934 representerte et politisk og personlig alternativ til Stalins ledelse. I følge dette synet

satte Stalin igang utrenskningene for å bli kvitt en voksende opposisjon mot seg selv. Han bestemte seg for å drepe Kirov, for så å benytte drapet som et påskudd til å sette igang de utrenskningene som senere kulminerte i «den store terroren» i 1937-38. Andre, som ikke påstår at Stalin fikk Kirov drept, hevder likevel at han fra første stund brukte mordet maksimalt mot opposisjonen.

Det er et faktum at det foregikk en formell utrenskningskampanje i partiet fra januar 1933 til november 1936. Men det er en av Gettys hovedteser at denne kampanjen var en helt annen enn den «store terroren» og må holdes adskilt fra den. Getty mener (som Rittersporn) at det skjedde et fullstendig brudd i sentralledelsens politikk overfor «apparatet» fra sommeren 1936 til sommeren 1937. Getty mener dette skyldes at en ny av de to «radikale» fløyer, Jesjovs, fikk overtaket i sentrum.

En annen av Gettys hovedteser — i skarp kontrast til teoriene om «totalitarisme» i Sovjet — er at partiledelsen egentlig hadde svært dårlig kontroll over partiapparatet, og ikke klarte å gjennomføre den utrenskningen den ønsket i apparatet (se egen boks om disse tidligere utrenskningene).

En tredje tese er at ikke alt initiativ kom ovenfra, men at partiledelsens politikk ofte også var en reaksjon på strømninger på grunnplanet. I dette tilfellet, sentrums forsøk på å knytte seg til og støtte grunnplanets kamp mot (deler av) apparatskiktet.

Det politiske og ideologiske arbeidet blant partimedlemmene var og blitt vanskelig. Regions- og distriktskomiteer hadde fra den første femårsplanens tid påtatt seg utvidete økonomiske oppgaver og fått ansvar for organisering av kollektiver, og for oppfylling av industriplaner. På den 17. partikongressen var det Stalin og Kirov som fremholdt at partiorganisasjonenes hovedoppmærksomhet måtte flyttes fra overvåking av økonomien til politisk skolering, propaganda og «forbedrelse av kader». Da han snakket om industrialiseringens suksess sa Stalin at «framgang har av og til sine skyggesider», og at politisk skolering måtte forbedres i lys av det «ikke særlig høye teoretiske nivå hos partimedlemmenes flertall, partiorganisasjonenes utilstrekkelige ideologiske arbeid og det faktum at våre partifunksjonærer er overlesset med rent praktisk arbeid». (Getty s.23, se Stalin, «Spørsmål i leninismen» s.469)

Folkekommissar Grigory Ordzhonikidze sammen med delegater til en kvinnekonferanse i tungindustrien i Moskva, 1937. Samme vinteren begikk han selvmord.

Kirovs begravelse, Moskva 1937.

MOSKVAPROSESSENE

Radikalisme og partireform — fra 1935

Getty mener det ikke er grunnlag for å hevde at det var en opposisjon på toppnivå — ledet av Kirov — som på den 17 partikongressen presset Stalin i retning av moderasjon: for å minske sosiale spenninger, mistenksomhet og terror. Getty mener f.eks. at Kirov heller kan kalles «hardliner» overfor opposisjonen. Og minst av alt kan Kirovmordet sees på som en «etappe i en stadig stigende terrorbølge». I årene 1933 til 1935 var det igang en avspenningspolitikk sammenlignet med tida forut.

Planmålene ble skrudd noe ned, borgelige spesialister kom til heder og verdighet, matrasjoneringen ble avskaffet og mye tyder på at antallet internerte i arbeidsleire (i stor grad fra «avkulakiseringens» tid) gikk betraktelig ned. (Getty s.94) Selv om det kom en viss bølge av arre-

stasjoner umiddelbart etter mordet på Kirov, 1. desember 1934, var året 1935 et år uten dramatikk i spørsmålet om «folkefiender». Derimot var det preget av en voldsom kampanje mot embetsmenn i det sovjetiske byråkratiet, og mot økonomisk kriminalitet (spekulasjon, underslag, bokholderirot etc) blant bedriftsledere. Bote-middelet som partiledelsen agiterte for var «massekontroll over gjennomføring av vedtak». Og framfor alt var 1935 og mesteparten av 1936 preget av en offensiv propaganda og tiltak for en indre partireform. Getty kaller det «demokratisering», «kommunistisk populisme» eller «radikal populisme».

Getty sansynliggjør at partiutrenskningenes utvikling overbeviste mange mektige toppledere om at det var nødvendig med fornyelse i partiets politiske praksis. To-

Tsjistka

I april 1933 ble det satt igang en partiutrenskning, på russisk «tsjistka». Det var en tradisjonell sak i bolsjevikpartiet helt fra tida før revolusjonen at partiet «renset» seg for uønskede elementer. F.eks. var det en stor utrenskning i 1921 og en relativt stor i 1929. Siden det hadde medlemstallet svulmet opp og blitt mer enn fordoblet i løpet av tida fram til 1932.

Utrenskningene som satte inn i 1933 hadde en mer erklært antibyråkratisk profil enn tidligere. Fra sentrum kom instruks: «Karrierister» og «degenererte» var fremtredende mål for utrenskningene, det var også folk som var «adskilt fra massene». Samtidig ble det advart mot en for nidkjær utrenskning av menige partimedlemmer med påskudd i «passivitet» og «lavt politisk nivå». Videre ble utrenskningene organisert på en ny måte. Det ser ut til at man ønsket å gjøre utrenskningene mer uavhengige av partiappa-

ratet. Det ble apellert til brede lag om å delta i utrenskningene. De lokale utrenskningskommisjonene i Smolensk besto primært av ikke-partifolk, og granskningen skulle skje på åpne celle-møter. På denne måten skulle det bli vanskeligere enn før for lokale klikker å manipulere med utrenskningene. Disse klikkenes taktikk ble da å uthale og motvirke tsjistkaen. Man hadde bestemt seg for å stoppe adgangen til partiet i 5 måneder mens tsjistkaen pågikk. Men denne utrenskningen klarte egentlig aldri å bli ferdig. Da den hadde pågått i nesten 4 år (under 3 forskjellige navn) og fortsatt var uavsluttet — i 1936 — ble den endelig avblåst og adgang åpnet til partiet igjen! Utretnskningene var betydelige i omfang — 17% av medlemsstokken ble ekskludert bare i 1933. Men de avslørte flere problemer enn de løste. De avslørte et sammenbrudd i partiets kontroll fra sentrum. Partiet var preget av byråkratiske forstopper, familie-mekanismer og gjensidig beskyttelse i apparatet. Lokale partipamper klarte forbausende godt å forsvare seg og sine egne, og bevise sin egen «årvåkenhet» med storstillete eksklusjoner av «tvilsomme» menige.

Det viste seg snart at rotet i partiets bokholderi hadde uante dimensjoner, enten det gjaldt rot i sirkulerende partikort eller rot i medlemsregisteret på partikontorene. Begge deler skyldtes nok delvis administrasjonskaos som følge av den eneorme samfunnsmobiliteten. Det var massevis av «forsvunne» eller «døde sjeler» som sto i medlemsregisteret, men som ellers var «ingensteder å finne». Det betød gjerne at de hadde trukket seg uten at den lokale sekretæren hadde kjenskap til det. I 1933-34 mistet partiet nesten lik mange folk i form av «døde sjeler» (15%) som dem som ble ekskludert.

■
T.H.

MOSKVAPROSESSENE

Sovjets nye jernhester i jordbruket, 1930.

neangivende i «demokratiseringskampanjen» var Stalin, og spesielt Andrei Zhdanov. Partidemokrati i bolsjevikisk forstand betød primært ledernes informasjonsplikt overfor de menige, at partipolitikken ble utformet på grunnplanet, og åpen kritikk og selvkritikk. En annen side av kampanjen var agitasjon for politisk skoling av partifolk og oppfostring av kader. Etter at Zhdanov tok over Kirovs plass i Leningrad kom han til å fungere som partiets sjefsideoolog og i organisatoriske

«proverka» (se egen boks) som ble stort slått opp i Pravda. Han tok for seg et sted, Saratov, en partiorganisasjon med en elendig bokføring og byråkratisk, overfladisk og svært rask testing av partifolk, og — sa Zhdanov — alt for mange ekskluderte. Under slike forhold, hevdet Zhdanov, fungerte «proverka» som undertrykking av menige partifolk. Offisielt skulle «overprøvingen» skje på åpne møter og gjennom diskusjoner, men her ble brukt «sadistiske metoder» hvor folk ble forhørt og ekskludert bak lukkede dører. Fra sentralt hold ble det nå reist kritikk mot den alt for frie bruken av eksklusjoner i «proverka». Den harde behandlingen av de ekskluderte, som ofte mistet både jobb og bolig, ble også kritisert. Det tyder på at lokale ledere brukte slike disiplinære tiltak for å holde brysomme elementer i sjakk.

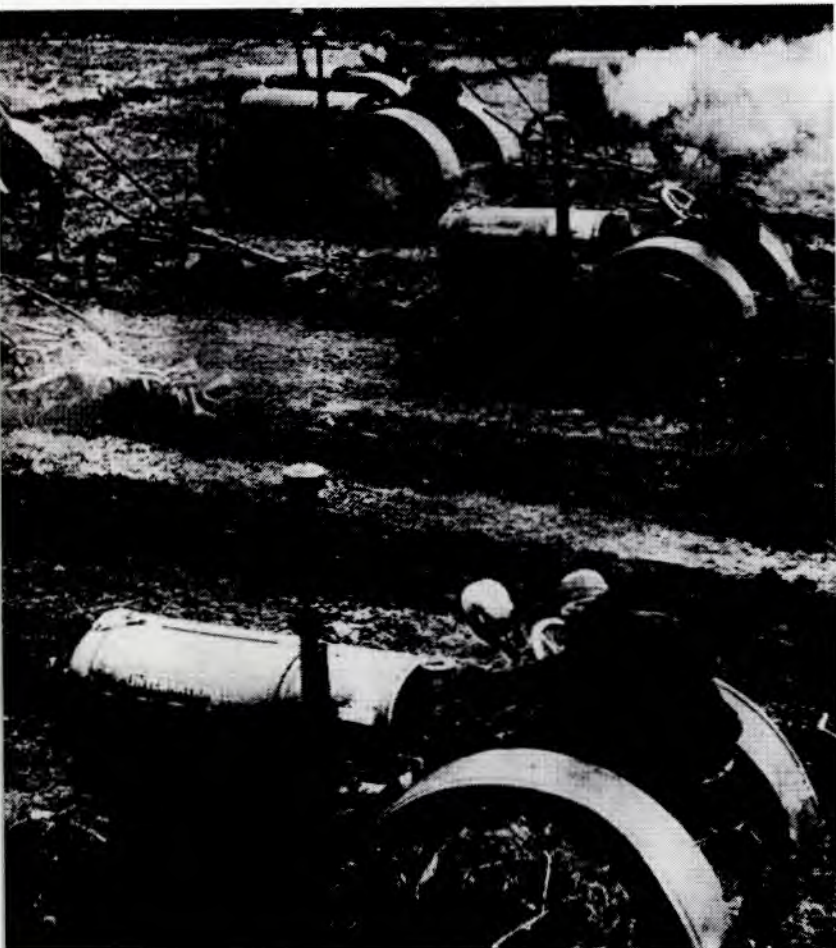
«Trotskismens» gjenoppstandelse — fra 1936

Det var flere former for radikalisme i partiet. Og i motsetning til den nettopp omtalte, skal her omtales en retning hvor puritanisme, en hysterisk intolerant antibyråkratisme og frykten for kontrarevolusjonær opposisjon, var viktige element. Denne radikalismen var en videreføring av «kulturrevolusjonens» tradisjon under nye forhold. Kulturrevolusjonens tid, 1929 til 1931 var preget av radikale angrep på borgerlige verdier og metoder i alt fra utdanningspolitikk til økonomisk planlegging.

I kamp mot disse vant de «moderate» fram i 1932. Det var folk som verdsatte «profesjonalisme» og ekspertise mer enn voluntarisme og revolusjonær heroisme. For eksempel var profesjonelle økonomer stort sett «moderate». G.K. Ordzhonikidze, kommisær for storindustrien, var fremtredende representant for den moderate linja i partitoppen og hans kommisariat ble nå på mange måter samfunnets tyngdepunkt.

Denne kulturelle bakgrunnen fra tidlig på 30-tallet mener Getty er viktig for å forstå «radikalismens» gjenoppstandelse i 1935. Sentral i denne gjenoppstandelsen var N.I. Jesjov, som i 1935 ble leder både av Sentralkomiteens personaldepartement og den Sentrale kontrollkomisjon. Spørsmålert om tidligere opposisjonelle som en stund hadde vært nokså upåaktet, meldte seg med ny tyngde i løpet av 1936. Den 29. juli blir et «hemmelig brev» sendt til partiorganisasjonene hvor noen tidligere opposisjonelle er definert som «forrædere» og for å stå bak Kirovmordet. Våren 1936, halvannet år etter mordet, var granskningen av det blitt tatt opp igjen. Det «hemmelige brevet» nevner «nytt NKVD-materiale» som angivelig viser at Zinovjev og Kamenev konspirerte med Trotskij i 1932 — med terror og likvidering av Sovjetledere som mål.

Getty medgir at det her er mye dunkelt, men eksisterende kilder kan likevel gi noen elementer til en forklaring. Viktige opplysninger kommer fra korrespondanse

spørsmål kom nå partikomiteen i Leningrad til å bli retningssgivende.

I desember 1934 fordømte sentralkomiteen den utbredte praksis å utforme lokal politikk på mellomnivå (i by- og distriktsskomiteer) og dermed svekke grunnorganisasjonenes innflytelse og rolle. Større publisitet fikk likevel vedtak fra partikomiteen i Leningrad i mars 1935. Vedtaket framhevet at skoleringsarbeidet måtte slutte å være annenrangs i forhold til de økonomiske oppgaver. Vedtaket foreskrev også at ledere måtte kjenne sine underordnede bedre og gi dem ansvarsoppgaver.

I juni holdt Zhdanov en tale om gjennomføringen av

MOSKVAPROSESSENE

mellom Trotskij og sønnen Sedov, kilder som for en stor del ble åpnet 1980. Der fremgår det at det kom igang en organisasjon tilknyttet Trotskij i 1932, som kalte seg «blokken». Den omfattet folk fra forskjellige opposisjonsgrupper, bla. «zinovjevistene» (men ikke høyreopposisjonen fra 1929). Av papirene framgår at Trotskij gjennom «blokken» primært tenkte seg utveksling av informasjon og meninger (selv om han gikk inn for en «ny politisk revolusjon» i Sovjet.)

Getty mener at Stalin ikke fikk kjennskap til «blokken» før våren 1936, og da ble Kirovsaken gjenopptatt. Og nå ble Jesjov satt ved siden av NKVD-sjef Jagoda for å lede granskningen. Det «hemmelige brevet» later til å være skrevet av ham og basert på de anklagedes tilståelser.

Den første Moskvaprosess i august 1936 var illevarsellende for alle med noen tilknytning til Trotskijs og Zinovjevs tidligere opposisjoner. Men de anklagede var ingen stor gruppe, og «fienden» i denne prosessen var klart definert som tidligere venstreopposisjonelle. Og det var folk som fra før var frattatt enhver form for innflytelse. De ble utelukkende anklaget for planer om individuell terror mot ledere — ikke for eksempel for skadegjørervirksomhet.

Rettsdokumentene viser ingen forbindelser mellom rettsaken og «tsjitska» eller «proverka».

Molotov mot Ordzhonikidze

De som nest kom under ild var de økonomiske moderater. Den 23. september 1936 inntraff en serie eksplosjoner i Kameronov-gruvene i Sibir for annen gang på et år. Mistanken om sabotasje styrket dem som mente at det administrative apparatet var infiltrert av fiender. Tre dager senere erstattet den «radikale» Jesjov den «tiltaks-løse» Jagoda som NKVD-sjef. Og ikke bare det:

«Jesjov brakte med seg til NKVD et stort antall personer fra personaldepartementet for å «styrke» og «mobilisere» politiet. Disse var «hans folk» og NKVD ble befolket av partiaktivister, entusiaster og radikalere av Jesjovs type. Deres puritanske fremgangsmåte i etterforskning av bedriftsledere og økonomiske embedsmenn, og deres nådeløshet når de desimerte de økonomisk moderates støttepunkter, viste at man i året 1937, på en forvridd måte fikk en gjenoppstandelse av «kulturrevolusjonen»» (Getty s. 126)

Kameronovsaken fikk en ny og økt betydning fordi den virket inn på en konflikt på toppplan. Der var motpolene regjeringssjef Molotov og storindustrikommissær Ordzhonikidze. Ordzhonikidzes kommisariat hadde gjennom sin ledelse av industrialiseringen utviklet seg til et «imperium».

Molotov hadde tapt på den 17. kongress, hvor Stalin hadde tatt Ordzhonikidzes parti. Men maksimalistene hadde ikke gitt seg for det. Fra 1932 og utover hadde Stalin støttet den mer moderate linja i økonomipolitikken,

men i 1936 ser han ut til å ha skiftet side. Getty mener det har sammenheng med Stakhanovbevegelsen i 1935-36 som var en kraftfull gjenoppstandelse av kulturrevolusjonens voluntarisme. I stor grad rettet den seg mot «konservative målsetninger» og hadde brodd mot bedriftsledere, økonomer og ledende industrialister som stort sett var «moderate». Den tok også opp mye av den fiendtlige holdningen til «borgelige spesialister» som ble avvist i 1932.

Kameronov-rettsaken — ført i Novosibirsk i november 1936 — ble en anledning til et oppgjør med de moderate i Ordzhonikidzes maktsentrum. Etter 1. Moskvaprosess ble tidligere trotskister nokså fritt vilt, og stempelet «trotskist» ble et mektig redskap. Ordzhonikidzes visekommissær og nære medarbeider, Pjatakof, var tidligere trotskist. Han ble nå det perfekte offer. Eksplosjonene i Kameronov ble offentlig knyttet til «Pjatakovs kontrarevolusjonære virksomhet». I januar 1937 ble Pjatakof, Radek og noen flere tidligere venstreopposisjonelle som nå holdt lederstillinger i industrien, dømt i den 2. Moskvaprosess. De var Ordzhonikidzes underordnede, og kort etter begikk han selvmord. Hans tungindustrielle imperium ble da snart splittet opp i over ti mer spesialiserte kommisariat og institusjoner uten et eget maktsentrum. Molotov forklarte at tungindustri-kommisariatet hadde vært infiltrert av svermere, skadegjørere og tyske agenter. Av politikere var det fortsatt bare folk fra tidligere venstreopposisjon som var rammet. Men Radeks vitnesbyrd hadde angivelig implisert Bukharin i den påståtte konspirasjon, og bukharinister og «bukharinisme» kom da også under ild.

Sentralkomiteemøte, februar 1937

Møtet var uvanlig langt. Både Jesjovs fiendejakt og Zhdanovs partireform var på dagsorden, og disse to innledet debatten. Jesjovs viktige tale om «de japansk-trotskyistiske agents skadelige virksomhet, avledningsmanøvre og spionasje» ble ikke offentliggjort. Det er likevel kjent at han der anklager Bukharin for medskyld i trotskistenes «forræderi» og han fremholdt at konspirasjonen var mer omfattende enn tidligere anntatt.

Trykt ble derimot Zhdanovs innledning og Stalins taler om begge temaer. Stalin ga Jesjov rett i at opposisjonen var farlig og måtte knuses (han nevnte likevel ikke bukharinistene) og han støttet «radikalernes» kamp mot «skadegjørere». Han avviste «råtne teorier om at fienden ble mindre farlig i takt med styrkingen av sosialismen». Han la vekt på den ytre trussel og faren fra fremmede makters agenter og spioner. Og han støttet Jesjovs oppfordring til «økt årvåkenhet». Han advarte likevel mot overreaksjoner som det å angripe alle, også «ansvarlige kamerater», bare fordi de engang hadde vært tilhengere av trotskismen. Slike «tåpelige» synspunkter hadde vært satt fram på møtet, sa han. Likevel

MOSKVAPROSESSENE

må det sies at talen ga grønt lys for videre politifølgelser.

Samtidig gjorde Stalin seg flid med å fremheve at partiet generelt var sunt. Han svarte bestemt nektende på eget spørsmål om partimedlemmene «hadde degenerert» og «var blitt værre enn før». Problemet, sa han, var at «våre partikamerater, avsporet av økonomikampanjer og av enorme framganger på den økonomiske front simpelthen har glemt noen svært viktige ting.» (Getty s. 140) Videre sa Stalin at ved ideologisk nyskolering av kaderen kunne «ni tideler av oppgavene løses». Han presenterte en plan for skolering av kaderen: sekre-

tærer på grunnplanet skulle gjennomgå 4 måneders kurs, og fremover skulle de befris for «økonomiske detaljer».

Dette var et ledd i en plan for revitalisering av partiet. Den planen ble ellers lagt fram av Zhdanov, som la mest vekt på demokratisering av partiet. Planen om partiform ble direkte knyttet til oppryddingskampanjene i partiet som hadde pågått siden 1933. Hans skyteskiver var ikke økonomisk moderate eller partiopposisjonen, men lokale partisekretærer. Hans fanesaker var «fullt ut demokratisk praksis», «kritikk og selvkritikk som middel mot byråkratisme» og «regelmessige partimø-

Sergei Kirov sees her som nr.4 fra høyre, sammen med medlemmer av Leningrads kooperative organisasjoner. Bildet er tatt i Leningrad i 1931, da Kirov var sekretær for kommunistpartiet i byen.

MOSKVAPROSESSENE

ter... og kollektiv ledelse». Han sa at den type praksis var blitt utbredt i partiet; at partikomiteer var selvsupplerende og at valg var blitt erstattet med utnevnelser. Valg var gjerne ikke-hemmelige og ble foretatt på grunnlag av en fremlagt liste. I tråd med den nye konstitusjonen, sa Zhdanov, måtte det nå innføres direkte og hemmelige valg i hele partiet. Deretter la han fram forslag om valg av alle partifunksjonærer under en nasjonal plan, dette skulle holdes straks i mars/april.

I en lang avslutningstale la Stalin fram en kritikk av partiets regionale apparat i 7 punkter. Han angrep krasht «familiestilen» i kaderpolitikken, hvor ledere lokalt

samler rundt seg «personlig lojale folk» for å «skape forhold for seg som gir dem en viss uavhengighet, både i forhold til folk lokalt og til partiets sentralkomite.»

Han sa at gjennomføring av vedtak måtte sikres ved «massenes kontroll nedenfra».

Han angrep den «formelle og hjerteløse holdningen noen av våre kamerater viser overfor individuelle partimedlemmers skjebne» når de alt for letvint ekskluderer dem fra partiet. Spesielt ille var det med de massive eksklusjonene av «såkalte passive». Stalins taler tyder på at han fortsatt var mer opptatt av andre ting enn fiendekamp som løsning på partiets problem.

Proverka

Den senere fasen i utrenskningen ble kalt proverka og ble satt igang i begynnelsen av 1935. Dette var ment som en generalregistrering av partimedlemmer, og en vurdering av deres medlemsskap og partikort. Et hvert medlem skulle vurderes individuelt. Merle Fainsod, en av de store vestlige autoritetene på Stalintida, hevdet at proverka ble satt igang som et middel for å øke terroren mot opposisjonen i kjølvannet av Kirovmordet. Den tolkningen har blitt stående. Getty mener dette ikke medfører riktighet, han mener bokholderirottet i partiet var mer enn grunn nok til å sette igang proverka.

Fra sentrum ble det sendt ut formaninger om skikkelig overprøving av partidokumentene. Det ble bla. hevdet at fiender av partiet og tom. fremmede agenter hadde lett adgang til partiet. I instruksene fra

sentrum ble fremgangsmåten for individuell «overprøving» nøyaktig foreskrevet, samt hva som skulle gjøres med avdøde kort, blanke kort osv. Instruksene var av en ren bokføringskarakter og ikke ideologisk. Kirovmordet ble ikke nevnt og det sto ingenting om granskning av ideologiske forhold eller om medlemmenes tidligere opposisjonelle bakgrunn.

I juli 1935 ble det sendt ut nye instruksjoner fra sentrum om tiltak for å åpne proverka-prosessen, for å «få proverka under almenhetens oversyn» — den kalles nå «den andre proverka». Det skulle holdes allmøter i alle distriktsorganisasjoner, det ble oppfordret til kritikk og selvkritikk kampanjer — og sekretærene var de egentlige skyteskivene. I Smolensk papirene blir et skriv fra sentralkomiteen sitert: «*Den andre proverka er satt igang som følge av Regionskomiteens utilfredsstillende ledelse og distriktssekretærenes formal-byråkratiske holdning til proverka*». (Getty s. 79)

Overprøvingen av partikort førte i Smolensk til at 712 innehavere av kort ble anklaget for irregulære forhold. Av dem ble 18% ekskludert og bare 5% utsatt for noen videre disiplinære tiltak. Å være prestesønn, tidligere kulakk eller å ha tjent i de hvite armeer var alene ikke eksklusjonsgrunn, men derimot hvis du hadde skjult dette forholdet.

«*Det som gjorde proverka ny og anderledes var betoningen av kamp mot byråkratisme hos de lokale ledere. Sentralkomiteen assosierte seg med partiaktivistene mot mellompartiledernes handlemåte. Proverka demonstrerer klart sentralledelsens tankegang og viser hvem de mente hadde skylden for problemene og hvorfra de ønsket å hente støtte*». (Getty s. 91) Hovedresultatet av utrenskningskampanjene i 1933 til 1936 var som følger: De demonstrerte sentralledelsens manglende evne til å få sine regler respektert og sine ordre fulgt på lavere nivåer. På den andre side viste kampanjene økende konflikter mellom meninger i partiet og apparat-sjiktet, hvor partiledelsen oppmuntret de førstnevnte kritikk.

■
T.H.

MOSKVAPROSESSENE

Sentralkomiteen vedtok at lokale og regionale ledere skulle trekkes tilbake fra direkte økonomisk administrasjon, gjennomgå politisk skoleing, utsette seg for nye valg og slutte å forfølge menige partifolk. På dette plenumsmøtet ble «høyrefolkene» Bukharin og Rykov ekskludert, men det møtte ingen større motstand og deres sak ble ikke mye diskutert.

Skjerpede konflikter lokalt

I pressen økte nå både artikler om demokrati i partiet med brodd mot byråkratiske sekretærer (noen ganger kalt «føydalherrer») og artikler med formaninger om økt årvåkenhet overfor skjulte fiender. I månedene etter plenumsmøtet i februar var likevel den førstnevnte sorten domidominerende.

Getty analyserer situasjonen i Smolensk. Der er det «bemerkelsesverdig liten» diskusjon om Bukharins sak eller om den nødvendige «årvåkenhet». Demokratiseringskampanjen dominerte helt. Det er tydelig at menige partifolk har fått nytt våpenarsenal mot sine overordnede. Det kom et regnskyl av kritikk mot lokale ledere for byråkratisk stil, for å undertrykke kritikk, å adskille seg fra menige medlemmer og for en stil som frambrakte «kryping og underdanighet». Menige medlemmers deltaking i diskusjonene tok seg voldsomt opp ikke minst fra folk som var regnet som «passive». Et almannamøte i Belyi distriktskomite (med 220 av distriktets 240 partimedlemmer tilstede på et 4 dager langt møte!) avsatte spontant distriktssekretæren (før valget) og valgte en ny. Det førte til at regionskomiteen skred inn og la ned veto mot den nyvalgte og innsatte en den likte bedre. Dette var nettopp den type praksis Zhdanov hadde fordømt og dette framkalte lokalt opprør, så regionskomiteen til slutt måtte gi seg. I en grunnorganisasjon oppsummerte man tidligere praksis slik at «*hitil har vi bare kritisert «småfolk»*». Men nå ble det nærmest regelen å kritisere sekretærer og lokale ledere (sammen med bedriftsledere). Og det var kritikk av deres byråkratisme og dårlige holdning overfor menige det gjaldt. I Smolensk var fordømmelsen av «fiender» t.o.m. sjeldnere enn under «proverka» to år tidligere.

Propagandaen for å «gjenreise partiarbeidet» var massiv i ukene før partivalget, og man fikk høre at det sto dårlig til med arbeidsstilen i apparatet. I Vestregionen var 87% av daværende sekretærer i distriktskomiteene utpekt og ikke valgt. I mange organisasjoner hadde sekretærene ikke brydd seg med å rapportere til medlemmene i lang tid.

Kilder om valgresultater er forholdsvis svake. Man vet at nominasjon av nye folk til ledelsene var svært stor og valgdeltakelsen «nesten total». Det ser ut som om det ble en stor utskiftning av ledelsene i grunnorganisasjonene, så mye som 55%. Dette ble det skrytt av i pressen. Det ser derimot ut til at personutskiftingene har vært begrenset til grunncellene og delvis neste trinn over (krets eller di-

strikt). På mellomnivå klarte man bedre å forsvare sine posisjoner. Som Getty sier: «Hverken (Smolensk-) arkivene eller den nasjonale presse har noen eksempler eller kilder om noen utskiftninger i partikomiteer på by- eller regionalnivå» (s. 162)

De regionale maktsentra sto altså intakt.

Juni-kuppet

Siste kapittel i den bitre kampen mellom sentrum og periferi startet med de årlige regionale partikonferanser ved månedsskifte mai/juni 1937. Disse pleide å være rene feiringer av vunne seire. Men nå gjorde Moskvalederne enda et forsøk på å få has på regionallederne. Det ble sendt emissærer fra partitoppen til noen av konferansene. De håpet ved hjelp av bølgen av kritikk i pressen og fra grunnplanet, å kunne skifte ut uregjerlige regionalledere og deres stab. Men dette lyktes i bare liten grad. Det som nå fulgte var fengslingen av Marskalk Tukhatsjevskij og 8 av de øverste hærlederne i Sovjethæren. Dette ser ut til å ha blitt et vendepunkt i partikampen. Utifra Gettys analyser er det et svært viktig aspekt her at Sovjethæren var regionalt organisert. De militære lederne hadde derfor en fast og ofte nær kontakt med regionale og lokale partiledere. Uborevitj, øverste hærleder i Vestregionen — som var en av de 8 — var også sekretær i partiets regionalkomite i Smolensk. Da Uborevitj falt, falt også førstesekretær og sentralkomiteemedlem Rumiantsjev, og deres medarbeidere.

«Kuppet» mot hærledelsen i juni sammenfalt i tid med partiledelsens siste mislykte forsøk på å skifte ut de regionale lederne med fredelige midler. Getty sier om «juni-kuppet» at med de svake kilder en har til rådighet, «forblir hele saken gåtefull.» Han refererer noen viktige teorier. En slik er at Tyskerne plantet falske dokumenter om Tukhatsjevskij (via Tsjekkoslovakia) til Stalin. En annen er at Stalin bestilte slike falske opplysninger fra Tyskerne. En tredje er at det faktisk ble avdekket planer hos de militære om et kupp mot det stalinske lederskap (bla. Deutscher har ment at det var sannsynlig). I samtiden gikk det også noen rykter om at militære ledere i sentralkomiteen hadde dannet en gruppe mot Jesjov.

I juni ble emissærer igjen sendt ut i regionene, og Kaganovitj kom til Smolensk. Der «deltok» han på et regionalt plenummøte. Han forklarte at i konspirasjonen som bla. Rumiantsjev og Uborevitj var med på, hadde det inngått planer om å styrte Sovjetregjeringen via en 5. kolonne i forbindelse med en fremmed invasjon. Han la vekt på Vestregionens grenser mot «det fascistiske Polen» — og at Tyskland, Japan og Polen tydeligvis forberedte invasjon.

Da Rumiantsjev og hans folk ble styrtet ble det holdt møter i de forskjellige partiorganisasjoner i området. Det ser ikke ut som om undersåttene sørget over regionskomiteens fall. Den ble anklaget for å ha, som klikk, dannet «falsk autoritet», undertrykt kritikk og for å ha

MOSKVA PROSESSENE

«sabotert» partiets arbeid. Partikomiteene hadde nå hektisk møtevirksomhet med langvarige «kritikksesjoner». I den atmosfære som fulgte fiendekampen etter «junikuppet», ble anklagene fort graverende og de ble ikke begrenset til regionalkomiteen. Forskjellige uttrykk for byråkratisme, korrupsjon og maktmisbruk (eller maktbruk generelt) ble nå lett betegnet som «fiendtlige handlinger» eller «forræderi». Dårlig partiarbeid ble til «sabotasje».

«Jesjovtsjina»

«Jesjovtsjina» var, ifølge Getty, en sammensmeltning av de to radikale kampanjene; for demokrati og for årvåkenhet, som inntil da hadde vært adskilte. Terroren besto selvfølgelig av flere forskjellige faktorer. Oppgjør mellom grupper og personer i samfunnstoppene, andre sosiale konflikter, politiske konflikter og ikke minst utenrikspolitiske konflikter. Dette og mer (også Stalins personlighet) var av betydning, og alle konflikter ble skjerpet av atmosfæren som hersket. På mange måter var det en ueffektiv terror fordi den var kaotisk og i stor grad ute av kontroll. Men Getty hevder at terroren i sine hovedtrekk var en radikal kampanje. Radikal i den betydning at den rettet seg mot byråkrati, elite og lederskap. «Jesjovtsjina» var en fortsettelse av de radikale kampanjene, og terroren hadde samme mål (skyteskiver) som den foregående kritikk. Selv om løsningene nå ble rent «Jesjovske». Spesielle risikogrupper var regionale og lokale partiledere, (tidligere) partiopposisjon og økonomiske ledere.

Dette støttes for det første av det enkle faktum at det som skjer i dag alltid har sin bakgrunn i det som skjedde i går. Og det spinkle som er av kilder fra «jesjovtsjina» peker i samme retning. Noen ting kan nevnes: — Med Rumiantsev ble hele regionalbyrået i Smolensk tatt.

— Getty har (med W. Chase) laget en undersøkelse av endringene i sentralkomiteens sammensetning. Av den framgår det at regionalledere i 30-åra var en raskt voksende gruppe i komiteen — fra 7% av medlemmene i 1927, til 26,8% på den 17. kongress i 1934. Deretter falt andelen igjen katastrofalt til 9,8% på 18. kongress i 1939. Trotskij, som nok hadde ganske gode inside kontakter hele tiden, hevdet at alle partiets regionale sekretærer (ca 130) ble fjernet fra sine stillinger i 1937 (kan noen tro at disse var «politiske opposisjonelle»?).

— I distriktet Belyi finner Getty (ut ifra arkivene) at 36 av de 244 partimedlemmene ble ekskludert i 1937. 29 av de ekskluderte hadde ledende stillinger (partisekretærer, formann i sovjetet, politisjef, dommer, direktør av traktorstasjonen...). Det tyder på at tendensen, sosialt sett, var snudd i forhold til «tsjista» og «proverka». Ledere var nå mer utsatt enn menige medlemmer.

— Uttalelser fra partiledelsen, f.eks. fra sentralkomiteen i siste del av terrortida (februar 1938), viser at kampan-

jen i sitt innhold var uendret. Riktignok kom det sterk kritikk og fordømmelser av overdrivelser og «falsk årvåkenhet», men de som blir fordømt er ikke inkvisitorer blant menige aktivister, men nettopp ledere som ekskluderte folk over en lav sko for å vise sin «årvåkenhet», som «avslører» flest mulig, og gjør det for å «dekke over egne forbrytelser mot partiet». (Getty s. 186).

Uten å utdype det videre peker Getty på at terroren i 1937-38 har «meget sterke paralleller» med kulturrevolusjonen i Kina 30 år senere.

Det forsvant 31% av kategorien «gammelbolsjeviker» (som var medlemmer i 1917) fra partiet i perioden 1934-39. Getty har tidligere studert denne gruppa, men her virker hans påstander litt ubelagt; nemlig at svinnet er så stort fordi de i så stor grad var folk i lederposisjoner og ikke fordi de var «gammelbolsjeviker».

Terrorens karakter sier noe om dens omfang. En autoritativ forsker i partistatistikk, T.H. Rigby har anslått at ca 180.000 ble ekskludert i 1936-39, noe som er omtrent like mye som ble ekskludert under «proverka» (i 1935 alene) og mye mindre enn under «tsjista». I Belyi distrikt lå eksklusjonene i 1937 noe over «proverka» (14,8% mot 11,2%). Men selvfølgelig var det en mye alvorligere sak for en mann å bli fengslet i 1937 enn i 1935. Getty setter seg ikke fore å anslå terrorens omfang. Likevel hevder han at dens ofre i hovedsak var funksjonærer og embedsmenn i parti og statsapparat, og han antyder at f.eks. Conquests «multiplikasjoner» — når han ganger antall fengslede partifolk med 7 eller 8 for å få ut fengslingen totalt — er hentet rett ut av lufta.

Noen avslutningsord. Som Rittersporn mener Getty at denne kampanje for å tvinge fram føyelighet i apparatet var helt mislykket. Og han mener den nødvendigvis også måtte bli det: «Regimets oppgaver, landets størrelse og tilbaketilleggenhet, lavt utdanningsnivå, mangelfull kommunikasjon og mangel på politisk trenet kader, alt dette konspirerte for å påtvinge en viss type maktfordeling på samfunnet... Hvis partiet ville beholde makten, styre et gigantisk land, løse sine «historiske oppgaver» i form av økonomisk modernisering, måtte det gjøre enhver partisekretær til selvhersker. Ved å gjøre det, gjorde partiet det samtidig, paradoksalt nok, vanskeligere å sikre alminnelig lydighet. Denne struktur motvirket effektiv deltakelse fra menige i lokale beslutninger og kontroll. «Kontroll nedenfra» og effektiv «ansvarlighet overfor massene» hadde vist seg hasardiøst for regimets grunnvoller i 30-åra, og det var en lærdom som ikke ble oversett av dem som kom til makten i de dager». (Getty s. 195)

KINA

Maoismen

s fallitt?

En gruppe yngre økonomer som la en analyse som førte til gjennomføringen av reformene fortalte i 1980 at 30 prosent av landsbykollektivene gjorde det bra, 30 prosent gjorde det veldig dårlig og 40 prosent gjorde det hverken godt eller dårlig, men sistnevnte sto overfor mange problemer. En kooperativ bevegelse hvor en tredjedel lykkes er ekstraordinært i et land på størrelse med Kina. Det betyr at 240 millioner mennesker har gjort det bra som kooperativmedlemmer.

Av William H. Hinton

Det er derfor spørsmålet om Dazhai var en suksess eller ikke er så viktig. Hvis Dazhai var en suksess viste de veien fram som andre bønder også kunne slå inn på. Det er derfor åpenbart at en regjering som velger en annen vei for bygde-Kina vil finne det best å underslå dette faktum.

Korn er nøkkelleddet?

Det synes åpenbart at regjeringa i kooperativperioden tilla dyrking av korn for stor vekt. Denne feilprioriteringa førte til at oljeproduksjon og andre varer for industrien ble skadelidende. Det sammen gjaldt for frukt, buskap og andre produkter. Men det var ikke noe galt med Maos slagord. Det var velformulert og lød: «La kornet være nøkkelleddet, praktiser husdyrhold, skogavvirkning, fiskerier og binæringer for å skape velstand på landsbygda». Slagordet var bra dengang og det er bra

KINA

nå. Utpekingen av korn som «nøkkelledet» betyr at kornet ikke var alt og at de andre leddene i kjeden må og kan utvikles, så lenge kornproduksjonen ivaretas.

Det er ingenting i kooperativbevegelsen i seg sjøl som forbyr variasjon. Faktisk har veldrevne kooperativer et bedre utgangspunkt for å drive variert virksomhet med sin erfaring, innsikt og ressurser enn en enkelt bonde innafor en privatisert økonomi. Mange framstående kommuner demonstrerte dette igjen og igjen på 60-, 70- og 80-tallet. Et nytt eksempel på dette er Doudian-landsbyen i et av Beijings forsteder.

Befolkningsvekst

«I kollektivperioden økte kornproduksjonen bare litt mer enn befolkningstilveksten», skriver Deane. Dette er riktig til tross for at veldrevne kollektiver doblet, tredoblet og firdoblet sine avlinger. Den beskjedne økninga skyldes at et stort antall kollektiver aldri realiserte sitt potensial, men dette betyr ikke at jordbruk drevet som kollektivvirksomhet i seg sjøl ikke er mulig. Siden kollektivvirksomheten de siste 5-6 åra er blitt erstattet med et produksjonssystem med familiekontrakter, er det på sin plass å spørre: Har det nye systemet ført til en økning kornproduksjonen pr. kapita?

Svaret er: Åpenbart ikke.

Media snakker nå rent rutinemessig om stagnasjon i kornproduksjonen, om knapphet på korn, om synkende kornproduksjon og i år er 20 millioner bønder berørt av hungersnød, 80 millioner står uten overskudd og 200 millioner med elendige avlinger.

Ved innføringen av reformene i 1984, kunne kornselgere selge med stor fortjeneste som følge av økte kornpriser og bonus for det som ble produsert utover kvotene. På samme måte kan fallet i kornproduksjonen i 1985 forklares. Dette skyldtes ikke først og fremst feilslåtte avlinger, men at kornlagrene ble tømt. Den reelle størrelsen på avlingene i perioden 1983 til 85 varierte mellom 350 og 380 millioner tonn pr. år. Hvis vi tar for oss det høyeste tallet (som er ganske høyt anslått) og deler det på en befolkning på 1.1 milliarder mennesker, ender vi opp med et gjennomsnitt på 345 kilo korn pr. person, noe som gjennomsnittlig ligger litt høyere enn tallene for 1978 som Deane beskriver. Det kan derfor se ut til at reformene ikke har løst korn-problemet.

Over store områder hvor kooperativene ikke gjorde det så bra, stagnerte levestandarden. I andre områder stagnerte den ikke. I kooperativperioden var mange tilbud gratis. Før en bruker sammenligninger må begrepene som skal benyttes analyseres med forsiktighet. Den reelle inntekten lå trolig minst på det dobbelte av de 50 yuan som Deane hevder. Sjølsagt er en større disponibel inntekt en nødvendighet for å dekke de daglige behov. Landsbygda som helhet hadde ikke de framgangen som den skulle ha og fikk ikke utnyttet det potensialet den hadde på 60- og 70-tallet. Områder som stagnerte, enten

de utgjorde 30 eller 42.8 prosent som Dean hevder, er for mye. Landsbygda krevde forandringer. Spørsmålet er ikke om det skulle finne sted forandringer, men hvilken form forandringene skulle ha. Fantes det ingen farbare veier innenfor ramma av kollektiv-virksomheten for å motvirke stagnasjon? Var privatisering den foretrukne løsningen på de problemene man sto overfor?

Hva med det fjellendte nordvest?

Fjerntliggende høylandsområder ble hengende etter frigjøringa, til tross for spesiell oppmerksomhet fra Beijing. Jeg tilbrakte en måned i høylandet nordøst for Yenan i 1988. Mitt inntrykk var at situasjonen var ganske desperat. Jorda klarte ikke å produsere tilstrekkelig med mat fordi bøndene ikke hadde råd til å kjøpe kunstgjødsel hvis den var å få tak i. For å bøte på dette dyrket de opp fjellskråningene, noe som ødela jordsmonnet. Demninger, risterrasser og andre prosjekter fra kollektivtida forfalt. Vi så forlatte vanningsystemer og områder med flomskader. Det var åpenbart at mange av disse prosjektene aldri ville ha blitt bygget, restaurert eller vedlikeholdt innafor rammen av en privatisert økonomi. Bare en ny kollektiviseringsprosess kan bringe disse prosjektene opp på et brukbart nivå igjen.

Utbytting av bøndene?

Kina var og er primært et jordbruksland. Slik at akkumulasjon for industriinvesteringer i første omgang må komme fra landbruket. Fra 1953 til 1977 gikk 4,27 prosent av de totale industri-investeringene til innsatsvarer i jordbruket og disse ble solgt tilbake til bondekooperative til meget lave priser, prisene sank til og med etter hvert. I 1959 måtte bøndene produsere 116 550 kilo hvete for å kjøpe en traktor med 75 HK. I 1979 var prisen 53 500 kilo hvete. I 1950 kostet 1 kilo kunstgjødsel 1,6 kilo hvete. I 1979 0,5 kilo. I 1960 kostet 1 kilo sprøytemidler 35 kilo hvete. I 1979 hadde prisen sunket til 5 kilo hvete for 1 kilo sprøytemiddel.

Landbrukssektoren ble utbytta, men ikke utpint. På den andre siden ble landbruket kontinuerlig tilført moderne produkter gjennom et gjensidig fordelaktig forhold som hindret at økonomien ble «støvsugd».

Videre ble det foretatt en rekke statlige investeringer i infrastrukturen på landsbygda. Disse økte fra 7,3 prosent av de samlede investeringene i den første femårsplanen til 11,4 prosent i 1978 (den femte femårsplanen). Siden 1980 har statlige investeringer i landbrukssektoren og i industri som betjener denne, sunket drastisk. Investeringer i industri som forsyner landbruket med innsats-

varer falt fra et gjennomsnitt på 4,2 prosent i perioden 1953 - 77 til 1,3 prosent for perioden 1980 - 85. Investeringene i infrastrukturen på landsbygda falt fra 11,5 prosent i 1978 til 6,3 prosent i perioden 1980 - 85 og 1985 - 87 til 4 prosent.

Til tross for kraftige prisøkninger på korn og andre landbruksprodukter har balansen mellom inntekter og utgifter i landbrukssektoren blitt forrykket. I løpet av de siste fem til sju åra har prisen på kunstgjødsel økt med mellom 37,7 prosent og 60 prosent, diesel med 221 prosent, elektrisitet 167 prosent og vann til irrigasjon med 100 prosent til 200 prosent. For bøndene har dette ført til økte produksjonskostnader og en nedgang i investeringer i industriprodukter og innsatsvarer. Jo mer bøndene retter seg inn på å betjene markedet, dess større blir utbyttinga av dem.

Førte reformene til produksjonsvekst?

Rett i etterkant av innføringa av reformene kunne færre folk dyrke det samme arealet og på den måten økte fortjenesten. Men dette var kun mulig fordi det ble lagt ned mye mer arbeid. Mens fortjenesten pr. enhet antakelig steg, sank samtidig produktiviteten målt i arbeidstimer pr. avling. Hovedårsaken til dette var oppstyking av jorda. Reformen delte opp store jordstykker til trange striper, ofte ikke mer enn et par meter brede. Det er ikke uvanlig at jordstykkene var så trange at bøndene ikke kunne bruke plog eller kjerrer for på- og avlesning av redskaper. Reformen hyllet også hakka som det beste redskapet for dyrking av jorda og gjorde samtidig klart at den ikke ville ble erstatta med noe bedre og mer moderne redskap.

Realistisk sett bidro reformen til en «speed up» av jordbruket. Folk sto tidligere opp, arbeidet hardere og lengre på små jordstykker som, hvis de var blitt stykket opp på en fornuftig måte, kunne ført til en mer rasjonell og moderne drift. Tallene som viser en økning i antall traktorer de siste årene står ikke motsetning til dette, siden traktorene for det meste er brukt til transport og ikke til plying og harving. Fordi jordstykkene er så små, vil det være lite lønnsomt for bøndene som kontrakterer jorda å investere i dyr og avansert redskap.

Kulturrevolusjonen

Siden Maos død, og med Hua Guofeng ute i kulda, har Deng og hans folk gradvis forandret det økonomiske systemet, og den sosiale og politiske overbygningen som ble bygget opp de første 30 årene etter revolusjonen, er blitt oppløst og det som måtte gjenstå, står for tur. Forslaget om å utstede aksjer indikerer at staten i framtida vil selge ut så mye som 80 prosent av den offentlige sektoren. Dette til tross for at offentlig eiendomsrett har blitt holdt fram som en garanti for at Kina er sosialistisk. Ser en på tempoet i salget av offentlig eiendom, er det beret-

KINA

tiget å spørre om det vil stoppe på 80 prosent eller noe annet tall under 100. Hva vil det være igjen av sosialismen etter dette?

Mao forutså dette og kalte det «å slå inn på den kapitalistiske veien». Deng og Liu fikk også betegnelsen «kapitalistmedløpere». Mao utløste Kulturrevolusjonen som en stor, makeløs kampanje for å fjerne dem fra makta og forhindre dem i å følge sitt løp. Men han mislykkedes. Det er viktig å huske at Kulturrevolusjonen VAR en revolusjon, en enorm klassekamp som skulle bestemme Kinas framtid.

Klassekamp oppstår uavhengig av menneskets vilje. For å kunne gjøre noe må man sitte på den politiske makta. De som arvet ruinene av det gamle Kina etter seieren i 1949, arvet også de gamle klassemotsetningene. Kampen mellom to grupper som sto steilt mot hverandre blant annet i spørsmålet om jordreformer, raste allerede før lyden fra kanonene hadde stilnet. De historiske omstendighetene som er særegne for Kina innebærer at alle viktige spørsmål samt de som skulle ta stilling til og avgjøre disse spørsmåla, befant seg innfor kommunistpartiet. Kampen fortonet seg derfor som en indre strid

om kontroll over partiet og gjennom det, kontroll over landet. Mao så dette fenomenet helt klart og begynte sin kamp mot opposisjonen på et tidlig tidspunkt. Ettersom tida gikk ble kampen trappet opp for å nå sitt klimaks under Kulturrevolusjonen.

Sjøl om Mao gikk seirende ut av noen slag på alle stadier av konflikten, vant han ikke krigen. Han evnet ikke fullføre hva han hadde satt seg fore da han oppfordret folk til å «bombe hovedkvarteret». I stedet for en konsolidering av de nye ideene, kulturen og vanene i arbeiderklassen som Mao anså som avgjørende for bygginga av sosialismen, endte Kulturrevolusjonen uavgjort, med begge sider i ubalanse. Det som gikk tapt var, slik Deane beskriver det, tiltrua til partiet, sosialismen og framtida.

Markedsøkonomien — en velsignelse?

Var privatisering og utvikling av markedsøkonomien et virkelig alternativ til maoismen i siste halvdel av femtiåra? Jeg tror ikke det. Man kan argumentere med at Kina har dette alternativet idag (sjøl om jeg heller ikke tror det er riktig), men jeg finner det vanskelig å tru at det var

Kommandopolitikken

Kommandopolitikken var utbredt. Ikke bare i startfasen for kollektivbevegelsen, men gjennom hele perioden med kollektivisering. Kadrer dyttet bøndene inn i kooperativene lenge før de var motivert og uten at formen hadde vist levedyktig. Kooperativer som ble startet opp på kommando stagnerte raskt til føydale eiendommer, ledet av lokale kommunistiske godseiere som i enkelte tilfeller var verre enn den tidligere gods-eieren.

Av William H. Hinton

En forskrift i de nye reguleringene gjør systemet mer fleksibelt. Den innebærer at en bonde ikke er forpliktet til sjøl å dyrke det kornet han skal levere. Det gjør det mulig å dyrke andre ting, selge dette og så kjøpe det kornet som han ifølge kontrakten skal levere. Derfor kan den enkelte produsent sjøl velge hvilke ting han vil dyrke etter behov og hva som gir den største fortjenesten. Kooperativene kunne fått samme vilkår som de individuelle bøndene. Hvis denne fleksibiliteten hadde ført til at kornproduksjonen ble skadelidende, kunne styresmakten brukt prisene som virkemiddel til å gjenopprette balansen slik de ofte har gjort siden reformene ble innført.

Det finnes ingen årsaker til at titusener av kooperativer ikke kan forholde seg til hverandre og til en statsledet økonomi ved bruk av markedet, slik som privatpersoner nå gjør.

Føydal arv

Den ødeleggende kommandopolitikken var i det store og hele bare en forlengelse av den byråkratiske sentralismen og forsterket den sentralistiske tradisjonen i den kommunistiske bevegelsen. Kinesiske funksjonærer har det for seg at de skal styre folks liv ned til minste detalj. Denne tradisjonen er føydal. Og folk på grasrota har bare forakt til overs for denne tradisjonen.

alternativet på femtitallet.

For det første: Åpninga av Kina lå ikke på kineserne sjøl. Mao valgte aldri å bli isolert fra Vesten. Han var tvert om villig til å etablere normale forbindelser med USA. Det var ikke Kina som kuttet alle forbindelser, men amerikanerne som trakk tilbake sine diplomater, beordret amerikanske statsborgere til å forlate landet og boikottet handel og finansielle forbindelser.

For det andre var Kinas økonomi på den tida for svak til å kunne stå imot utenlandsk kapital på like vilkår. Kina hadde et dårlig banksystem, liten basisindustri, dårlig infrastruktur (transport, havnefasiliteter, kraft- og vannforsyning) og et meget tilbakeleggende jordbruk. Å innføre markedsøkonomi og å sette døra på vidt gap for utenlandske interesser under slike omstendigheter, ville vært hasardiøst. Premissene ville blitt fastlagt av alle andre enn kineserne sjøl.

For det tredje: Hvis vi skyver tilside spørsmålet om utenlandsk kapital, dersom Kina hadde innført en markedsøkonomi, ville de fått en ekstremt ensidig utvikling med stor vekst i enkelte kystområder og stagnasjon for resten av landet. Sentral planlegging tilgodeså investe-

ringer i alle regionene. 30 års kamp skapte et moderne Kina. Siden 1949 reiste landet en industri som planmessig er blitt lagt til områder med naturressurser og som samtidig sikret en jevn utvikling i alle regionene.

For det fjerde har Kina gjennom kooperativene, kunnet basere seg på vinterledig arbeidskraft til bygging av store anlegg som siden 1957 har ytt store bidrag til bygginga av en infrastruktur på landsbygda. De terrasserte millioner av hektar av uproduktive fjellskråninger til produktivt land, bygget ut og forbedret irrigasjonssystemene, tørrla elvebredder, noe som ga dem muligheter til å få stabile og høye inntekter. Siden innføringa kontraktssystemet har det ikke bare vært liten aktivitet i denne sektoren, men viktige vedlikeholdsoppgaver er også blitt forsømt.

Å påstå at Deng og hans gjeng kunne klart det samme ved hjelp av en blandingsøkonomi og frie markeder, er ren og skjær spekulasjon. En ting er å få til en kortlivet blomstring ved å privatisere kollektivene og overdra offentlig eiendom til private interesser som har innynndet seg hos makthaverne. En helt annen ting er det å bygge

Antakelig er det derfor den frie markedsøkonomien i Shenjen har så stor tiltrekningskraft på den vanlige kineser. For folk som lever under føydale vilkår gir sammenhengen mellom pengeøkonomi og sosiale forbindelser løfte om frigjøring hvor evner, og ikke innflytelse teller. Det er ironisk at reformpolitikkerne, under anti-kommandopolitikkens banner, opphevet kooperativøkonomien på landsbygda på befaling. Mange bønder ønsket det nye familiekontrakt-systemet velkommen, mens andre ikke ønsket å forlate sine kooperativer.

Motstand

Long Bow kooperativet motsto i to år direktivet om overgang til familiekontraktssystemet. Overgangen skjedde da den lokale partikadren ble stilt overfor et ultimatum: Stykk opp jorda innen en måned eller bli ekskludert fra partiet. Spredt over hele Kina finner man kooperativer som enten unnlot å gjøre forandringer eller bare gjorde overflatiske endringer for å overholde regjeringsdirektivene mens de beholdt kjerna i kollektivformen. Dessverre utgjør disse bare en brøkdel, trolig mindre enn 1 prosent av bøndene som setter spørsmålsteget ved Deanes påstand. Problemet her er vanskeligheten med å få et realistisk bilde av bøndenes ønsker.

Idealisme og oppofrelse

Utgangspunktet til den enkelte familie kunne variere mye. Sjøl innfor de mest veldrevne og vellykkede kooperativene fantes det individer med gode evner og stor arbeidskapasitet som drømte om å drive for seg

sjøl. Jo mer mislykket et kooperativ var, jo mer var denne holdninga utbredt. På den andre sida, også innfor de mindre vellykka kooperativene, fant familier uten fagkunnskap og muligheter for å drive på egenhånd, sin plass i samfunnet og ønsket å fortsette som før. Og her og der, ofte på de mest utenkelige stedene fant man mennesker med evner og talent som de kunne brukt til egen berikelse. Men de valgte å følge de sosialistiske idealene, stille seg til bondemassenes tjeneste og unnslo seg ingen anstrengelser for oppnå sine mål. Personlig har jeg kjent en god del av disse menneskene. Reformistiske kadre har ofte angrepet dem som «konservative», som motsetter seg privatisering fordi dette undergraver deres posisjon som kadre i kooperativet.

Reformene ble drevet fram av de mest skruppelløse og dynamiske «nyrike». Snøballen rullet fortere og fortere og spredde seg til alle deler av landet. Straks en slik «berik deg sjøl» vind begynte å blåse gikk det opp for folk at det var best å henge med på kjøret, ellers ville de bare bli stående igjen når toget var gått. Å stå imot denne stormen og samtidig holde et godt kooperativ sammen var ekstremt vanskelig når alle rundt en snur kappa etter vinden.

På bakgrunn av slike omstendigheter blir det irrelevant å spørre om hvilke deler av bøndene som støtta reformene. Valget de sto overfor var mellom to ulike systemer. Valget var allerede gjort på høyeste nivå. Hver enkelt bonde måtte bestemme hvor mye han kunne tjene ettersom kooperativet ble oppløst, og samtidig nyttiggjøre seg vinden som blåste for ikke å ble akterutseilt i framtida. ■

KINA

opp det som nå blir privatisert. Det er en relativt ukomplisert affære å vitalisere en økonomi hvor det er selgers marked ved å gi konsesjoner til enkeltindivider som driver kommersielt og hvor størst mulig profitt er drivkrafta. Videre er konsesjonene til utenlandske interesser kommet til et punkt hvor Kinas sjølstendighet er truet. Utfordringene lå i å bygge opp en økonomi fra ingenting hvor Vesten hadde innført en særdeles virksom embargo, til et punkt hvor Kina var sterke nok til forhandle om gode betingelser med utenlandske selskaper og kunne unngå å få en nykolonial status og tvunget inn i gjeldssla-veri.

Problematisk statistikk

Med all respekt for Statens Statistiske Byrås toårige rapporter, er det som Deane skriver, tilrådelig å være skeptisk til det statistiske materialet kineserne utarbeider. Alle vet at i forkant av reformene lå en prisøkning på korn som i visse år var på over 100 prosent. Hvor mye av inntektsøkningen var bestemt av økte kornpriser? Som igjen leder til spørsmålet: Hva ville skjedd dersom denne prisstigningen hadde skjedd i perioden kooperativer og at prisen på alle andre varer har forblitt stabile? Er tallene som er oppgitt siden korrigert i forhold til inflasjonen som fulgte seinere? Man må også spørre om ikke definisjonen av begrepet inntekt må revideres siden det har vært en overgang fra kollektiv til privatøkonomi, og er Deanes tall fra tida før og etter reformene i virkeligheten sammenlignbare?

Når det gjelder BNP reiser det samme spørsmålet seg med hensyn til inflasjonen. Spørsmålet er hvor stor andel av investeringene er gått til ny produksjon og hva som er gått til non-produktive formål, primært boliger. Alle rapporter indikerer at sistnevnte andel langt på vei er størst, og er sammen med en kraftig økning i forbruket med på drive inflasjonen oppover.

Det har siden 1979 vært en stor økning i bøndernes biinntekter. Denne økningen har skutt fart fordi prisen på jordbruksprodukter har økt, samtidig med en økning av produksjon utover den enkelte husholdning. Jordbruksproduksjonen har derimot ikke økt. Men også her som i Dazhai er tallene forvrengt, i den forstand at bi-inntektene ikke ble medregnet tidligere. Det hele er blitt framstilt som om dette var noe som reformene førte med og som ikke eksisterte forut for denne, noe som er en grov forvrengning av virkeligheten. Med fornuftig styring fra toppen kunne omfanget av bi-inntektene hatt bedre vekstvilkår med basis i kooperativene enn i en privat økonomi.

Livskvalitet

Politisk sett føler folk seg friere, men sosialt sett står folk nå overfor de gjenoppståtte ondene, så som prostitusjon, tigging, salg av barn, drap på jente-babyer, privat utbytting, oppblomstring av sjukdommene syfilis og go-

nore, korrupsjon og verst av alt, en aksellerende inflasjon. Misnøyen brer seg, både i byene og på landsbygda.

Deane skriver: «Systematisk blir landsbygda undergravd av utbytting av arbeidere, skeiv fordeling av ressurser og politisk innflytelse, som fører til at en ny overklasse nå ser dagens lys. Alt dette inngår i det komplekse kinesiske samfunnet.» Sant nok, men spørsmålet er om dette er med på å bygge den kinesiske sosialismen?

Sosialisme

Jeg vet at det finnes en del vellykkede kooperativer som fremdeles er i virksomhet i forskjellige deler av Kina, og de gjør det bedre enn sine naboer som har familiekontrakter. De eksisterer fordi folk var modige og tok sjansen å stå imot innføringa av ansvarlighetssystemet og privatiseringa samt å holde kjerna i kooperativet intakt. Det vil ikke være for seint om regjeringa beslutter å gjenopplive kooperativbevegelsen. Men så langt har regjeringa ikke gitt noen signaler om at dette kan skje. Det er åpenbart at det på toppen i partiet ikke finnes noen talspersoner for kooperativisering. Kadre som gikk imot oppløsninga av kooperativene blir fortsatt straffet i form av degraderinger og forflytninger. Hva makthaverne nå snakker om hvordan de skal selge unna store deler av den statlige industrien til private aksjonærer. Debatten handler ikke om hvordan kooperativene på landsbygda skal gjenoppbygges.

For å få kooperativene til å vokse og utvikle seg må man legge forholdene til rett. Kreditt-, pris-, investerings-, mekaniserings-, helse og utdanningspolitikk osv. må tilpasses kooperativenes behov. Det må skapes en etisk norm som sier «kollektivet først, så meg sjøl». Slagord av typen «noen må bli rike først», «bli rik er ærefullt» og «berik deg sjøl» må imøtegås. Det må iverksettes en snuoperasjon på den kulturelle arenaen — en slags proletarisk motoffensiv som kan utfordre hele spekteret av borgerlig oppførsel og ideologi.

Får vite sannheten om Maos praksis?

Min tese er at det får vi ikke.

Hvis sannheten er slik Deane beskriver den, hvordan kan det forklares at Mao fortsatt er veldig populær på landsbygda, på fabrikkgolvet og i andre sektorer av det kinesiske livet? Etterfølgerne har i et tiår gjort hva de kan for å sverte Maos navn og rykte. For flere år siden ble beordret ledelsen partikomiteene å fjerne Mao-portrettene fra veggene. I fjor ble en statue av han på Peking-universitetet, hogget opp i småbiter. Mao forsvant plutselig fra alle steder, bortsett fra på Tien An Men. I mellomtiden er det blitt reist en statue av Liu i Beijing.

Men til tross for dette finnes millioner av bilder og byster av Mao hjemmene til bønder og arbeidere, og på veggene til partikomiteene. Jeg har ofte hørt folk si: «Alt i alt, den gamle mannen hadde rett».

Det ser ut til at siste kapittel ennå ikke er skrevet. ■

Det store spranget

Det generell enighet om at utopi, voluntarisme, befalingspolitikk, gigantomani, egalitarianisme, overdrivelse og andre overslag preget Det Store Spranget. Videre var denne perioden preget av kaos i økonomien og i det sosiale livet. Politikken førte til produksjonskriser, feilslåtte avlinger og hungersnød. Hva som er viktig er å se på om Det Store Spranget, slik Mao formulerte den, var feil eller om det var den praktiske tillempinga som gikk galt.

Av William H. Hinton

Det Store Sprangets overordna strategi var å mobilisere og nyttiggjøre Kinas store arbeidskraftreserver, såvel som andre ubrukte ressurser som fantes på landsbygda. Dette innebar å ta i bruk marginale dyrkningsområder, irrigasjonssystemer, fossilt brensel og mineraler, som ikke er en urimelig målsetting. Ved å sette opp nye ubyråkratiske selvstyrende institusjoner som kombinerte industri, landbruk, finans- og næringsvirksomhet, utdanning og militær trening i en autonom lokal enhet, fortrenget bondebefolkninga den tradisjonelle statlige styringa.

KINA

Alt dette var urovekkende på visse krefter innafor partiet, krefter motsatt seg produsent-kooperativer og betegnet dem som «feilaktige, farlige og utopiske».

Lokal makt

Meisner skriver:

«De politiske funksjonene som maoistene i teorien til- la kommunene, utgjorde en stor utfordring for partiet og statsbyråkratiet. Hadde folkekommunene utviklet seg i den retning som maoistene anviste, ville den sentrale politiske makta i Kina blitt undergravet — omtrent som da Marx tilla Pariser-kommunen produsentene muligheten til å gjenreise den sosiale makta som staten hadde tilrana seg. Folkekommunene er uten tvil et anti-byråkratisk tiltak og byråkratene som hadde sitt makt-grunnlag i perioden før Det Store Spranget, begynte tidlig å motarbeide denne trusselen.»

Dette sitatet peker på en sak som den konvensjonelle forskninga og nyere kinesiske nedtegnelser har avfeid. Nemlig den fundamentale splittelsen i kommunistpartiet og i det kinesiske samfunnet angående hvilken retning revolusjonen skulle ta etter overtakelsen av makta.

Etter 1949 krystalliserte det seg ut to grupper innafor partiet. Den ene som ble ledet av Mao, forsvarte bygginga av sosialismen straks etter at jordreformene var gjennomført. Den andre gruppa var anført av Liu og Deng som helte mot å konsolidere en utvidet blandings-økonomi under den nydemokratiske perioden (nå kalt det første stadiet av sosialismen av reformpolitikkerne). Begge sider hadde tilhengere på topp og bunn og i mellom-laga av partiet og i samfunnet forøvrig. Siden Lius gruppe kontrollerte partiets organisasjonsutvalg med ansvar for rekruttering, disiplin, skoling og partibygging generelt, kan det sies at de hadde større innflytelse på den daglige politiske administrasjonen.

Men på spørsmålet om gjennomføringa av jordbruks-kooperativiseringa hadde Mao mest å si. Det som utspant seg var i virkeligheten ikke en rett fram mobilisering bonde- massene, men en brutal og langvarig tautrekking. En endeløs rekke av utspill og mottiltak, initiativer og motinitiativer fra begge sider. Denne maktkampen pågår den dag i dag sjøl om kollektivene på landsbygda forlengst er oppløst.

Lius eventyrpolitikk

Den konvensjonelle forskninga tillegger nå Mao og maoistene alt som var ekstremt, ultra-venstre, utopisk og voluntaristisk, mens Liu og hans gruppe blir framstilt som veloverveide og edruelige i sin politikk.

Men det foreligger også en mengde beviser for at Liu, over lang tid, gjentatte ganger svingte fra høyreoppo-rtunisme, ja til og med kapitulasjon for høyrekreftene, til «venstre» eventyrpolitikk i store og viktige politiske saker. Konfrontert med utsiktene til borgerkrig etter 2.

Noen av prosjektene som ble satt igang under Det Store Spranget delige enn miljøvennlige, i følge Hinton.

verdenskrig, gikk han imot jordreformene. Men straks jordreformene ble iverksatt og ikke lenger kunne stoppes, skiftet han side og erklærte sin støtte til «Poor and Hired Peasant Line». Det var et ekstremt egalitært program som nesten brakte revolusjonen til en katastrofe ved å utelate alle mellombøndene og andre deler av mellom-laga.

Mens det er vanskelig å bevise at Lius fortropper be-

skadet miljøet, men uansett var det færre prosjekter som var miljøska-

visst brukte ultra-venstre taktikk under Det Store Spranget, bærer mange av de ekstreme aksjonene som kastet landsbygda ut i kaos. Lius etterhvert så velkjente «venstre i form, høyre i innhold» merke. Alle bar preg av ha brukt metoden, «forandre alt med et slag». Når en politisk ble linje lansert, så ble det lagt vekt på bare et aspekt ved den og så satt ut i livet. For eksempel når Mao lanserte uttrykket «korn er nøkkelledet», så gjør alt om

til korn, også frukthagene, markene med oljefrø, hogg ned trærne i fjellsidene og så korn osv. Eller når Mao sa at man skulle pløye dypt, så start med å pløye en fot ned, så to og tre osv. Utallige dagsverk ble bortkastet. Og det samme gjaldt for tett planting, stålproduksjon, gratis forsyninger, kommunekjøkken, militær trening av folket på landsbygda etc. Altså trekke alt ut i det ekstreme.

Siden en stor del av byråkratiet, spesielt mellomskiktet, var bygd opp Lius rekrutter og Liu kontrollerte kadre, er det vanskelig å legge skylda på maoistene alene for alle feilene som ble gjort. Provokasjoner har lenge vært et viktig våpen i de kinesiske mandarinenes arsenal. Det finnes ingen bedre metode for diskreditere en aksjon enn å drive den ut i det absurde.

Miljøproblemer

Sjøl om bevegelsen til de grader sporet av i 1958, så utkrystalliserte det seg et tredelt lag-brigadekommune system som fungerte bra for hundrevis av millioner bønder fra midten av 60-tallet, hele 70-tallet og inn på 80-tallet. Å fordømme dette på grunnlag av avsporinger og mistak som ble begått flere år i forveien har lite for seg. Kooperativene bør vurderes etter hva de oppnådde.

Deane reiser spørsmålet om miljøødeleggelse forårsaket av raskt utbygde vannreservoarprosjekter. Spesielt trekker han fram forsøltning og forkalkning av deler av den nord-kinesiske sletta. Noen av Det Store Spranget-prosjektene skadet uten tvil miljøet i visse lokalsamfunn. Men uansett så var færre prosjekter som var miljøskadelige enn de som var miljøvennlige. Videre er de miljøskadelige prosjektene fra Det Store Spranget-perioden uvesentlige i forhold til skadene som er forårsaket av overgangen til ansvars-systemet. Dette gjelder for alle delene av Kina. Siden slagordene nå er «noen må bli rike først», «å bli rik er ærefullt» og «berik deg selv», har hundrevis av millioner av bønder gjort hva de kan for på kort sikt å øke sine inntekter. Beitemarkene er blitt snauspist, tømmerhogsten er ukontrollert. Overalt, og spesielt i det karrige høylandet i Nord-Shaanxi og det fjellendte Vest-Szechuan og Nord-Hobei (områder hvor jeg sjøl har vært) har bøndene begynt å dyrke i fjellskråningene i stort omfang. Det er tvilsomt om det noen gang i historia har funnet sted et større angrep på miljøet enn det som nå utspiller seg i Kina.

Med penger fra Verdensbanken har Kina satt igang nange store drenerings- og avsøltingsprosjekter i de nedre delene av den Gule flod. Jeg besøkte ett av dem mindre enn to år etter at det var ferdigstilt. Korttenkte bønder hadde allerede fylt igjen mange av grøftene for å få noen få kvadratmeter mer jord å dyrke på. Ved å tildele bøndene for små jordstykker og samtidig holde dem sjøl ansvarlig for fortjeneste og tap, har myndighetene sjøl bidratt til slike ødeleggelser. Verken reguleringer eller formaninger kan stoppe dette. Det vil aldri være nok politi for å passe på alle grøftene. ■

IRLAND

Inez McCormack

Hun er eneste kvinnelige forbundsleder i en meget mannsdominert irsk fagbevegelse, og hun står fremst i kampen mot diskrimineringen av katolske arbeidere.

Av Lars Lilleborgen

— For å oppnå enhet i arbeiderbevegelsen og gjøre slutt på delinga av dette samfunnet, må vi åpent og ærlig ta opp problemet med diskriminering av katolikkene. Det nytter ikke med fine talemåter og god vilje. Folk må endre holdninger, og det er ikke lett for noen. Ansvaret for denne endringen ligger først og fremst hos de som har makt og privilegier i dette samfunnet. Når britene og unionistene går mot McBride-prinsippe-

ne som foreslår konkret handling, går de i realiteten mot forandringer. Det nytter ikke for britene å forby diskriminering så lenge vilje til forandring bare er ord og ikke konkret handling.

Inez McCormack har ingen tro på at britene vil gjøre slutt på diskrimineringen i Nord-Irland. Etter 20 års arbeid mot undertrykking og diskriminering veit hun hva hun snakker om. Hun har heller ingen tro på at irerne sjøl kan gjøre slutt på diskrimineringen, og derfor har hun sammen med Sean McBride og John Robb undertegnet McBride-prinsippene, i et forsøk på å legge internasjonalt press på britene.

I dag er Inez leder av forbundet National Union of Public Employees, (NUPE) som er en del av det britiske NUPE. Hun er den eneste kvinnelige forbundsleder i en megeet mannsdominert irsk fagbevegelse. Hun hevder hun er feminist og sosialist med en protestantisk bakgrunn.

Kvinnenes forbund

Jeg møtte Inez på forbundskontoret i Belfast. Kontoret var fullt av streikende kvinner som lagde løpesedler og plakater mot Thatchers innstrammingspolitikk. Etter mange besøk på irske fagforeningskontorer var det uvant å se kvinner gjorde noe annet enn å sitte i resepsjonen eller bak skrivemaskinen.

— Jeg var så heldig å være i et forbund som ville slippe fram kvinnene. I motsetning til andre såkalte progressive fagforeningsmenn følte de seg ikke truet av at kvinner fikk toppstillinger. I 1980 ble jeg foreslått til sentralstyret i irsk LO av vår tidligere leder, og jeg kan ikke tenke meg noen annen fagforeningsleder som ville la en underordnet, og i tillegg kvinne ta hans plass i sentralstyret. I dag organiserer forbundet ufaglærte i offentlig sektor og har derfor mange kvinnelige medlemmer.

Tror på amerikansk press

Hvorfor undertegnet du McBride-prinsippene?

— La meg først ha sagt at jeg har arbeidet mot diskriminering siden jeg var med i borgerrettsbevegelsen på 60-tallet. Men kampen mot diskriminering de siste 20 år har gitt få resultater her i Irland. Etter at amerikanerne interesserte seg for saken et-

ter sultestreiken i 1981 har de klart å legge press på britene, og jeg mener McBride-prinsippene er en opptrapping av dette presset. Jeg var i tvil om jeg skulle undertegne, men etter forsikringer fra fagforeningskamerater i USA om at amerikansk LO støtter prinsippene, signerte jeg.

— Vi tre som har undertegnet er uenig om mye politisk, men vi er enige om prinsippenes innhold. Den viktigste forskjellen på McBride-prinsippene og det som den britiske regjeringa har gjort, er at McBride-prinsippene tar opp realitetene i diskrimineringa og foreslår konkrete tiltak som vil sikre katolikkene opplæring. På denne måten vil de få kvalifikasjoner som gjør dem istand til å konkurrere om jobbene, som skal være åpne for alle. Det også viktig at prinsippene slår fast at alle katolikker skal beskyttes på arbeidet og til og fra arbeidet.

— Dette har fått Nord-Irlandministeren til å beskyldte prinsippene for positiv diskriminering av katolikker. På denne måten skyver han fra seg ansvaret og forbereder seg på en ny PR-jobb i USA for å bevare inntrykket av Storbritannia som en stat med rettferd og likhet.

Amerikanerne kjenner problemet

— Hvorfor har prinsippene gjort suksess i USA?

— For det første var irsk-amerikanerne i samme situasjon for 20 år sida som protestantene er idag. Amerikanske fagforeningsledere som var på besøk i Belfast sa klart i fra at de kjente alle forsvarsmekanismene som de selv hadde hatt mot svarte og kvinner i 60-åra. De fortalte at det er hardt å forandre holdninger, men det er ingen vei utenom. For det andre så er McBride-prinsippene en etisk, lovlig og moderat vei å gå for å endre forholdene i Nord-Irland. De appellerer til både religiøse, politiske og fagorganiserte grupper i USA.

Vendepunkt i 60-åra

Inez understreket at kampen startet i 60-åra og hendingene da satte preg på både henne og det nord-irske samfunn.

— Jeg var student, og vi hørte selvfølgelig om det som skjedde i Vietnam, Praha og Paris. Ideene og opprøret spredde seg til oss her i nord. Til en stat styrt av protestantene,

med begrenset stemmerett, diskriminering av katolikker og et undertrykkende voldsapparat. Borgerrettsbevegelsen vokste mot slutten av 60-tallet, og reaksjonen måtte komme. Det første sammenstøtet kom i Derry 5. oktober -68 da politiet brutalt angrep en demonstrasjon. Blodige mennesker preget aviser og TV-sendinger. For oss som var med i borgerrettsbevegelsen er 5. oktober en viktig dato, ikke bare symbolsk, men også fordi kampen ble ført ut over Irlands grenser. Etter 5. oktober forbød innenriksministeren alle demonstrasjoner, men allikevel vokste den politiske aktiviteten. Jeg husker godt pubene i Derry, hvor diskusjonene tidligere hadde gått om fotball og hundevæddeløp, ble gjort om til politiske klubber hvor vi diskuterte Lenin, Trotsky og Connolly døgnet rundt. Det er lett å romantisere om de dagene, men sikkert er det at det som skjedde forandret Nord-Irland. Selv om forbedringene for katolikkene var minimale.

Sosialarbeider i Vest-Belfast

Utover i 1969 følte protestantene seg mer og mer truet av borgerrettsbevegelsens krav, og i august gikk de til angrep på katolske bydeler i Derry og Belfast. Britiske soldater ble sendt inn, og borgerrettsbevegelsen ble fjernet fra gatene. Fram vokste IRA, og den væpna kampen var igang. I 1971 fikk Inez arbeid som sosialarbeider i det katolske dominerte Vest-Belfast. Det fikk stor betydning for henne.

— Det var åra i Vest-Belfast som radikalisererte meg på en måte ikke noe annet kunne gjort. Det pågikk en krig i Vest-Belfast, ikke bare mellom IRA og britene, men også en krig blant beboerne for å overleve forhold som best kunne sammenlignes med den tredje verden. Med begrensede midler var det lite vi kunne gjøre. Vårt hovedproblem var ikke vanskelige klienter, men sosialadministrasjonens manglende interesse og ansvar. Vi klaget og ba om midler, noe som førte til at de truet med å stenge hele kontoret. Det var på denne tida jeg organiserte meg i NUPE.

Organiserte de lavtlønte

Inez ble raskt lagt merke til i NUPE, og i 1975 ble hun tillitsvalgt på heltid. Hennes oppgave ble å organisere deltidsarbeidere

IRLAND

og lavtlønne i offentlig sektor som for det meste var kvinner.

— Disse gruppene var ofte lett bytte for arbeidsgiverne. De kom ofte fra Vest-Belfast og deres inntekt var som regel familiens eneste. En av de første gruppene jeg organiserte var hjemmehjelperne, som på begynnelsen av 70-tallet tjente kr. 2,50 i timen. Etter å ha kjempet for bedre lønn og arbeidsforhold i flere år skar arbeidsgiveren ned på arbeidstida slik at lønnsøkninga ble spist opp. Men vi høstet verdifulle erfaringer, og under storstreiker de siste åra har medlemmene vist en styrke og beslutsom-

het som minner meg om entusiasmen fra 60-åra.

— Problemer har vi også hatt i fagbevegelsen. Deltidsarbeidere og kvinner har ikke vært sett på som fullverdige fagforeningskamerater, og da jeg ble valgt inn i irsk LOs sentralstyre i 1980 var det en sensasjon. Husk at det er mennene som har dominert både borgerrettsbevegelsen og fagbevegelsen, og de har vært nedlatende overfor kvinnene. Serverte vi te og kjeks på møtene var de «den greie jenta», men hadde vi tanker i hjernen og åpnet munnen og sa dem i mot, ble vi snart «den tisa». Det

tok oss tre års kamp i sentralstyret i LO å få vedtatt at vi skulle ha kvotering i sentralstyret.

Liten tro på britene

— Du har også reist kampen mot diskriminering i fagbevegelsen?

— Ja, jeg engasjerte meg tidlig mot diskriminering både mot kvinner og katolikker. I 1976 ble jeg utnevnt som fagbevegelsens representant i rådet for Fair Employment Agency (FEA), som britene oppnevnte for å følge opp loven som for-

Tafatt fagbevegelse

The Irish Congress of Trade Unions, irsk LO, har vedtekstfestet at organisasjonen ikke skal ta stilling til det nasjonale spørsmålet av frykt for splittelse. Mange mener at denne falske enheten er til skade for irsk fagbevegelse og at det er bedre at unionistene i nord forlater organisasjonen.

Frykten for splittelse var også en av grunnene til at IC-TU først i 1986 vedtok en uttalelse mot diskriminering i Nord. Et vedtak drevet igjennom av bl.a. Inez McGormack.

Irsk LO består i alt av 80 forbund med tilsammen 600.000 medlemmer, hvorav 200.000 er organisert i Nord-Irland. De fleste er irske, men av historiske grunner er fortsatt de fleste forbund i nord og noen få i sør, avdelinger av engelske forbund.

For eksempel er det største forbundet i nord, transportarbeider forbundet, Amalgamated Transport and General

Workers Union (ATENU) en del av de britiske transportarbeiderforbundet. Sammen med TGWU deltar de på kongresser både i britisk LO og irsk LO.

ATGWU organiserer i alt 55 000 arbeidere i nord og 25 000 i sør. Tilsvarende er National union of Public employees (NUPE) også en del av britiske NUPE.

I republikken er det irske transportarbeiderforbundet ITGWU, som dominerer med over 150 000 medlemmer. Forbundet ble stiftet av de kjente arbeiderlederne James Connolly og Jim Larkin. Både ITGWU og det andre store forbundet, Federatet Workers Union, har programfestet at de vil arbeide for et forent Irland, men lite blir gjort med saken.

Nasjonalt LO

De unionistiske politikerne i

nord ville fram til 1964 ikke anerkjenne irsk LO. For det første var de i mot fagorganisering og for det andre hadde organisasjonene hovedkontor i et annet land. Dette til tross for den nordirske fagbevegelsen var dominert av unionister. I 1964 ble Nord-Irland - Komiteen (NIC) anerkjent under forutsetning av at irsk LO ikke skulle ha noen innflytelse over ledelsen av NIC.

Dette skulle politikerne angre på, fordi få organisasjoner har vært så lojale og samarbeidsvillige med den nordirske statsmakta som NIC. NIC godtar og støtter delingen av Irland, og gang på gang har de hindret irsk LO å kritisere undertrykkninga av katolikker i Nord-Irland. De støttet interneringen og ikke et ord ble sagt etter Bloody Sunday. Tvert imot var representanter fra

NIC i USA for å hindre at amerikansk LO boikottet britiske varer. De godtok den reaksjonære streiken imot samarbeidsregjeringen i 1974. Og under streiken mot den anglo-irske avtalen i 1985 fikk unionistene igjen angripe katolske arbeidere uten at det fikk konsekvenser for deres fagforeningsmedlemskap.

Selvfølgelig hevder nordirske fagforeningsledere at de ikke gjør forskjell på protestanter og katolikker, men historien viser at de er sikre garantister for status quo og fortsatt diskriminering. De hindrer også at spørsmålet kommer opp i irsk LO og har avgjørende innflytelse når britisk LO og britiske Labour utformer sin Nord-Irland politikk. ■

Lars Lilleborgen

bød diskriminering, Fair Employment Act. Jeg var klar over lovens begrensninger også på den som en start på å ta opp problemene. Jeg skjønnte fort at alt ble gjort for å svekke loven. Lite ressurser ble satt inn og det var liten vilje til å sette igang konkrete tiltak. Etter fire år trakk jeg meg fra FEA og samtidig gjorde en undersøkelse klart at FEA hadde ikke klart å møte utfordringene.

— Det samme skjedde i The Equal Opportunity Commission som er vårt likestillingsråd. Også her representerte jeg fagbevegelsen fra 1976. Jeg trakk meg ut i 1979 og fikk med fagbevegelsen på kravet

om en undersøkelse av EOC's arbeid. Det hele endte med at EOC fikk mer ressurser og det ble omstrukturert. I dag fungerer det bra, og vi har satt tilsvarende organisasjon i England i skyggen. Siden organiseringa har EOC fått større tillit hos kvinnene og for et par år siden vant EOC en sak mot selveste politisjefen i RUC, om diskriminering av seks politikvinner.

Irsk LO på gli

— I fagbevegelsen har det vært vanskelig å reise spørsmålet om diskriminering, fordi

mange hevder det vil splitte bevegelsen. Jeg er blitt stemt ned i Nord-Irlandskomiteen (NIC) og et forslag mot diskriminering på LO-kongressen i 1981 fikk bare NUPEs seks stemmer. Fem år senere ble det samme forslaget vedtatt på LO-kongressen. Dette skjedde takket være ytre press, ikke minst fra USA. Men LO har liten innflytelse og det er sikkert at NIC ikke vil gjøre noe for å følge opp vedtaket fra LO-kongressen. Derfor er det viktig med internasjonalt press, og jeg oppfordrer fagforeningskamerater i Norge til å støtte McBride-prinsippene. ■

Århunderer med diskriminering

Det er ingen tvil om at det eksisterer diskriminering av katolikker på alle nivåer i offentlig og privat sektor i det nord-irske arbeidsliv.

Diskriminering i arbeidslivet var en av de viktigste drivkreftene til borgerrettsbevegelsen i 60-åra, og Cameron-kommisjonen, som ble satt ned for å granske urolighetene i 68-69 dokumenterte diskriminering i arbeid, bolig og utdanning.

Splittelsen i den nord-irske arbeiderklassen ble drevet fram av britene på attenhundre tallet. Ved framveksten av industrialismen kom også fagforeningene, og i Belfast var disse dominert av protestantene. Utviklingen førte til at protestantene fikk de faglærte jobbene, mens katolikkene ble

hjelpearbeidere og ufaglærte.

En protestantisk stat for et protestantisk folk

Ved delingen av Irland i 1922 ble det hele satt i system og godkjent av den nord-irske staten som skulle være «en protestantisk stat for et protestantisk folk.» For eksempel ble innenriksministeren den gang sjokkert da han fant ut at en katolsk kvinne jobbet ved regjeringens sentralbord, og landbruksministeren måtte gå offentlig ut og undskylde seg, fordi 4 av 109 av de ansatte i hans departement var katolikker. Blant unionistene har det hele tiden vært en regel at katolikker skal undgås ved

ansettelser hvis det er mulig.

I 1976 vedtok britene en lov, Fair Employment Act som forbød diskriminering og de satte ned et råd, Fair Employment Agency (FEA), som skulle følge opp loven. Men som Inez McCormack hevder og som undersøkelser viser er lite forandret, og FEA har vist seg ubrukelig.

Stor arbeidsløshet

I dag er arbeidsløsheten blant katolikker 2,5 ganger høyere enn den er blant protestanter. Arbeidsløsheten blant katolikker er idag 40 %, i enkelte områder i Belfast har bare 20% arbeide. På de store bedriftene Harland & Wolff og flyfabrik-

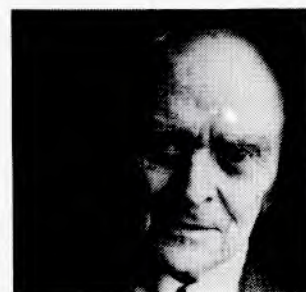
ken Shorts er mindre enn 5% av de ansatte katolikker. Det samme er tilfelle i det store offentlige elektrisitetsselskapet. Det er få katolikker i ledende eller overordnede stillinger, og hele tida har nye investeringer foregått i protestantiske områder. Spørsmålet er om britene noen gang vil endre på forholdene, eller om kun et forent Irland kan gjøre slutt på diskrimineringen i Nord.

Sikkert er det at diskrimineringen er en viktig årsak til den volden og nøden vi ser i Nord-Irland i dag, og ansvaret for dette ligger hos den britiske regjeringa. ■

Lars Lilleborg

IRLAND

McBride-prinsippene

Etter sultestreiken i 1981 ble irsk-amerikanerne i USA opptatt av diskrimineringen av katolikker i det nord-irske arbeidslivet. Organisasjonen The Irish National Causus i New York utarbeidet derfor noen prinsipper for å gjøre slutt på diskrimineringen. Disse var basert på Sullivan-prinsippene for amerikanske selskaper som opererer i Sør-Afrika. Poenget med prinsippene er at amerikanske selskap eller midler fra statlige fond som brukes til investeringer i Nord-Irland, kun skal investeres i bedrifter som forplikter seg til å følge prinsippene.

Av Lars Lilleborgen

Prinsippene ble satt fram i slutten av 1984, og i Irland ble prinsippene signert av nobelprisvinner og tidligere utenriksminister Sean McBride, som ga prinsippene sitt navn, den nord-irske fagforeningslederen Inez McCormack og den protestantiske legen John Robb, som også er medlem av overhuset i det irske Parlamentet.

Prinsippene er konkrete forslag til hvordan arbeidsgivere i Nord-Irland skal gå fram for å gjøre slutt på diskrimineringen av katolikkene. De ble hilst velkommen av den katolske minoriteten, men møtt med avsky

av protestantene, som selvfølgelig er redde for å miste privilegier. Britene, som lenge har hevdet de vil gjøre noe med diskrimineringen har reagert kraftig på amerikanernes innblanding. De hevder at prinsippene er unødvendige fordi det allerede i 1976 ble vedtatt en lov med forbud mot diskriminering. I tillegg hevder de prinsippene er ulovlige fordi de enkelte punkter inneholder en positiv diskriminering av katolikkene.

I USA har britene satt igang en voldsom kampanje mot prinsippene. De har allerede brukt over 100 millio-

ner kroner for å hindre at de blir vedtatt rundt om i de amerikanske statene. Nord-Irland ministre, fagforeningsledere, arbeidsgivere og politikere er sendt over for å overtale amerikanerne, men til liten nytte. Snart 15 stater og en rekke større byer har vedtatt prinsippene, noe som betyr at store midler fra pensjonsfond ikke kan brukes til investeringer i Nord-Irland med mindre McBride-prinsippene følges.

Britene hevder også at prinsippene reduserer amerikanske investeringer og dermed antall nye jobber, men

til det svarer amerikanerne at deres multinasjonale selskaper er vant til å tilpasse seg langt mer vidtrekkende diskrimineringsregler enn McBride-prinsippene.

Britene har nok engang avslørt at de ikke er interessert i å gjøre slutt på diskrimineringen av katolikker. De vet at skaper de likeverd og rettferd betyr det at protestantene mister sine privilegier, noe som betyr at de undergraver eksistensgrunnlaget for en av de siste koloniene.

Prinsippene

McBride-prinsippene oppfordrer alle arbeidsgivere i Nord-Irland til å:

- øke representasjonen fra underrepresenterte religiøse grupper i arbeidsstyrken, innkludert i ledelse og administrasjon og blant funksjonærer og teknikere.
- forby provoserende religiøse og politiske symboler på arbeidsplassen.
- utlyse offentlig alle ledige stillinger og oppmuntre spesielt medlemmer av underrepresenterte grupper til å søke.
- sørge for at ingen gruppe favoriseres ved oppsigelser/permisjoner.
- gjøre slutt på all reservasjon av jobber og lærlingeplasser, — og gjøre slutt på ansettelsesvilkår som diskriminerer på grunnlag av religiøs eller etnisk opprinnelse.
- utvikle opplæringsprogram som vil utdanne arbeidere fra minoritetgruppene til faglærte jobber, innkludert utvidelse av nåværende og nye tilbud for å trene, oppgradere og utvikle ferdighetene til medlemmer av minoritetsgruppene.
- utvikle ordninger som finner fram til og rekrutterer arbeidere fra minoriteten med muligheter til videre karriere.

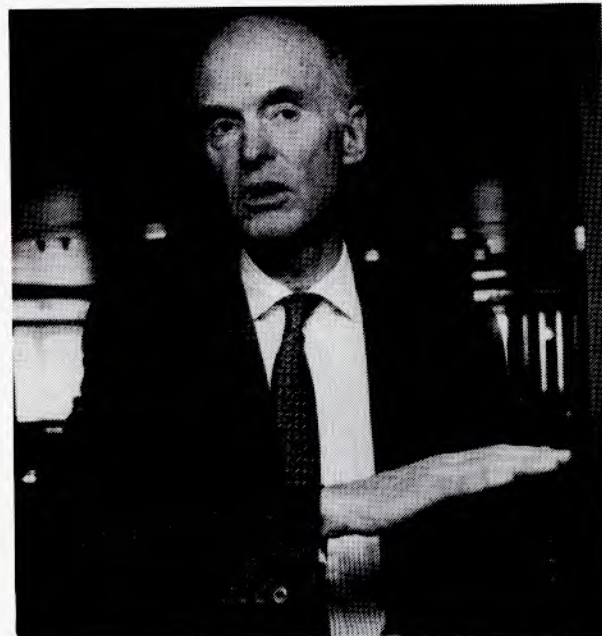
IRLAND

Fred Olsen avviser McBride-prinsippene

En av de få norske investorene i Nord-Irland er Fred Olsen som i høst kjøpte opp 47% av skipsverftet Harland & Wolff, og dermed skaffet seg kontroll over verftet. Skipsverftet var før og etter den annen verdenskrig et av de største i verden med over 25000 ansatte. Nedgangstider i verftsindustrien har også rammet Harland & Wolff og idag er det bare 2500 ansatt ved verftet, disse kan igjen takke store subsidier fra Thatcher for at de fortsatt er i arbeid.

Av Lars Lilleborg

Harland & Wolff har i alle år vært protestantenes bastion, og det har aldri vært ansatt mer enn 10% katolikker ved verftet. Verftet har ei lang historie i diskriminering og trakkasering av katolikkene. Flere ganger i 20- og 30-åra ble katolikkene med makt jagd fra verftet. Det samme skjedde i 1969-70. I 1972 var det bare 150 katolikker blant 8000 ansatte. Arbeiderne på verftet har hatt nær tilknytning til de protestantiske terrorgruppene UDA og UVF, som begge har fått operere fritt på verftet. I 1971 krevde arbeiderne på verftet internering og hardere undertrykking av katolikkene. I 1974 gikk de i spissen for streiken som felte samlingsregjeringa og så sent som i 1985 gikk de i spissen for streiken og aksjonene mot den anglo-irske-avtalen. Under et besøk på verftet i 1987 kunne jeg se lojalistiske symboler flere steder. Fagforeningslederne benektet selvfølgelig at det er noen form for diskriminering på verftet. Desverre kunne de ikke oppgi

hvor mange katolikker som arbeidet på verftet, fordi »de ansatte ikke ble spurt om religion ved ansettelse». Poenget er at ved å se på hvilke skoler nord-irere har gått på kan man med en gang slå fast religion.

Fred Olsen støtter britene

I november startet den norske Helsingforskomiteen en aksjon for at norske investorer skal slutte seg til McBride-prinsippene og blant annet har de rettet søkelyset mot Fred Olsen. Men Fred Olsen er seg selv lik, og i Aftenposten avviser han alle anklager om diskriminering ved Harland & Wolff. Han sier han har den fulle tillit til ledelsen ved verftet som hevder de følger det britiske lovverket, og som hevder at de ikke har hatt noen problemer med Fair Employment Agency (FEA).

At loven ikke er verdt papiret den er skrevet på og at FEA er et korrupt udugelig råd sier de ingenting om. På denne måten blir Fred Olsen en viktig støttespiller for britene og unionistene, og han er med på å opprettholde volden og undertrykkingen i Nord-Irland. Det er derfor viktig at Helsingforskomiteens aksjon støttes og at det legges press på investorer, politikere og ikke minst Fred Olsen, for at de skal støtte McBride-prinsippene. ■

Kokain og terror

De herskende klassene i Peru klarer ikke å kontrollere verken produksjonen av coca, smuglingen, terrorismen eller volden.

Av Melacio Castro

Produksjonen av coca-planten og dens medisinske og stimulerende bruk er gammel, og er et element i den peruanske indianske kulturen. Indianerne har fra før inkatida blandet sammen coca-blader med en aske som kalles llipta. Asken er et produkt som oppnås når en brenner andre blader som quinoa, tobakk, mais eller en hvilket som helst plante med stort alkalisk (syrenøytraliserende) innhold. Når en bruker coca-bladet ved å tygge det sammen med llipta, vil blandingen ifølge Perús illustrerte leksikon, «...stimulere, abstrahere, glede, gjøre trist, beruse, gi deg illusjoner, hallusiner. Etter å ha tygget vil personen være motstandsdyktig mot trøtthet og sult eller oppnå den nødvendige følsomheten for å gå inn i (analysere) menneske-sjelens mangfoldighet.»

Cocaens historie

Under Inkaenes regjeringstid var bruken av coca-bladene ganske begrenset. Den skulle bare brukes til statssjefen og hans familie, til soldater i utmattende felttog, og til de som løp med posten, ingen andre. Det var spanjolerne under kolonitiden som spredte handelen av coca-bladet. Koloniherrene hadde, i følge det peruanske illustrerte leksikon lagt merke til at indianerne med en håndfull coca kunne gå lange strekninger uten å spise noe annet. Koloniherrene ønsket å gi privilegier til indianerne de kontrollerte på tyrannisk vis, ved å gi dem coca. Men det virkelige målet var å få dem til å jobbe hardt uten å være nødt til å gi dem store mengder mat.

Fram til idag har en fulgt denne hvite tradisjon — helt fra kolonialismens tid kalt for et sivilisert samfunn — og cocaens bruk i medisinsk øyemed er gått ned. Det som er kommet i stedet er handelen, tørsten etter lettvinne gevinster og rask rikdom. En går dermed over fra den medisinske bruken av coca-bladet til utvinning av heroin

PERU

for å handle, og få tak i dollar. Det siviliserte samfunnet har degenerert ved bruken av kokain utvunnet av vår coca. Spesielt USA sysler med planer om å invadere oss med sine soldater og kjemiske våpen (Spike) for å utrydde denne historiske plante som er en del av vår kultur.

Indianernes bruk av coca har i religiøse sammenhenger vært forbundet med takksigelser til Mama Pacha (moder jord) eller til å vise ærbødighet til de døde og huacas (indianer grav), men aldri for å ruse seg. Midt i krisa og sulten har cocaen erstattet folkets manglende ernæring. Likegladheten overfor vårt folks materielle og kulturelle behov har vært den andre sida av medaljen til det siviliserte samfunnet helt fra begynnelsen av kolonitida, ved siden av ønsket om å tjene på cocaen. De herskende klassene i regjeringssposisjon har aldri blitt enige med seg sjøl om de skal tillate eller forby bruken av coca-blader.

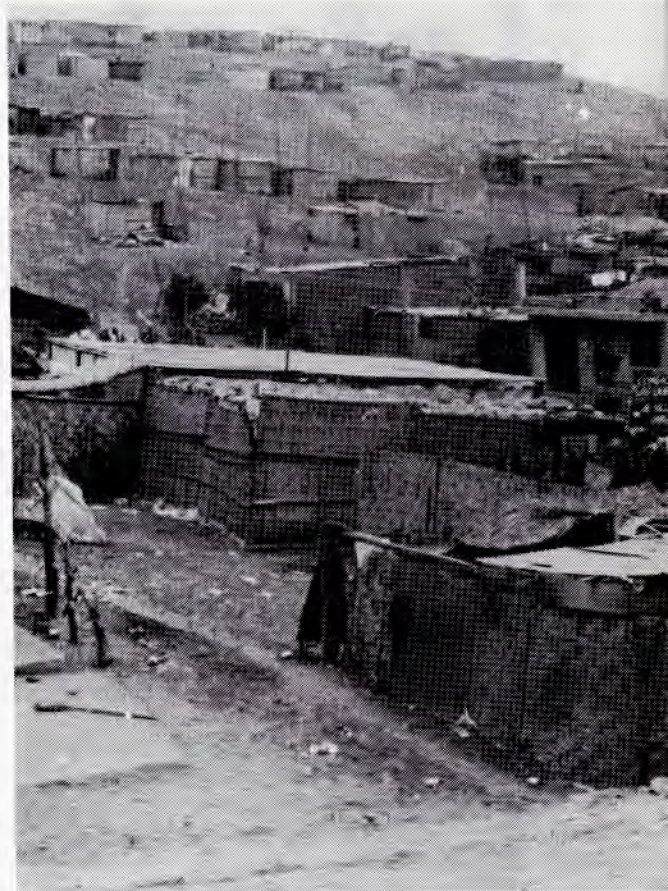
Andrés Hurtano de Mendoza også kalt Markien av Canet, visekonge i Perú i 1555 startet den forfeilede politikken med å begrense bruken av jord til coca-produksjon. Dernest foreslo han at en skulle forby denne produksjonen. Omtrent på samme tid foreslo juristen Hernando de Santillón og andre at en burde oppdra folk slik at de ikke brukte coca. Atter andre mente at en skulle tillate bruken bare til religiøse formål. Dette var standpunktet til de spanske religiøse fram til 1567.

Likevel var det visekongen Francisco de Toledo som bestemte seg for å regulere dyrkingen og handelen med coca. Han forutså en indiansk oppstand i forhold til forbudslinja. Han ville derfor tilfredstille behovet for stimulanser som indianerne i tungarbeide hadde. Fra da av til i dag har de herskende klassene og deres forskjellige regjeringer i Perú funnet seg mellom to krefter: Handelen med cocaen, viderearbeidet til kokain på den ene siden, og mangelen på et alternativ ved presset fra de imperialistiske regjeringene som vil forby dyrkingen.

Kokain i nasjonaløkonomien

Staten har forsøkt å kontrollere inntektene med coca-handelen og kanalisere dem til sin kasse. Derfor opprettet en det statlige coca-firmaet ENACO. Coca-produksjonen har øket fra år til år. I virkeligheten finnes det ikke statistikk som en kan stole på ettersom sjølvaste staten definerer disse tallene som statshemmeligheter. En vet at i 1950 ble det produsert 8603 tonn coca i Perú til en verdi av 49.9909.600 gull soles. En USA dollar var da ca. 15 soles. I 1976 var verdien av den registrerte eksporten 754.000 dollar. I 1979 viste en at det dyrkede coca-arealet var på 32.939 hektar og at produksjonen var på 75.760 tonn. I 1986 var disse tallene økt til henholdsvis 81.675 hektar og 187.852 tonn (Richard Webb og Teresa Lamas: Husholdningene på landsbygda i Peru, Friedrich Ebert Forlaget, Lima 1987).

I 1987 beregnet den daværende Innenriksministeren Abel Salinas at i løpet av det året var det dyrkede coca-

arealet økt til mellom 150.000 og 250.000 hektar. Salinas fortalte stolt at han hadde ledet ødeleggelsen av 6.000 hektar med coca produksjon ved hjelp av politiet og de amerikanske rådgivere. Idag er hvert tiende dyrkbar hektar i høyjungelen dyrket med coca. Langs kysten er det hver tjuende hektar. Den største coca produksjonen finnes i Alto Huallaga (høyliggende jungel område) med 60.000 hektar knytta til coca produksjon. Hvorfor vil bøndene, spesielt de store jordeierne, dyrke coca når det er illegalt og skal teoretisk sett straffes ved loven?

Når det gjelder jordeierne er det ganske innlysende at de har mulighet for å øke sine rikdommer svært hurtig. Dessuten vil myndighetene når de starter sine kampanjer for å ødelegge coca dyrkingsområdene aldri røre jordeiernes områder hvis disse betaler dem noen dollar. De små produsentene får aldri teknisk støtte fra staten til å dyrke noe annet. Ved å dyrke coca slipper de å forgjelde seg med kreditter til 40 prosenter renter ved kredittopptakstidspunktet og tilbakebetale til 250 prosenter rente, som var situasjonen i 1988. De slipper å betale avgift for dyrkingstillatelse fra jordbruksbanken. I tillegg har de to fordeler som også de store jordeierne har: sikre innhøstninger fire ganger i året og lave investeringskostnader i dyrkingen.

Finans

Cocaen og kokain-utvinningen har vunnet slagene mot alle regjeringene som har vært knyttet til den maksimale profitten. Det faktum at fire banker er blitt oppretta i coca områdene er et uomtvistelig bevis på at en prøver å kanalisere kokain-dollarne til private og statlige finansinstitusjoner. Dette står i motstrid til de angivelige forsøkene på å ødelegge coca produksjonen, også med bruk av importerte USA teknikker og teknikere. De fire bankene i coca områdene er: Romero familiens kredittbank, Interbanc, Amazonas banken og den peruanske statens jordbruksbank.

Ifølge den sentrale reservebanken styrer de fire førstnevnte bankene omlag 90 prosent av dollarne som sirkulerer i det svarte markedet, som av APRA kalles det parallelle markedet. Romero familiens kredittbank, som er større enn sentralbanken i Perú, har filialer i New York, California, Nassau (Bahamas), Caiman øyene og Panama, foruten i de viktigste byene i Perú. Samtidig tjener denne banken som ei bru for den peruanske sentralbanken i dollar handelen. Mellom anna har sentralbanken de siste årene fått i gjennomsnitt 700 millioner \$ (narkodollar) for å dekke deler av vår handelsbalanse.

Dette er hovedgrunnen til at narkotrafikanten Perciles Sanchez fra Trujillo (APRAs opprinnelsessted) er blitt løslatt etter en prosess hvor dommerne fant hans medlemskap i kokain-mafiaen bevist. Verdien av kokain handelen veier alt for mye, den er nesten like stor som valutaen som Perus eksport innbringer. I verste fall er kokainproduksjonen fra 1985 ca 2.300 kg pr år. Dette tilsvarer en verdi på mellom 1.380 og 2.300 mill \$ pr år i rask fortjeneste. Det var denne vekten som seiret da en forsøkte å nasjonalisere bankene. Bankene ble som kjent levert tilbake etter en liten krangel i rettssalen.

Det er klart at kokainhandelen gjøres i form av smugling uten å etterlate særlig med spor. Banker, skip, fly og helikopter konkurrerer om deltakelsen i pengeeventyret. Men i Perú smugles det også matvarer, de fleste matvarene importeres, innsatsvarer og til og med teknologi. Særlig alvorlig er gullsmuglingen på grunn av sitt omfang. Ifølge Sergio Surez, leder for statens gruvebank i Madre de Dios, forsvinner 95 prosent av den peruanske gullproduksjonen (3.000 kilo i 1988) til Brazil på grunn av smugling (El Pais, 9.10.88). Dette innebærer et tap på ca 102 millioner \$ for Perú.

Terrorisme

Andre mangler ved den peruanske staten vises ved at det ikke finnes initiativ til å utvikle en brukbar strategi og taktikk når det gjelder terrorismen og volden generelt. Under påskudd av å bekjempe terrorismen til Sendero Luminoso (Lysende Sti, en væpna gruppe som startet sin aksjoner isolert fra folkemassene, under betegnelsen folkekrig), har de væpnede styrkene, politistyrkene og den paramilitære gruppa Comando Rodrigo Franco sådd terror i en mengde lokalbefolkninger, særlig i fjellområdene.

Ved siden av Sendero Luminoso finnes en annen væpna gruppe, den revolusjonære bevegelsen Túpac Amaru, som også taler om og praktiserer den væpna kampen for sosialismen. Sendero anklager likevel denne gruppa for å være kontrarevolusjonær. Faktum er at begge opptrer uten forbindelse til massene. Staten gir etter for de væpnede styrkene og politiet, og setter hele regioner under politisk og militær administrasjon. Disse igjen gir bare et militært svar. Resultatet er at over 10.000 mennesker, barn, gamle, kvinner og menn er blitt drept. Enkelte snakker om et tall på over 15.000. Senatets fredskommisjon, ledet av senator Enrique Bernalles, har samlet troverdig statistikk og kommet til at det fra 1980 til idag (oktober 1988, oversettets anmerkning) har disse statens terroriststyrker myrdet gjennomsnittelig 12 personer pr dag. APRA har bygd opp sine egne paramilitære styrker istedenfor å tilby et program med reformer. APRAs paramilitære styrker omfatter idag mer enn 14.000 medlemmer. I tillegg til alt dette kommer vanlig kriminalitet som også bruker moderne teknikk som biler, maskingeværer, radiokommunikasjon osv for å

PERU

utføre sin kriminelle virksomhet.

Den dype økonomiske krise går etterhvert over til en ugjenkallig sosial, politisk, kulturell og moralsk krise. Folket og dens organisasjoner ønsker ikke å la seg styre som nå. Betingelsene for en revolusjon som overgang til sosialismen modnes.

Hva er APRA?

Noen venner i Europa har spurt meg hva APRA er. APRAAs ideolog og leder til 1979, Victor Raul Haya de la Torre har skrevet en bok med svar på dette spørsmålet. Partiets prinsipper ble offentliggjort i Mexicos Universitet i 1924, og offentliggjort i et engelsk blad i 1926. APRA som en revolusjonær amerikansk bevegelse har aldri eksistert. I Perú ble det peruanske APRA partiet dannet i 1931 på grunnlag av de generelle APRA prinsippene omtalt i begynnelsen av denne artikkelen. Jeg har brukt begrepet APRA i denne artikkelen ettersom det peruanske APRA partiet er kjent under begrepet APRA i Europa. Som Haya de la Torre sjøl har sagt, likner APRA mye på Kuo-Mintang i Kina og PRI (det institusjonaliserte revolusjonspartiet) i Mexico.

APRA ble slik som Kuo-Mintang skapt som en blokk eller enhetsfront av arbeidere, bønder, mellomklasser, som er organisert med formen og disiplinen til et parti, med konkret program og politisk virksomhet. Fra den 11. oktober 1926 gjorde jeg det klart at den eneste liknende anti-imperialistiske fronten som den kinesiske er den

indoamerikanske, og at det eneste anti-imperialistiske partiet som likner på Kuo-Mintang da den ble dannet, er APRA. (Haya de la Torre, Samlede Verk.

Enkelte mener APRA er et sosialdemokratisk parti. Hvor sosialdemokratiske er Kuo-Mintang og det mexicanske PRI? Haya de la Torre sjøl er den som har insistert i likheten mellom disse.

Om APRAAs interne nåværende situasjon kan denne best beskrives med Alan Garcias ganske realistiske og uttrykksfulle ord:

— Kampene en har overalt. Det ser ut som det fylt med mark. De vil ta fra hverandre sine tillitsverv fordi de tror at de kan benytte disse til å bli kjent og bli valgt som deputerte. (Garcia i avslutningstalen til den 3. kongressen til APRAAs ungdomsorganisasjon).

Men ansvaret er Alan Garcias. Med hans autoritet eller godkjennelse er hans kamerater flyttet fra en stilling til en annen når de tar fra hverandre tillitsverv. For å si det med ordene til ingeniør Augusto Lanata, eks-leder for den folkelige kooperasjonen og medlem av APRA:

— De umoralske danner den største klubben i Perú og medlemmene praktiserer (umoralen) som om det var en sport. I dette landet er alt i den offentlige administrasjonen lagt til rette for å underslå og stjele fra staten. En blir deprimert av å se hvordan personer som blir fjernet (fra en funksjon), går inn i andre offentlige stillinger med bedre posisjon og bedre lønn.

Oversatt av Olaf Svorstøl

Nasjonalt og sosialt i norsk målstrid

Somme målfolk hevdar med stor iver at målstriden er nasjonal. Striden står mellom det norske målet og det danske inntrengjarmålet, seier dei. Andre er like overtydd om at målstriden er sosial, på det viset at det er folke-målet som blir halde nede.

Av Olav Randen

Meiningsskilnaden er like gammal som målstriden, og har gått mellom Ivar Aasen og Aasmund Olavsson Vinje, mellom Gustav Indrebø og Halvdan Koht og mellom ulike fløyer i målrørsla i dag. Dei siste åra har det nasjonale målsynet fått gjennomslag blant mange målungdommar og i enkelte vaksenmållag, særleg Oslo Mållag.

Dei nasjonale no ser på målstriden som ei slutføring av den norske nasjonsreisinga. Dei legg vekt på at skriftmålet må vere samlande for nasjonen og ønskjer ei følgjestrang

skriftnorm. Dei hevdar at rettskrivingsendringane i 1938 og 1959 gjorde nynorsken meir bokmålsnært og difor skadde språket, og dei vil gå attende til eldre former. For dei er skriftmålet viktigare enn talemålet, og for å berge det nynorske skriftmålet bør folk normere talen. Dei nasjonale, særleg i Norsk Målungdom, har argumentert godt og konsekvent for sine synsmåtar.

Dessverre har mange målfolk med

andre meiningar reagert med å unngå debatt heller enn å gjere debatten konstruktiv. Difor er klimaet til tider kaldt. Sams for fløyene i denne debatten er etter mitt skjønn at dei har berre ein tanke i hovudet i gongen, anten den nasjonale eller den sosiale. I staden bør me prøve å vurdere begge dimensjonane, både den nasjonale og den sosiale, kvar for seg og opp mot einannan. Det vil eg prøve i denne artikkelen.

SPRÅKPOLITIKK

Talemål og skriftmål

Eg går først stutt inn på forholdet mellom talemål og skriftmål. Der nest diskuterer eg den nasjonale bakgrunnen for målstriden. Etter det tek eg for meg den sosiale sida ved striden. Så kjem eit stutt historisk oversyn, ein konklusjon om korleis dei to dimensjonane står i forhold til kvarandre i dag, og til slutt ein bolk om kva konklusjonen fører til når det gjeld nokre avleidde spørsmål.

I alle levande språk (ikkje esperanto) finst talemål og har vore i bruk i hundreår og tusenår før språka vart skriftfeste. Somme språk har først dei siste tiåra fått si skriftform. Også for språkbrukarar flest er talemålet viktigast. Dei fleste av oss bruker tunga ti eller hundre gonger så mykje som pennen eller tastaturet. Rettnok skil det klassane. I denne artikkelen vil eg bruke nemningane overklasse og underklasse.

Eg bruker orda ut frå at eg i denne samanhengen meiner dei er dei mest presise for å få fram dei skilja eg vil vise. For formålet denne gongen er å finne skilnadene mellom dei som er over og dei som er under. Ein av skilnadene er at skriftmålet blir brukt mest og kontrollert best av dei som er over, av direktørane og deira informasjonssjefar og av politikanane og deira redaktørar.

Målfolk er stort sett som andre folk. Men ikkje når det gjeld forholdet mellom skriftmål og talemål. For målfolk flest er svært opptekne av skriftmål. Mange av dei har eller arbeider for å få eit levebrød innanfor skriftmålet, som forlagsfolk, bladfolk, NRK-arbeidarar, språkkonsulentar, språkforskararar eller i nærslekta yrke. Denne samansettinga av målflokken gjer at rørsle lett ser på skrivning og skriftspråket som det primære og gløymer at i alle

språk er talemålet overordna skriftmålet.

Klassespråk eller nasjonalspråk?

La oss starte med Josef Stalin. I 1950 skreiv han ein artikkelserie om marxismen og språket. Hovudtesen hans var at språket korkje høyrer heime i basis eller i overbygningen i samfunnet. Då føydalismen vart bytt ut med kapitalisme eller då kapitalismen vart bytt ut med sosialisme, vart det nye samfunn, men språket vart i hovudsak verande det same. Difor er det heller ikkje eit språk for kvar klasse, det er eit samspråk klassane imellom. Hovudskiljet mellom språk går såleis mellom språka til ulike nasjonar.

Slik sett kan språket jamførast med reiskapar, skriv Stalin. Liksom det ikkje finst ein kapitalistisk og ein sosialistisk jernbane, finst det ikkje eit kapitalistisk og eit sosialistisk språk. Språket er ein reiskap for tenking og kommunikasjon for ulike klassar. Så langt er eg samd med Stalin. Men som for andre reiskapar er utforminga og bruksmåten avgjerande for om reiskapen er god eller dårleg.

I artikkelen «Fransken är för svår att skriva» i Förr och Nu nr 1/74 stiller F. Nils Andersson spørsmålet om kvifor det ikkje finst nokon fransk proletarlitteratur etter Emile Zola. På fransk finst ein omfattande og rik litteratur, men godt som ikkje forfattarar frå arbeidarklassen som skriv om sitt eige liv og om den klassen dei høyrer til. Forklaringa er at det franske skriftspråket skil seg så mykje frå folketalen og stiller så strenge formelle krav at det blir ubrukeleg for folk frå vanlege kår og ubrukeleg til å forme vanlege folks liv i, hevdar Andersson. Det franske skriftspråket, som er lite endra sidan 1600-talet, er i dag eit språk utan liv og eit språk så vanskeleg å lære at

ungdommar flest går ut av skulen utan å ha lært seg å skrive.

Sverige

«Färdigheten att skriva fransk ut över dagliglivets och arbetets behov lärs alltså inte ut till flertalet», skriv Andersson. I Sverige er det ikkje slik. Visst byggjer det svenske skriftmålet først og fremst på det prestisjetunge talemålet i Stockholm. Men vanlege folk har greitt å ta i bruk språket, gi det ei folkeleg form og gjere det til eit enkelt, smidig, paradoksfyllt og variert språk. Tre namn må nemnast i arbeidet med å gjere svensken til folkeeige: Olaus Petri, August Strindberg og Ivar Lo-Johansson. Svenska Akademien og andre overklassefolk har streva i tiår for å få til eit korrekt, stringent og folkemålsfjernt svensk språk. Men dei har ikkje lykkast. Difor kunne den svenske Statarskolan vekse fram i tju- og trettiåra, med folk som Ivar Lo, Jan Friedegaard, Harry Martinson, Moa Martinson, Vilhelm Moberg, Eyvind Johnsen og ei rekkje andre, dei fleste av dei rett frå torpet, fabrikkgolvet eller skipsdekket og med litteratur frå det rike livet der.

Både fransk og svensk er nasjonale skriftmål. Men fransken er eit godt språk for den franske overklassen og eit dårleg språk for underklassen. Svensken er eit godt språk for den svenske underklassen. Andersson er i stand til å forklare kvifor det ikkje finst ein fransk arbeidarlitteratur.

Afghanistan og Tsjekkoslovakia

Stalin ville ikkje vere det når han isolerer språket frå klassekampen i staden for å analysere samanhengen. Det nasjonale i målstriden. Det nasjonale spørsmålet er grunnleggjande. Me ser korleis folk i mange

SPRÅKPOLITIKK

land er villige til å slåst for nasjonen sin. Me ser til dømes om me jamfører Afghanistan og Tsjekkoslovakia at det avgjerande er vilje til å forsvare nasjonen, ikkje våpen eller divisjonar. Tsjekkoslovakia hadde våpen og divisjonar både i 1938 og i 1968, men ikkje vilje til å forsvare nasjonen sin. Det same kan me seie om Danmark og langt på veg om Noreg i 1940.

Afghanarane har hatt dårleg med både våpen og profesjonelle krigarar, men ei nasjonal kampvilje som gjer det uråd for okkupanten å få kontroll over landet.

Den vesle norske nasjonen er truga, for tida først og fremst gjennom EF-medlemskap. EF skal utviklast til ein forbundsstat. For små utkant-nasjonar som Noreg vil det bli vanskeleg å oppretthalde identiteten. Om den norske nasjonen forsvinn eller blir vesentleg svekka i EF, har me truleg oss sjølve å takke. Når mange nordmenn no forkynner at det nasjonale er avlegs og innhaldslaust, reduserer dei sjansane for at nasjonen Noreg skal overleve på same måten som Eirik Raudes lokkenamn reduserte overlevingssjansane for dei norrøne emigrantane til Grønland i mellomalderen. Historisk er norsk målstrid nasjonal.

Danskeveldet truga det danske embetsmannsspråket inn på oss. Lausrivinga i 1814 var ei lausriving frå det danske koloniveldet, men ikkje frå språket til koloniherrane. Embetsmenn, handelsfolk og industri-eigarar ønskte å halde på dette språket. Rettnok har språket endra seg nokolite etterpå i retning norsk, men endringane fjerna ikkje røtene. Målstriden er og nasjonal på det viset at det språket me målfolk slåst mot, er eit livlaust kadaver av eit språk, medan det språket me slåst for, er eit godt, presist og levande skriftmål som er i stand til å ta opp i

seg nytt tilfang frå talemålet.

Me ser skilnadene best om me jamfører tekster som finst på begge skriftmåla. Legg ved sida av kvarandre grunnlovteksten på nynorsk og bokmål, jamfør to bibeltekster, eller les eit eddakkvad på bokmål, og du ser kor tamt og uttrykkslaust det er.

Bokmålstekstene verkar gråe som sement i jamføring. Og det er ikkje anna å vente, når dei er skrivne på eit daudt og ikkje eit levande språk. Målstriden er altså historisk sett ein

skil den norske språkstriden til dømes frå den irske språkstriden. For der er det den engelske koloniseringa av landet som held det irske språket unna og tvingar engelsk språk inn på alle irar.

Målstriden i Noreg er heller ikkje nasjonal i tankane til folk flest. Bokmålskulturen blir oppfatta som ein del av den norske kulturen, og bokmålsforfattarar blir oppfatta som norske forfattarar. Folk flest ser det ikkje som Gustav Indrebø gjorde då han snakka om kva som vog tyngst

*Betre byrdi
du ber kje i bakken
enn mannevit mykje.
Med låkare niste
du legg kje i veg
enn ovdrykkje med øl.
Inkje så godt
som godt dei seier
er øl for manne-ætt.
Di meir du drikk
di mindre vit
mun du i hausen hava.*

*Bedre bør
å bære har ingen
enn mye mannevelt:
verre niste
på vegen har ingen
enn den som har drukket for mye.
Så godt for folk
som folk sier
det er ølet ikke:
jo mer en drikker
dess mindre kan en
styre sitt vesle vett.*

nasjonal strid. Likeså er striden mellom språka, mellom nynorsk og bokmål, ein nasjonal strid. Men målstriden er ikkje nasjonal på den måten at grunnlaget for språkundertrykkinga er å finne utanfor Noregs grenser.

Overklassen i Noreg

I dansketida var kuinga av norsk mål ein del av kuinga av kolonien Noreg. Men i dag er det ein klasse innanfor landets grenser, overklassen i Noreg, som kjempar for å halde det norske skriftspråket nede. Dette

for han som målmann: «Med å kasta dansken og gjera norsken til skriftmål og offisielt mål att, velter me av oss ei nasjonal skam. For det er audmykjande soleis som det stend til no.»

Målstriden er heller ikkje nasjonal på det viset at han er nært knytt til nasjonen Noregs eksistens. Dette skil norsk målstrid frå til dømes samisk målstrid. Kampen for samisk mål er ein sentral del av arbeidet for å slå attende trugsmåla mot nasjonen Sapmi.

Kampen for nynorsk skriftmål bør blant andre ting sjåast på som

SPRÅKPOLITIKK

ein del av kampen mot EF-medlemskap, men han vil ikkje kunne bli ein sentral del av EF-motstanden. Andre spørsmål vil bli viktigare i EF-motstanden. Om me hevdar at målstriden i hovudsak er ein nasjonal strid, må me seie at målstriden først og fremst er ein strid mot eit språk, mot bokmålet. Etter mitt skjønn er målstriden i staden i hovudsak ein strid mot ein klasse, og denne klassen er å finne i hovudsak innanfor Noregs grenser.

Det sosiale i målstriden

La oss ein augneblink tenkje oss at me hadde vore overklassens tenkje-gruppe 1. Då ville me ha opplevd samfunnet som ein nådelaus klassekamp. For oss ville det ha vore om å gjera at mest mogeleg av verdiane i samfunnet hadde vorte våre. For å få til det, måtte me halde folk nede. Det kan skje med køller og våpen, men det kan og skje med skular, tan-

kar og språk. Ei av oppgåvene våre, framleis som medlemmer i overklassens strategigruppe, hadde vore å hindre folk i å tenkje sjølv. Arbeidsfolk, hadde me fundert på i våre stille sinn og kanskje snakka høgt om i lystige lag, treng for pokker ikkje eigne tankar og ingen eigen kultur. Dei treng berre nok forståing

til å fungere ved maskinane. Liksom hundar må dei dresserast til lydnad og ikkje til sjølvstende, hadde me tenkt.

Og som dressurspråk er bokmålet framifrå. Det er eit godt språk å gi ordrar i, men eit dårleg språk å tenkje eller samhandle i. Så lenge bokmålet rår grunnen, er folk flest

SPRÅKPOLITIKK

analfabetar i skrift og difor lettare å taumkøyre.

Eg er aktiv i bonde- og småbrukarlaget. I organisasjonen finst ei rekkje taleføre og kunnskapsrike folk som i samtalar og på møte kan setje ein landbruksminister til veggs så han ikkje vågar å stille opp viss det ikkje går eit tog eller eit fly atten-

de til Oslo i dei tidene debatten bryt laus. Men dei taleføre og kunnskapsrike folka er ikkje skriveføre, og difor kjem ikkje tankane ut. Er ikkje dette eit problem for alle klassar? Norsk Hydro eller Statoil eller landbruksministeren kan tilsetja profesjonelle skriftlærde, informasjonsmedarbeidarar. Men Hydro-

arbeidarane eller bøndene kan ikkje det. For profitten tilfell Norsk Hydro og ikkje arbeidarar og bønder. Dei blir verande utan dette høvet til å nå ut med sine tankar.

Me kan gå attende til døma Frankrike og Sverige. I Frankrike er skriftmålet ein reiskap for eit fåtal. Slik held det folk nede. Slik legg det loket på ei proletær kulturutvikling. I Sverige er skriftmålet på ein heilt annan måte allemannseige. Det har lagt grunnlaget for den svenske proletarlitteraturen og for at svenske arbeidsfolk står sterkare andsynes overklassen enn arbeidsfolk i land flest.

Sjølvsagt ville overklassen i Noreg helst utrydde det nynorske skriftmålet. Men mange hundre års målstrid har vist at det ikkje nyttar. Difor har dei lagt om taktikken, dei plasserer nynorsken og nynorskbrukarane i reservat, gir dei nokre statskroner no og då, let ein del personar forsørge seg med å vera reservatvakter og får målfolk til å slåst for å halde

SPRÅKPOLITIKK

oppe løyvingar og stillingstal i staden for å gjera nynorsken til einaste riksmålet i landet.

Stutt historisk oversyn

Tida frå midt på 1700-talet til 1905 var tida då den norske nasjonen voks fram. Så lenge Noreg låg under Danmark, var dansk styre og embetsverk det som held nasjonsreisninga nede. I tida etter 1814 var kongen og ein del av styringa svensk, men økonomisk og kulturelt var banda til Danmark framleis knytte.

Norsk og dansk overklasse samarbeidde, embetsmennene var mykje godt danske eller dansknorske, og dei meinheldt på den danske kulturen og det danske språket.

Ivar Aasen var oppteken både av det nasjonale og det sosiale i målstriden. På eine sida hadde han dei Olaus Fjørtoft kalla storfolksønene frå Bergen, Jan Prahl, Kristoffer Jansson og nokre kringom dei, som ville at språket skulle bli så gammalnorsk som råd. På hi sida hadde han Vinje og Fjørtoft, som la sterkare vekt på folkemålet og mindre på det landsnormerande.

Lenge famla Aasen. Då han omsette Fridtjofs saga i 1858, gav han denne ei form som låg etter måten nær gammalnorsken. Denne prøva tykte han ikkje vart vellykka. Det overtydde han om at språket måtte bli meir i samsvar med talemålet, og den norma han seinare gav nynorsken, byggjer i all hovudsak på dei levande talemåla i hans tid.

Aasen-forskaren Einar Haugen legg såleis vekt på at Aasen ikkje konstruerte, men rekonstruerte eit norsk skriftmål. I prioriteringa «kom dialektane i fyrste rekkje, det norrøne språket deretter, og endeleg systerspråka», skriv han (sitert frå Magne Myhren: Ei bok om Ivar Aasen, s. 167)

Fram gjennom 1800-talet var borgarskapet kløyvt i mange spørsmål. På eine sida stod embetsverket og handelsborgarane med sterke røter i danskeveldet og ønske om å halde kontaktane med Danmark så nære som råd. På hi sida stod eit framveksande industriborgarskap med sterkare nasjonale interesser. I samarbeid med bonderesrepresentantar var mange av dei for eit sjølvstendig Noreg. Då nasjonalstaten Noreg var etablert først på 1900-talet, smelta dei to gruppene i borgarskapet meir og meir saman. Frå denne tida kan me ikkje lenger snakke om eit nasjonalt borgarskap eller ein nasjonal del av borgarskapet i Noreg.

Gustav Indrebø såg ikkje dette, men hekk att i den nasjonale reisinga røyndomsoppfatning då han i 1934 ordla seg slik: «Ut ifrå ein trong, ein sidug klassesynsstad er det imot interessa å dei mest velhjelpete klassene - «yverklassa» - i dag at målsaki vinn fram. Me kan ikkje venta ein gong at dei skal koma med på det grunnlaget, og me hev ikkje rett til å krevja det. Men når det er nasjonal reising for heile folket me vil, og den tanken me lyfter, so kann me få summe av deim med. Og då er det god von til at me fær dei beste med.»

(sitert frå Norsk Folkemål, festskrift til Halvdan Koht 1953, s. 242)

Når bokmålet rår grunnen i dag, er det ikkje først og fremst fordi Noreg er ein gammal dansk koloni som ikkje har kvitta seg med alle problem frå kolonitida. Det er fordi språket er eit effektivt og godt undertrykkingsmiddel for dei som vil undertrykke folkemålet og folkekulturen i Noreg. Det er det norske borgarskapet som treng og held oppe språket for å nå sine politiske mål. Eit døme på at det er slik, er pressa.

Mangstad i landet ønskjer både lesarar og journalistar meir nynorsk i blada. Ofte kunne nynorsk gje avi-

sene innpass i nye område og med det nye lesarar og betre økonomi. Men norske avisredaktørar og aviseigarar flest seier nei. For dei er språkundertykking viktigare enn avisøkonomi. Dei kjenner sitt ansvar. Eit språk er altså ein reiskap, som Stalin skreiv. Ein reiskap kan vere god til ei arbeidsoppgåve og dårleg til ei anna. Ei tung øks er ei god kløyveøks og ei dårleg øks til å kviste med. Bokmål er ein god reiskap til å herske med for overklassen, men ein elendig reiskap til å vinne fridom med for underklassen.

Me kan tenkje oss eit anna samfunn, at Noreg hadde vore eit demokratisk og ikkje eit klassesdelt samfunn. Då ville ingen ha bruk for å undertrykke andre sitt språk. Då ville bokmålet ha døydd ut etter ein generasjon eller to, fordi det er så fjernt frå talemålet til folk flest og fordi det ikkje lenger hadde hatt den kunstige skriftmålsdominansen.

Nokre målpolitiske spørsmål

a) Nynorsk for demokrati og opprør

I åra framover vil folk protestere og gjera opprør mot klassesamfunn og undertrykking, slik dei i skrivande stund gjer opprør i mange austeurpeiske land. Desse opprøra vil også bli opprør mot språket, for opprørarane vil føle at dei treng sitt eige språk og ikkje ein livlaus leivning frå dansketida for å uttrykkje eigne kjensler og tankar.

Altså ligg nynorsken si framtid i å vere eit språk for demokrati og fridom og eit språk for opprør. For berre nynorsk språk kan gjere skriftkulturen til allemannseige.

b) Vel nynorsk — og skriv betre
Somme målfolk hevdar at målbyte til nynorsk for vaksne er ei bør og ikkje ein lette så lenge det er spørsmål om individuelle val og ikkje om at språket slår gjennom. Har

dei rett? Det kjem an på. Den som skriv lite, har vanskar med bokmål fordi det ligg fjernt frå talemålet. Og han har vanskar med nynorsken fordi han møter språket så sjeldan og les lite nynorsk.

Den språklege analfabetismen i Noreg vil me difor ikkje vinne over før nynorsken blir det dominerande skriftmålet i Noreg. For dei fleste som bruker pennen eller tastaturet ein del, fell det i dag ikkje tyngre å skrive bokmål enn nynorsk. Men det fell mykje tyngre å få til godt bokmål. For språk er mykje meir enn det å hauge på kvarandre ord, språk er å finne tonen for eiga uttrykksform.

c) Eit godt språk som kan bli betre

Somme målfolk meiner ein skal vere varsam med å kritisere det nynorske språket, for då stiller ein seg lagleg til for hogg. Dei tek feil. For nynorsken er så langt ifrå fullkommen. Tvert imot blir språket hemma av at det er eit mindretalsmål. Men skilnadene frå bokmålet er store: Bokmålet er ei storkna form med små evner til å ta opp i seg endringar i talemålet. Nynorsken er eit levande skriftmål som kan tilpasse seg språkendingane elles og bli eit stadig betre språk.

Dette er det geniale ved Ivar Aasens metode for språkbygging. Medan andre skriftspråkkonstruktørar bygde på ei einaste dialekt eller talemålet til den nasjonale overklassen, bygde Aasen på alle dialektar. Framleis kranclar språkfolk om det er folk på Senja, i Volda eller i Setesdal som har det talemålet som ligg nærast nynorsken.

d) Eit variert, dialektært, presist og rått språk

Dialektane er i ferd med å døy, blir det sagt. Det same vart sagt femti år sidan og hundre år sidan og kanskje hundre og femti år sidan. Men dialektane lever og vil truleg leva vidare trass alle nekrologar. Difor treng me

heller ikkje ottast at dialektnærleik og bruk av dialektord øydelegg nynorsken. Fordi talemålet for folk flest er det mest uttrykksfulle og saftige språket, må og skriftmålet byggje på talemålet og ikkje isolere seg frå dette. Det er ein av nynorsken sine fremste styrkar jamført med bokmålet og jamført med mange andre nasjonars skriftmål. Difor er det ein fordel og ikkje noko problem om me kan få ein austlandsvariant og ein nordnorsk variant og ein trøndervariant av nynorsken.

Folk i landsdelane vil kjenne seg heime i desse variantane, og likskapane mellom dei vil vera større enn skilnadene. Me kan ta i bruk Brechts teaterparole: «Immer neue Experimenten» for språket vårt, fordi me kan eksperimentere oss fram til eit betre språk. Dei målfolka som etterlyser ein følgjestrang normal og meiner raudblyant og ordbøker er det som trengst for at folk skal lære skriftmål, gløymer grunnlaget. Dei gløymer at nynorsken er eit skriftmål av eit heilt anna slag enn bokmål, dansk og fransk. Om bokmålet skal leve vidare i si noverande form, trengst ein autoritet som seier kva som er korrekt bokmål. Det nynorske skriftmålet har inga og treng inga storkna form. Nynorsken er i staden i stand til å nyttiggjere seg mangfaldet i dialektane og i ulike skrifttradisjonar og med det bli ein betre reiskap. Me treng ikkje noko korrekt nynorsk. Ut frå dette er eg heller ikkje redd for å ta inn nye ord, om det er frå bokmål eller frå andre språk, berre me gir orda ei form som gjer at dei kjennest norske ut.

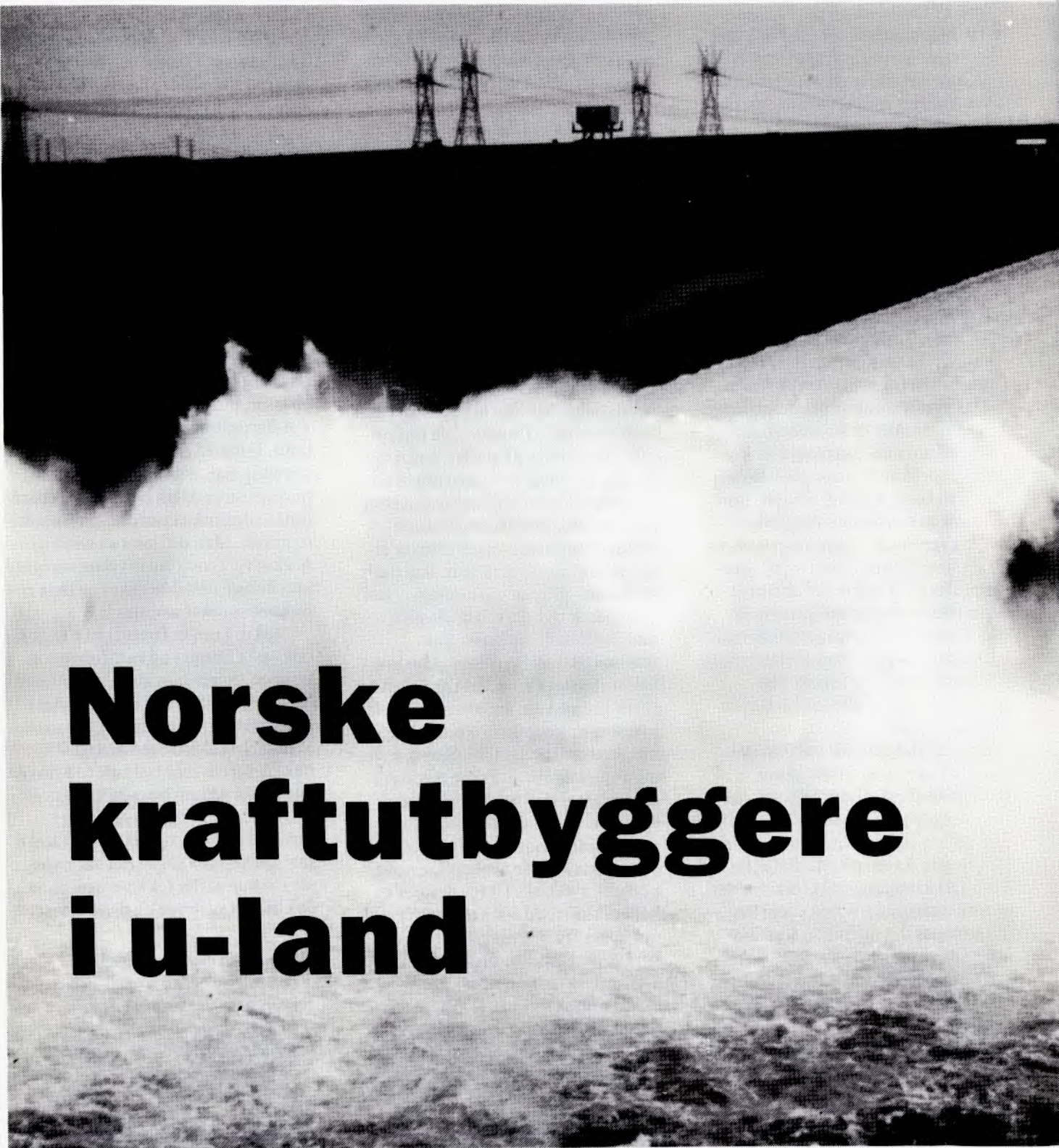
Me som skriv ein del, opplever iblant at det stoppar fordi me ikkje finn det ordet me treng. Kva gjer me då? Me kan gjera det korte langt og omstendeleg. Eller me kan sjå vårt språklege ansvar og anten stela eit ord eller lage eit nytt ord.

Eg har iblant skrive om politikk der levebrødet og ikkje resultata for veljarane blir målet. Då har eg brukt eit verb som ikkje finst i noka ordliste: å politikke. Om samansmeltninga mellom høgre- og venstresidene i politikken har eg lånt ordet hønstre frå den svenske forfattaren Jan Myrdal. I ein periode har verdslitteratur vorte skapt på norsk mål. Eg tenkjer på den norsk-islandske sagalitteraturen. Den tid fanst korkje ordbøker eller skriftnormalar eller Norsk Språkråd, men språket var så presist, snauskrapa, variert og rått at få greier uttrykkje seg så godt i dag. Difor vil eg avslutte med å sitere ein stutt biografi frå Snorre, om Jökul Bárðsson frå Vatnsdal på Island. Fordi få av lesarane kan norrønt mål, det burde fleire lære, må eg sitere på den einaste brukbare omsetjingsmålet nordmenn forstår, nynorsk. Men om lesaren vil jamføre ekte vare med ein utvatna variant, kan han gå på biblioteket og låne ei bokmålsutgåve av Snorre.

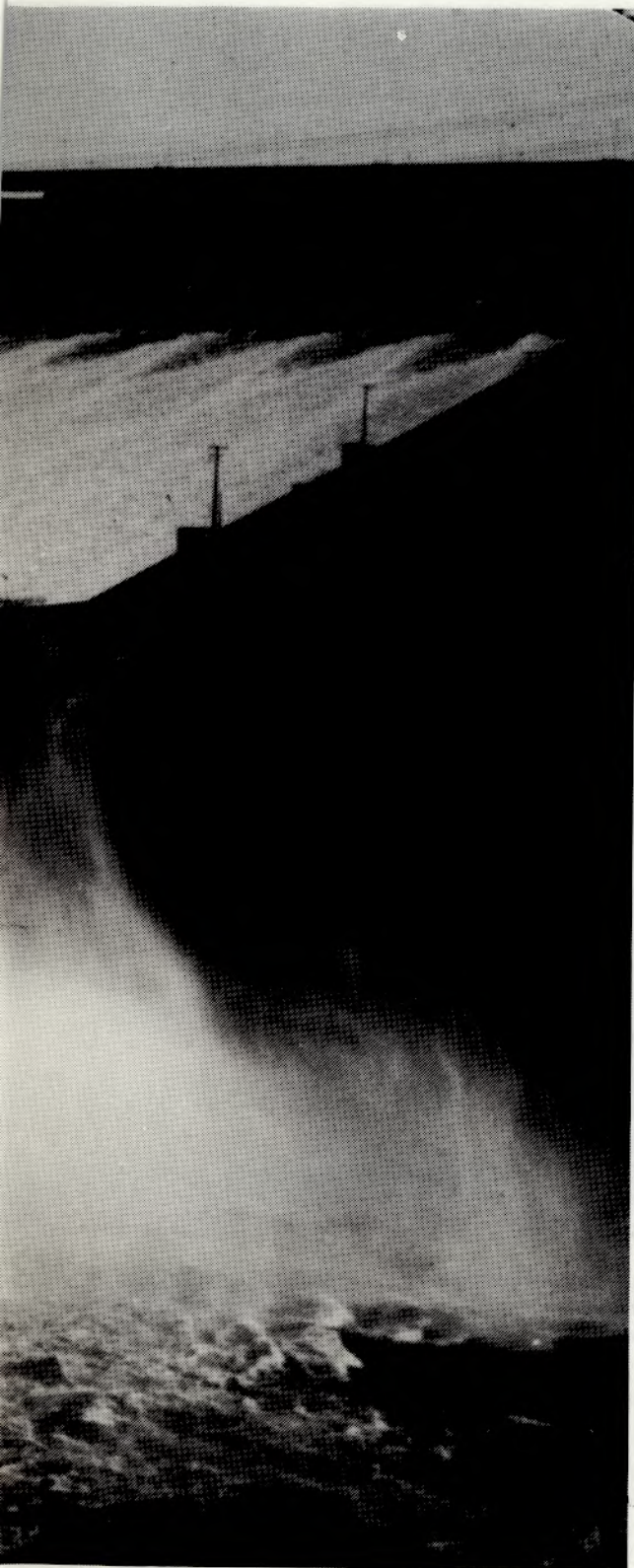
«Jökul kom ut for hæren til kong Olav på Gotland og vart fanga, og kongen let leia han av og ville hogga hovudet av han. Dei virra ein vier i håret på han, og ein mann tok og heldt i. Jökul sette seg ned på ein bakke, og ein mann skulle til å hogga han. Men då han hørde kvinnen, retta han seg opp, og hogget kom i hovudet på han, og det vart eit stort sår. Då kongen såg at det var bane-sår, sa han at det fekk vera med det. Jökul vart sitjande og kvad ei vise:

*Såra svid av møde,
seti har eg ofte betre;
men ofse or flengja gufsa
ut den raude spruten.
Or breie såret blodet brusar;
eg herding får læra.
Gjev milde, hjelmprydde hovding
heidrar meg med sin vreide.
Etter dette døydde Jökul.* ■

ØKOLOGI

Norske kraftutbyggere i u-land

**Norrønafolket det vil fare,
det vil føre kraft til andre.
Kampens glavin kaster gjenglans,
æren øker folkets arbeid.**

Slik diktet Bjørnstjerne Bjørnson om norske korsfarere. I dag farer norrønafolket ut i verden for å føre vannkraft til andre. Siden miljøkampen kaster gjenglans, er det dårlig med ære å hente selv om arbeid kan sikres. Vi skal se litt på bakgrunnen for de nye korstogene. (artikkelen er et foredrag holdt på møte arrangert av Naturverngruppa ved Universitetet i Oslo 25.5.89)

Av Hanne Svarstad

ØKOLOGI

Fra århundreskiftet har norske fjell og vann blitt utnyttet til produksjon av elektrisk kraft. Norge har blitt ett av verdens største vannkraftland. Hele 98 % av kraftforsyningen vår er basert på vannkraft.

Den økonomiske modellen i Norge er i dag sterkt preget av det vannkraftindustrielle næringskomplekset. Vi har en stor kraftkrevende industri basert på billig, stats-subsidiert elektrisitet, og vi har også en stor næringssektor som beskjeftiger seg med utbygging og drift av vannkraftverk. De norske kraftutbyggerne utfører årlig 13.500 årsverk i privat sektor, ved siden av noen tusen

årsverk i offentlig sektor. De private kraftutbyggerne består av konsulenter, utstysprodusenter og entreprenører.

Trege institusjoner

Staten kan betraktes som et knippe av forskjellige segmenter som ivaretar spesielle funksjoner eller næringsinteresser. Det vannkraftindustrielle næringskomplekset er et eksempel på næringsinteresser med solide kontakt-nettverk innen forvaltning og politikk. Innen

kraftutbyggernes statssegment er det en stor forståelse for en målsetning om å bygge flest mulig kraftverk — uansett om dette er lønnsomt eller fornuftig for samfunnet. Kraftutbyggernes institusjoner har — som de fleste andre institusjoner — vist seg å være veldig trege. De er med andre ord lite flinke til å omstille seg i takt med endrede betingelser for virksomheten deres.

En doktorgradsavhandling av sosiologen Atle Midtun i 1987, beskriver institusjonelle tregheter for å forklare årsaken til at store kraftutbygginger ble gjennomført på 70- og 80-tallet i Norge til tross for sviktende

økonomisk grunnlag og etterhvert sterk politisk motstand.

I det siste har kraftutbyggerne måtte innse at det er få elver igjen å bygge ut her til lands. De har kommet til en korsvei. Til en viss grad prøver de å omstille seg. De vil fortsette å gjøre det samme som før, men i andre land. Hittil har kraftutbyggerne tatt endel oppdrag ute — stort sett har dette vært for å tette igjen små bølgedaller mellom utbygginger her hjemme. Allikevel har norske kraftutbyggere vært med på utbygginger i over 100 land i 5 verdensdeler.

Omlag 85 % av det gjenværende potensialet for kraftutbygging er i den tredje verden — så det er dit de norske kraftutbyggerne retter blikket sitt.

De norske produsentene av utstyr til vannkraft består i dag først og fremst av Kværner, EB-Konsernet og STK Alcatel. Disse bedriftene er alle helt i verdenstoppen innen hvert sitt produkt av de tre viktigste gruppene av vannkraftutstyr.

Kværner har produsert 15-20 % av alle turbiner i verden. Mange av disse befinner seg i Norge. I dag står Kværner for omlag 10 % av verdensmarkedet.

EB-Konsernet innehar ca. 10 % av verdensmarkedet for vannkraft-generatorer. EB-Konsernet er underlagt Asea Brown Boveri som totalt sett kontrollerer 20 % av verdensmarkedet. EB har verdensansvar for Asea Brown Boveri innen vannkraftsektoren.

STK Alcatel er ledende produsent på verdensmarkedet av kabler med høy spenning — spesielt sjøkabler.

I slutten av 1987 laget norske næringsmyndigheter en «Strategiplan for økt eksport av vannkraft-utstyr og -tjenester». Denne planen la opp til en fire-dobling av utstyrsprodusentenes eksport for å opprettholde virksomhet og sysselsetting. Det het videre at konsulenttjenestene i utlandet bør fordobles, og at inntektene fra entreprenør-oppgaver ute bør tre-dobles. Det er med andre ord snakk om å satse på en sterk omstilling fra utbygginger i Norge til utbygginger i u-land.

I fjor ble det opprettet et nytt halvstatlig selskap som kaller seg Norpower. Dette selskapet består av Statskraft, Oslo Lysverker og private konsulentfirmaer. Et av formålene med Norpower er å samle de norske vannkraft-konsulentene for at de skal stå sterkere på internasjonale markeder. Et annet formål er å skaffe oppdrag til de andre delene av norsk vannkraftsektor. En tredje intensjon er å ivareta kraftutbyggernes interesser overfor departementer og politikere. Norpower skal med andre ord være spydspiss når det vannkraft-industrielle næringskomplekset forsøker å internasjonalisere virksomheten sin.

Vekstpakt og grønn protest

Etterkrigstidens sterke økonomiske vekst i Norge har vært basert på en vekstpakt der kapital-siden har hatt kontroll over bedriftenes investeringer, og arbeids- og

ØKOLOGI

selger-siden har hatt politisk makt når det gjelder fordelinger. Alle har stort sett vært enige om å modernisere landet ved å surfe på den lange internasjonale vekstbølgen der et viktig eksportprodukt har vært energintensivt varer — basert på statssubsidiert vannkraft.

Det er først fra 70-tallet at protestene mot denne vekstpakten for alvor begynte å gjøre seg gjeldende. Den grønne protesten i Norge har i stor grad vært rettet mot miljøkonsekvenser av vannkraftutbygging og forurensningsutslipp fra den kraftkrevende industrien.

Når det vannkraftindustrielle komplekset i dag søker til u-landene for å fortsette sin virksomhet der, så er det naturlig at miljøbevegelsen følger med i hva de foretar seg. FIVAS (Foreningen for Internasjonale Vannkraftstudier) ble dannet for dette formålet. Bakgrunnen var at malaysiske miljøvernere varslet om STKs interesse for en storkontrakt i forbindelse med et prosjekt i den malaysiske delstaten Sarawak på øya Borneo. Prosjektet vil innebære tvangsflytting av urbefolkninger og ødeleggelse av en fjerdedel av all regnskog i Sarawak. Norske bistandsmyndigheter ga først løfter om økonomisk støtte i forbindelse med den norske deltakelsen i prosjektet. Formidling av informasjon fra de malaysiske miljøvernerne resulterte imidlertid i at løftene ble trukket tilbake. Malaysiske myndigheter har foreløpig lagt prosjektet på is på grunn av økonomiske problemer og motstand fra dyktige miljøorganisasjoner.

De norske kraftutbyggerne gir gjerne uttrykk for at konsekvenser for mennesker og natur av vannkraftprosjektene ikke angår dem. Informasjonssjefen i STK har kommet med følgende uttalelse: «Jeg kan ikke se at vi har noe ansvar for slike spørsmål, så lenge det vi gjør ikke er i strid med norsk utenrikspolitikk». Kristoffer Storruste i Norpower har uttalt om de aktuelle u-landsprosjektene at «de fleste av dem er finansiert av Verdensbanken — noe som er en garanti for at miljøsidene ved prosjektene er tilfredsstillende». Verdensbankens deltakelse i utbyggingene av Narmada-elven i India er ett av mange eksempler på hva denne garantien innebærer. Sitatene viser at Norge bør etablere en utenrikspolitikk på området. Da er «bibelen» fra Brundtland-kommisjonen god å ty til. Der står det skrevet:

«Statene skal anvende minst like strenge kriterier for miljøvern og miljøskader når det gjelder grenseoverskridende naturressurser og miljøinngrep, som de anvender innenfor sine egne grenser (med andre ord: Gjør ikke mot andre det du ikke ville gjøre mot dine egne borgere)» (Brundtland-kommisjonen 1987:248).

I samsvar med dette prinsippet har FIVAS foreslått at norsk deltakelse i vannkraft-prosjekter i andre land ikke skal aksepteres dersom de innebærer miljø-ødeleggelser og overgrep mot menneskers politiske og kulturelle rettigheter som ikke ville aksepteres i Norge. Det siste inkluderer blant annet at norsk medvirkning ikke kan godtas dersom et prosjekt utgjør en trussel mot urbefolknings muligheter til å videreføre sin kultur.

Fra ord til handling er det et langt steg, og Brundtland-regjeringen har avvist forslaget. Argumentet som ble brukt var at forslaget innebar «formynderi overfor u-landene».

Myndighetene i u-land må selvfølgelig ta de fleste avgjørelser om indre forhold uten innblanding utenfra. Forslaget gjelder imidlertid ikke u-landene men hva nordmenn skal tillates å gjøre i andre land av miljø-ødeleggelser.

De siste årene har det vært en debatt i Norge om hvorvidt det bør gis u-hjelp til land der det skjer grove brudd på menneskerettighetene. I dette tilfellet er det snakk om en mer direkte kobling mellom norsk virksomhet i u-land og brudd på menneskerettigheter. Det er prosjektene som nordmennene deltar i direkte, som forårsaker slike brudd ved ødeleggelse av livsbetingelse for urbefolkningsgrupper og andre overgrep fra u-landsregimers side.

Forslaget kan bl.a. sammenlignes med det norske lovforbudet mot våpensalg til krigførende regimer. På samme måte er det prinsipielt ingen juridiske betenkeligheter mot å ha en norsk lov mot salg av våpen til den krigen som i dag utkjempes mot verdens miljø og urbefolkningsgrupper.

Miljø og arbeid

Ledere for den norske vekstpakten har en lang tradisjon i å skape et motsetningsforhold mellom miljøkrav og arbeidsplasser. I dag tar grunnplanen i den norske arbeiderbevegelsen opp spørsmålet om denne motsetningen kan oppheves. Fagforeninger ved EB-konsernet ønsker å undersøke hvordan deres arbeidskraft kan skape bærekraftig utvikling. Er det mulig å etablere en miljøprofil i norske kraftutbyggers eksport av varer og tjenester? FIVAS har laget et forslag til en slik undersøkelse i samarbeid med klubbene og et afrikansk miljøvernnettverk. Prosjektet vil innebære en dialog om vilkår for økologisk og sosialt fornuftige prosjekter. De afrikanske miljøorganisasjonenes erfaringer med bærekraftig vannforvaltning vil stå sentralt.

Norrønafolkets nye anstrengelser for å føre kraft til andre kan kanskje allikevel sikre både arbeid og ære? ■

Litteratur

Brundtlandkommisjonen (Verdenskommisjonen for miljø og utvikling) 1987: Vår felles framtid. Tiden Norsk Forlag.
FIVAS 1988: Når Norge legger verden i rør. Norske kraftutbyggere i tredje verden.
Industridepartementet og Handelsdepartementet 1987: Strategiplan for økt eksport av vannkraftutstyr og tjenester.
Midttun, Atle 1987: Segmentering, institusjonelt etterslep og industriell omstilling: Norsk kraftutbyggings politiske økonomi gjennom 1970- og 1980-årene. Doktorgradsavhandling, Universitetet i Uppsala.

Marx og økologi

Det blir ofte antatt at Marx sto for det samme ukritiske synet på vekst og forholdet til naturen som det som var rådende under Stalin. Det er sant at Marx var entusiastisk opptatt av den teknologiske utviklinga og at han hadde stor tro på vitenskapens muligheter. Men å stille han på linje med den anti-økologiske tenkninga i Sovjet er å gjøre Marx urett.

Av Pål Steigan

På tross av at den økologiske krise ikke hadde slike globale dimensjoner på hans tid, hadde han et velfundert og reflektert syn på forholdet mellom mennesket og naturen, eller rettere: Menneskets plass i naturen.

Marx så ikke på mennesket som noe som sto utafør eller over naturen, men som en del av den: «Naturen er menneskets ikke-organiske legeme, nemlig den delen av naturen som ikke er menneskelige legemer. At mennesket lever av naturen betyr: Naturen er menneskets legeme og det må stå i stadig forbindelse med det for å ikke dø. At menneskets fysiske og åndelige liv henger sammen med naturen, innebærer ikke noe annet enn at naturen henger sammen med seg sjøl, for mennesket er en del av naturen.»

Det var ikke Marx, men Lasalle, som framstilte det menneskelige arbeidet som den eneste kilden til rikdom. I «Randmerknader til det tyske arbeiderpartiets program», også kalt «Kritikk av Gotha-programmet» skriver Marx i det han først siterer programforslaget: «Arbeidet er kilden til all rikdom og all kultur.»

«Arbeidet er ikke kilden til all rikdom. Naturen er like mye kilden til bruksverdiene (og det er jo slikt materiale all verdi består av!) som arbeidet, som i seg sjøl bare er en manifestasjon av en naturkraft, nemlig menneskelig

arbeidskraft.» Marx var fullstendig klar over at naturen er kilde til bruksverdi, akkurat som det menneskelige arbeidet, som jo i seg sjøl bare er en form for naturkraft. «Arbeidet er altså ikke den eneste kilden til den bruksverdien det produserer. Arbeidet er dens far ... og jorda dens mor.»

Utbytting av naturen

Sjøl om Marx via mesteparten av tida si til kritikk av kapitalens utbytting av den menneskelige arbeidskrafta, så var han fullt klar over at denne utbyttinga også i like høy grad gjaldt naturen. Det går faktisk ei rett linje fra det Marx sa om dette til det dagens naturvernere sier:

«Og ethvert framskritt i det kapitalistiske landbruket er ikke bare et framskritt i kunsten å plyndre arbeideren, men like mye i kunsten å utplyndre jorda. Hvert framskritt som øker jordas fruktbarhet for en kort periode, er samtidig et framskritt i å ødelegge de varige kildene til denne fruktbarheten. Jo mer et land som Nord-Amerikas Forente stater utgår fra storindustrien som grunnlaget for sin utvikling, desto raskere forløper denne ødeleggelsesprosessen. Den kapitalistiske produksjonen kan derfor bare utvikle teknikken, og kombinasjonen av de samfunnsmessige produksjonsprosessene, idet den samtidig undergraver de kildene som all rikdom springer ut av: Jorda og arbeideren.»

Og ødelegge de varige kildene til fruktbarheten, er nettopp det det moderne industrijordbruket gjør. Bruken av plantegifter, kunstgjødsel og hormoner presser ut safta og krafta i livsgrunnlaget. Bruken av jorda, som jo mer enn noe annet burde være i balanse med naturen, har i dag kommet til et punkt der den er helt fremmedgjort overfor naturen. Marx innså at det var i den retninga det måtte gå. Hvilke former det ville ta og på hvilken måte det ville skje, hadde han sjølsagt ikke mulighet til å si noe om.

Men han resonnererte seg fram til at det måtte gå slik, ut fra det han visste om de økonomiske lovene for det kapitalistiske samfunnet. Tydeligere enn noe annet så Marx konflikten mellom kapitalens krav om kortsiktig profitt på den ene sida, og behovet for strategisk hushold med naturen, i skogbruket:

«Den lange produksjonstida (som bare i liten grad består av arbeidstid) med derav følgende lange omslagstid medfører, at skogbruket er uegnet som kapitalistisk privatforetak, og dette gjelder i like høy grad om et selskap trer i stedet for en enkeltkapitalist. Kulturens og industriens utvikling i det hele tatt har til alle tider forårsaket

ØKOLOGI

en så intensiv skogsrasering, at alle tiltak som er satt i verk for å beskytte skogene til sammenlikning virker ubetydelige.»

Fremmedgjøring

Før Marx for alvor kom i gang med kritikken av den politiske økonomien, var han svært opptatt av hvordan den moderne kapitalismen fremmedgjør menneskene fra produksjonen. Produzentene (arbeiderne) fratas kontrollen over arbeidsredskapene og arbeidsprosessen.

«Det ligger i lønnsarbeidets vesen, når det er underlagt kapitalen, at arbeidets egenart er likegyldig for arbeideren. Han er beredt til å la seg bruke i overensstemmelse med kapitalens behov.» (Marx i «Kapitalen»)

Når kapitalistene gjøre arbeideren til en proletar, en lønnsslave, blir arbeideren også umyndiggjort overfor produksjonen, hun blir fremmedgjort. Arbeideren blir dermed også fremmedgjort fra naturen. Det fører til at tusen år gamle kunnskaper om samspillet i naturen går i glemmeboka. I stedet for innsikt i dette samspillet, vil fremmedgjøringa gjøre naturen til et middel for det individuelle livet. Proletaren fremmedgjøres også fra seg sjøl og fra sin egen virksomhet. Arbeidets egenverdi blir trengt til side for dette ene: å sikre livsoppholdet.

Ellinors vise synger om ei framtid der det blir «like fint å jobbe som å danse», altså det motsatte av fremmedgjøringa. Det fremmedgjorte mennesket er også fremmed overfor helheten, menneskearten som helhet, og er derfor ute av stand til å ta ansvar i forhold til denne helheten. Marx sier om dette:

«En umiddelbar konsekvens av at mennesket fremmedgjøres fra sitt arbeidsprodukt, sin livsaktivitet og sitt artsvesen er menneskets fremmedgjøring fra mennesket. Når mennesket stilles opp mot seg selv, så står også det andre mennesket fremmed for det. Det som gjelder for menneskets forhold til sitt arbeid, til sitt arbeidsprodukt og til seg sjøl, det gjelder for menneskets forhold til andre mennesker, liksom til arbeidet og objektet for andres arbeid.»

Fremmedgjøringa av arbeideren fra arbeidsproduktet er ikke noe perifert i forhold til Marx' teori om utbyttinga. Fremmedgjøringa er helt sentralt for kapitalen i kampen for å redusere den frie arbeideren til proletar. Fremmedgjøringa er det som skjer når arbeideren blir lønnsslave.

Den gammeldagse håndverkeren kjente hele arbeidsprosessen. Han hadde sitt eget verktøy og hadde et forhold til det han skapte. Allerede manufakturen løste opp dette forholdet. Arbeidsprosessen ble splitta opp i enkeltdeler. Den enkelte arbeidsoperasjonen ga ikke lenger samme mening. Arbeideren hadde mista kontrollen over produktet sitt, over verktøyet og over seg sjøl. I noen yrker har ikke fremmedgjøringa kommet like langt. En tømrer eller en rørlegger er mindre fremmedgjort overfor produksjonen enn en samlebandsarbeider.

Jeg innbiller meg at en sjukepleier eller en lærer også i utgangspunktet vil føle seg mindre fremmedgjort. Men så innføres kapitalistiske effektivitetsnormer, arbeidet stykkes opp og det blir umulig å ta ansvar for helheten.

Det livsviktige arbeidet med mennesker blir vurdert som om det var arbeid med likegyldige og livsløse ting. Dermed fremmedgjøres også profesjonene. Erik Dammann gir et godt eksempel på hvordan en arbeider opplever fremmedgjøringas avmakt. Jim Shutt, en faglig tillitsvalgt ved Chryslerfabrikkene i England forteller om sin situasjon:

- Når du står åtte timer daglig ved et transportbånd og lager biler, — og siden etter jobben må du gå en halv kilometer forbi 200 000 usolgte biler til din egen bil, — og sitte i bilkø en time på vei til boligen som ligger ved en støyende motorvei i et eksosforgiftet miljø. Alt dette for å kunne betale avdragene på bilen og for å kunne kjøpe forbruksvarer, som gjør det mulig for deg å glemme for et helvete du har på jobben — da er det vel ikke så rart om man før eller seinere reagerer over hvor vanvittig det hele er?

Rammer menneskeheten

Men fremmedgjøringa rammer ikke bare arbeideren, den rammer menneskeheten som sådan. For når produsentene er fremmedgjort overfor produksjonen, er det ingen igjen som ikke er det. Det er denne fremmedgjøringa som har gjort den ekstreme utplyndringa av naturen mulig og som opprettholder den.

Kampen for å oppheve lønsslaveriet blir hos Marx både en kamp for å oppheve den økonomiske utbyttinga, men også for å føre mennesket tilbake til seg sjøl. Først da er det mulig å gjøre menneskene til hele mennesker og bli ansvarlig overfor produksjonsprosessen.

Hvordan skulle et fremmedgjort menneske være i stand til å ta ansvar for helheten? Hun har allikevel ingen mulighet til å påvirke helheten. Folk jobber med miljøgifter som de veit at de får kreft av og som de veit er skadelig for naturen, men de gjør det likevel fordi de er lønsslaver som bare må gjøre det de kan få lønn for å gjøre. Så djupt ligger røttene til problemet, og før en rykker opp dem er det også umulig å få til ei grunnleggende vending. Hvis vi vil ansvarliggjøre menneskene, må vi med andre ord oppheve lønsslaveriet.

Mr. Hyde

Fabrikkeierens sønn og arbeiderklassens miljø Friedrich Engels blir ofte framstilt som Marx' mr. Hyde, som en vulgærmaterialist som forvrengte Marx' teorier før Marx var kald i grava. Dette er svært urettferdig. Noen av de klareste økologiske kritikkene som finnes i den gamle, klassiske marxismen, finnes nettopp hos Engels.

Han var opptatt av dette allerede som ung, da han som 24-åring skreiv den svære studien om «Forholda for arbeiderklassen i England». Denne sønnen av en bomulls-

fabrikant opplevde industrialiseringa på nært hold, og reagerte på holdningene i sitt eget overklassemiljø. Han bestemte seg derfor for å gi ei beretning om de virkelige leveforholda til engelske arbeidere. Ved siden av å være en rapport i nesten Dickens format om undertrykking, krenkelser og grusomhet, var den også en avslørende studie av det groteske arbeidsmiljøet som fantes i og omkring de engelske fabrikkene.

«I dalbunnen flyter, eller bedre, siger elva Irk, ei smal, kølsvar, illeluktende elv, full av skrot og søppel, som den legger fra seg på den grunnere høyre bredden. I tørt vær ligger det ei rekke med avskyelige, svart-grønne, slimete pøler på denne bredden, der det hele tida bobler opp en stinkende gass som sender en fæl stank som er uutholdelig sjøl på brua førti eller femti fot over elva. ... Ovafor brua er det garverier, beinmøller og gassverk som lar alt sitt søppel og utslipp gå ut i Irk, som også mottar innholdet i naboenes kloakker og doer.»

Miljømordet er altså ikke av ny dato. Det nye er at det har blitt globalt. Men alt for 150 år sia førte kapitalens miljø-ødeleggelser også til menneskelige lidelser. Engels påviste at alt barnarbeiderne hadde alvorlige fysiske skader og at arbeidsfolk mista livet mange år tidligere enn mennesker som levde i et sunnere miljø. Han var ikke i tvil om hvordan en best burde karakterisere situasjonen: Når et menneske skader et annet slik at det andre menneske dør, kaller vi det drap, og dersom det skjedde med vilje, kaller vi det mord.

Men hva skal man da kalle det nå den herskende klassen i samfunnet setter arbeidere i en slik situasjon at de dør altfor tidlig, så er det like mye en voldshandling som om den var blitt utført med sverd eller kuler. Alle veit, ikke minst de ansvarlige, at handlinga må føre til død i stor målestokk. Men gjerningsmannen, morderen syns ikke. Man finner heller ikke noe mordvåpen. Likefullt er det overlagt drap med kaldt blod. Engels påviste seint at dette miljømordet, dvs. mordet på mennesker og natur, ikke var noe lokalt fenomen, men tvert om karakteristisk for kapitalismen. Denne interessante, og svært klarsynte kritikken kom i et av hans mest utskjulte verker, nemlig samleverket om naturdialektikken:

«Ettersom de individuelle kapitalistene engasjerer seg i produksjon og handel for å oppnå umiddelbar profitt, er det bare de nærmeste, mest umiddelbare resultatene som må tas med i betraktning. Så lenge den individuelle fabrikanten eller handelsmannen selger en produsert eller innkjøpt vare med den vanlige beregna profitten er han fornøyd, og bryr seg ikke om hva som etterpå hender med varen og kjøperne. Det samme gjelder virkningene på naturen. Hva brydde de spanske plantasjeieerne på Cuba, som brente ned skogene i fjellsidene og på den måten skaffa seg asken som var brukbar gjødning for en generasjon høyprofittable kaffebusker, hva brydde de seg om at det kraftige tropiske regnet seinere vaska vekk det øvre jordsmonnet for å etterlate seg blanke fjellet! Når det gjelder naturen, akkurat som når det gjelder samfunnet, er den nåværende produksjonsmåten ho-

vedsaklig opptatt av de umiddelbare, de mest håndgripelige resultatene, og er deretter svært overraska over at de fjernere virkningene av disse handlingene viser seg å være helt annerledes...»

Herskermanerer

Engels videreførte Marx' synspunkter om det å tørre ut sjølve kilden til fruktbarheten, og han leverte et sterkt innlegg i debatten om menneskets forhold til naturen. Han peker på at mennesket riktignok opptrer som hersker i forhold til naturen. Men han viser oss også hvordan disse herskermanerene har sin pris:

«La oss imidlertid ikke rose oss sjøl for mye på grunnlag av våre seire over naturen. For hver slik seier tar naturen hevn over oss. Riktignok sørger hver seier i første omgang for at vi oppnår de resultatene vi venta, men i andre og tredje omgang har det andre og helt uforutsette følger, som så altfor ofte opphever de første resultatene. Folkene i Mesopotamia, Hellas, Lilleasia og andre steder som ødela skogen for å skaffe til veie dyrbar jord, drømte aldri om at da de fjerna skogen, fjerna de også oppsamlingssentrene og reservoarene for fuktighet og dermed la grunnlaget for dagens elendige utarming i disse landa.

Da italienerne i Alpene brukte furuskogen på de sørlige fjellsidene, den samme skogen som ble så høyt verdsett på nordsida, hadde de ingen anelse om at ved å gjøre dette slo de også beina under meieriindustrien i dette området. De hadde enda mindre anelse om at de gjennom å gjøre dette, tømte de også vannkildene i fjella mesteparten av året, samtidig som det førte til desto mer rasende flom i regnesongen.» Som vi ser er eksemplene til Engels svært lik hva som hender i dag. Det er akkurat den typen rovdrift han snakker om, som er så typisk for det som skjer i Alpene eller i Himalaya.

Men vel så viktig er det å merke seg den prinsipielle sammenfatninga av eksemplene:

Mennesket kan gjerne innbille seg at det er herre over naturen, men seirene er midlertidige og naturen omgjør gjerne seirene til nederlag i andre og tredje omgang. Vårt såkalte herredømme over naturen innebærer altså ikke at vi på noen måte hersker over naturen slik en erobrer hersker over et fremmed folk, som noen som står utafor naturen.

«Tvert om, sier Engels, hører vi til naturen med kjøtt, blod og hjerne. Vi eksisterer midt i naturen og alt vårt herredømme over naturen består i det faktum at vi har den fordel i forhold til andre dyr kan lære naturens lover og anvende dem riktig.»

Det siste hundreårets misære får en nesten til å si: Ja, mon det! Det er ikke bare det at Marx og Engels ikke kan tas til inntekt for en mekanisk maskinoppfatning av naturen. De viste også en forbløffende «moderne» innsikt i sammenhengen mellom den kapitalistiske jakta på profitt på den ene sida og ødelegginga av miljøet på den andre. ■

ØKOLOGI

En skjebne verre en

— Gjeldsproblemet er i bunn og grunn politisk mer enn finansielt, og bør behandles som sådant. Det som står på spill, er ikke regnskapene til de internasjonale kreditorene, men tilværelsen for millioner av mennesker som ikke tåler den permanente trusselen som undertrykkende tiltak representerer, og arbeidsløsheten som fører med seg fattigdom og død.

Denne uttalelsen kom kardinal Paulo Evaristo Arns, erkebiskop i São Paulo i Brasil med på Havana-konferansen om gjeld, den 30. juli 1985. Den kunne like gjerne ha stammet fra forfatteren av «En skjebne verre enn døden», Susan George.

Susan George er samfunnsforsker og tidligere kjent for norsk lesere gjennom boka «Slik dør de andre». I «En skjebne verre enn døden» gir hun en overbevisende innføring i Den tredje verdens gjeldsproblemer. Susan George har i motsetning til mange andre som har befattet seg med denne problematikken, sett gjeldskrisa fra de rammedes ståsted.

— Jeg var forlenget lei av å se «gjeldskrisa» utelukken beskrevet som et problem for rike banker, regjeringene i de rike landene, Det inter-

nasjonale pengfondet og tutti quanti. De typiske rapportene dreide seg nesten bare om farene for finansielt sammenbrudd (og mer generelt om hvordan kapitalismen som vi kjenner den skal overleve.) «Krisen» forsvant i perioder når det lot til at landene betalte tilbake på en velordnet måte. Fortune kunne for eksempel i februar meddele: «Gjeldskrisen er over». Men for hvem? Massevis av rapporter og utredninger ble lagt fram om de rikes problemer, men ingen (eller nesten ingen) om prøvelsene til dem som faktisk ble oppfordret til å bære byrdene som skyldes andre menneskers dumhet, griskhet eller mangel på framsyn. Jakten på kortsiktig vinning var altoverskyggende. De langsiktige konsekvensene ble ikke ofret en tanke, skri-

ver Susan George i forordet til boka. Derfor sa hun ja til å skrive om emnet.

Susan George er ingen økonom. Boka er ikke fylt med autoritative statistikker. Hun har ikke lagt vekt på verken at den skal være geografisk dekkende eller behandle grunnleggende

fakta om gjelden, hva den besto i, og hvordan den oppsto på noen uttømmende måte.

Hennes bidrag er en klar og besk analyse som viser hvordan en feilslått politikk får katastrofale virkninger på dødeligheten i fattige land, og hvordan dette i det

n døden

lange løp rammer oss sjøl, både i form av klimaforandringer og økende arbeidsløshet. Dette har hun klart til fulle på vel tre hundre letteste sider.

Susan George nøyer seg ikke med betrakterrollen. Hun tar stilling. Hennes etiske og politiske prinsipper

enkelt: De som høster fordelene skal også betale utgifterne. Det ideelle er etter forfatterens mening at gjeldskrias snues opp ned og kan tjene en virkelig utvikling og demokratiets sak.

Trass i den rystende gjennomgangen av hva en tyngende gjeld har ført til for

landene i 3. verden er Susan George ingen dommedagsprofet. Etter å ha gjennomdrøftet ulike strategier for å redusere de fattige lands gjeldsbyrde, kommer hun med sine egne forslag til hvordan utviklingen kan snues.

Men først lar hun representanter for *Konsortiet* — dvs. de som er med på å opprettholde maktstrukturene — komme til orde. Så punkterer hun standpunktene deres ett for ett.

Før Susan George arbeidet seg inn i problematikken trodde hun at Pengefondet (IMF) var økonomisk folkefiende nummer en. Det tror hun ikke lenger.

— Pengefondet er kanskje lettest å få øye på, men dets funksjon er stort sett å lette presset mot andre aktører i det internasjonale systemet, understreker forfatteren i forordet.

Heller ikke tror hun på en «historisk konspirasjonsteori».

— Den uoffisielle økonomisk-politiske klubben som består av storbanker, regjeringer i kreditorland og sentralbankene deres, samt Verdensbanken og Pengefondet trenger ikke konspirere når de har samme verdenssyn, og i bunn og grunn samarbeider mer eller mindre harmonisk for å holde kustus på den tredje verden, hevder Susan George. Hun viser også hvordan overføringene fra de rike til de fattige landene, både den gang en ny økonomisk verdensorden var et kjernepunkt i FN-retorikken og seinere, ikke har kommet befolkningen i de fattige landene til gode, men istedet fungert som enorme inn-

spøytinger til eliten i den tredje verden.

Boka er lagt opp i tre deler. Etter først å ha tatt for seg «pengetjenerne» og hvordan de samstemt klarer å fohindre at de gjeldtyngede landene misligholder lånene, går hun nærmere inn på utvalgte land for å anskueliggjøre hvilke utslag gjeldbyrden har fått menneskelig og økologisk. I den siste delen av boka drøfter hun alternative løsninger sett både fra et nord-og sør-synspunkt før hun til slutt går nærmere inn på den modellen hun sjøl sverger til: «Kreativ tilbakebetaling», som et forslag om betinget ettergivelse av u-landenes gjeld.

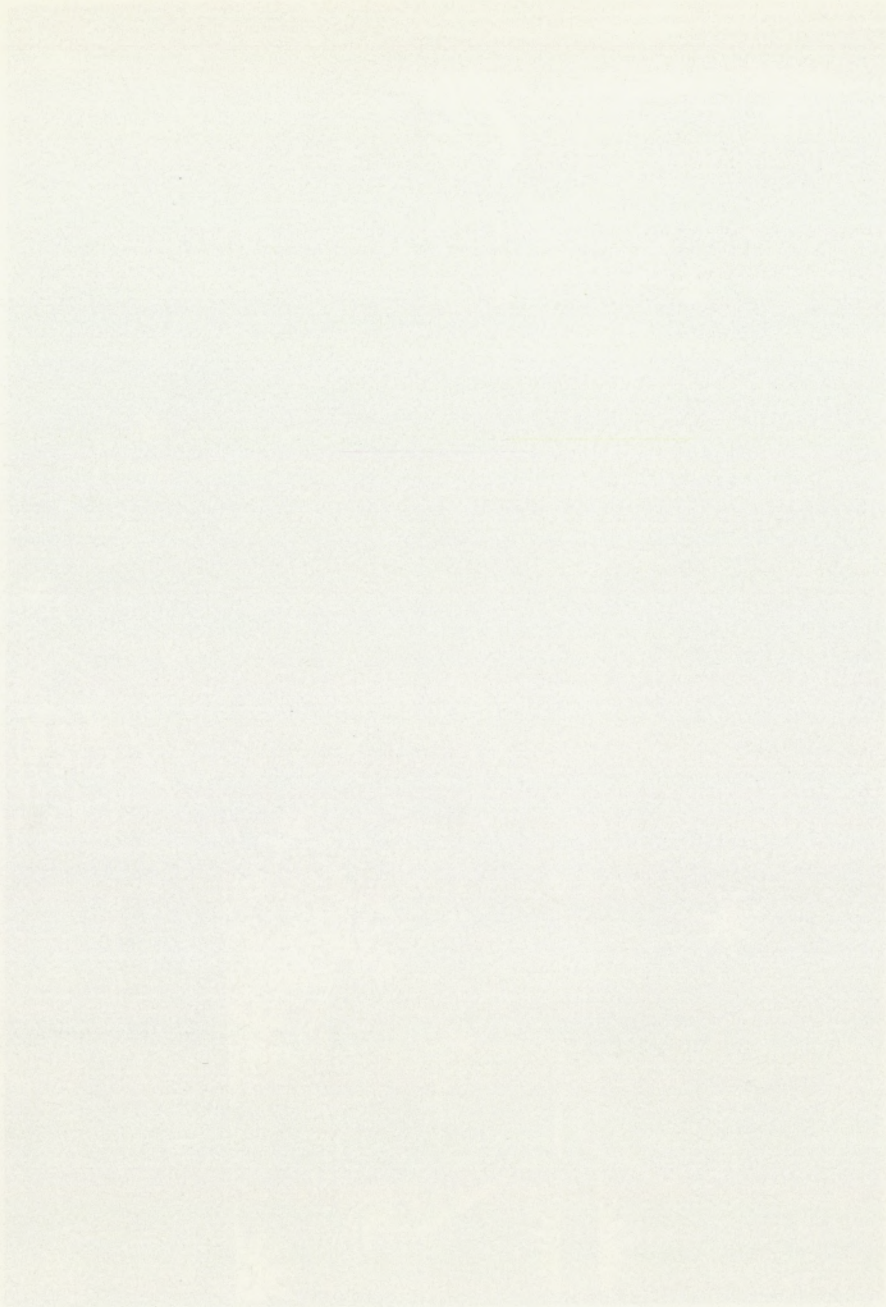
Susan George bok er en nyttig bok i en tid da internasjonale aktører, som for eksempel Verdensbanken, driver storstilt sjarmoffensiv for å få gjennomslag, ikke bare for sine tradisjonelle stukturtilpasningsprogrammer, men også for en mer «fattigdomsorientert variant». Verdensbakens representanter ynder å framstille det som de nå har lært av tidligere feil, og langt på vei har lagt om strategien overfor debitorlandene. Susan Georges bok er et godt hjelpemiddel til å avsløre denne av «Konsortiets» nye knapphullsblomster.

«En skjebne verre enn døden» er utgitt på Cappelen forlag. Boka har et fyldig forord av professor i sosialøkonomi Karl Ove Moene.

■
Anna Heen

En skjebne verre enn døden
Susan George
Cappelen

Tom side

Røde Fane i 90-åra
en nyutvikling

Tom side

— strategier for de nye og eksisterende regioner
— utvidelse av regionene til nye områder
— nye politiske krav og ansvar
— nye roller og funksjoner

2012-08-08 11:00:00

Retur: Røde Fane, Gøteborggt. 8, 0556 OSLO 5

Røde Fane i 90-åra en nysatsing

- *strategi for de norske opprørsbevegelsene*
- *oversikt og bredde, ikke spesialisering*
- *mer politisk teori, mindre langhalm*
- *nytt navn, ny form*